

STRATEGIA ROZWOJU GMINY CZARNA NA LATA 2015 - 2025

Zespół konsultantów ds. Strategii Rozwoju Gminy Czarna:

Bogusław Kochanowicz- Wójt Gminy Czarna

Małgorzata Bartnik – Sekretarz Gminy

Marlena Błyskał – Inspektor ds. środków pomocowych z UE

Jan Podraza – Przewodniczący Rady Gminy Czarna

Aleksander Lubaczewski – Wiceprzewodniczący Rady Gminy Czarna

Adam Laszkiewicz – Inspektor ds. budownictwa i utrzymania dróg

Agnieszka Różańska – Inspektor ds. gospodarki zasobami mienia nieruchomości

Osoby biorące czynny udział w tworzeniu Strategii Rozwoju Gminy Czarna:

Grażyna Kalamat

Katarzyna Sobiecka

Krzysztof Nieckula

Krzysztof Banach

Władysław Wierciński

Andrzej Borukało

Dorota Różańska

Daniel Mikrut

Stanisław Kochanowicz

Urszula Pisarska-Plezia

Danuta Kornaga

Anna Łusyganicz

Aleksander Hermanowicz

Renata Stoch

Dorota Korzyk

Magdalena Nieckula

Radosław Czerwonka

Krzysztof Franczak

Zbigniew Dyrda

Stanisław Myśliński

Grażyna Stecyk

Adam Faber

Beata Bożętka

ks. Jarosław Wnuk

Projekt graficzny okładki:

Paweł Ochałek

Zespół ds. opracowania Strategii Rozwoju Gminy Czarna:

Agnieszka Ciepluch

Aleksandra Zoszczak

Małgorzata Ruszelak

Spis treści

I. Streszczenie.....	5
II. Diagnoza rozwoju gminy Czarna.	9
2.1. Środowisko naturalne, obszary chronione.....	9
2.2. Gospodarka.....	14
2.3. Infrastruktura techniczna i dostępność przestrzenna w gminie Czarna.....	24
2.3.1. Sieć wodociągowa.....	24
2.3.2. Kanalizacja.	25
2.3.3. Dostarczanie ciepłej wody.	26
2.3.4. Usuwanie odpadów.....	26
2.3.5. Zasilanie w energię elektryczną.....	27
2.3.6. Internet oraz sieci komórkowe.	28
2.3.7. Komunikacja drogowa.	29
2.4. Kapitał ludzki i społeczny.....	30
2.4.1. Uwarunkowania demograficzne.....	30
2.4.2. Oświata.	36
2.4.3. Zdrowie.	41
2.4.4. Mieszkalnictwo.	41
2.4.5. Kultura.....	42
2.4.6. Bezrobocie.	49
2.4.7. Pomoc społeczna.	55
2.4.8. Aktywność społeczna	58
2.4.9. Bezpieczeństwo publiczne.	59
2.5. Kondycja finansowa samorządu lokalnego.....	61
2.6. Analiza strategiczna SWOT.....	64
III. Opis wyników badania ankietowego opinii społecznej.	68
3.1. Wyniki badań ilościowych.	68
3.2.1. Charakterystyka grupy badawczej.....	68
3.2.2. Stan infrastruktury technicznej.	71
3.2.3. Stan infrastruktury społecznej.	72
3.2.4. Stan powiązań komunikacyjnych.	73
3.2.5. Estetyka gminy.....	74
3.2.6. Stan zagospodarowania przestrzeni publicznej w gminie.....	74
3.2.7. Stan środowiska naturalnego.	75
3.2.8. Warunki do prowadzenia działalności.	76

3.2.9. Problemy społeczne i bezpieczeństwo w gminie Czarna.....	77
3.2.10. Sytuacja na lokalnym rynku pracy.	79
3.2.11. Edukacja, kultura, czas wolny.	80
3.2.12. Czynniki kluczowe dla rozwoju gminy Czarna.....	81
3.2.13. Szanse dla rozwoju gminy Czarna.....	81
3.2.14. Przyszłość w gminie Czarna.	82
3.2.15. Propozycje mieszkańców w zakresie realizacji działań inwestycyjnych i społecznych.	83
IV. Misja i Wizja gminy Czarna na lata 2015-2025.	83
5.1. Priorytet I - Turystyka i sport.....	87
5.1.1. Działanie I – Rozwój i poprawa funkcjonowania istniejącej infrastruktury turystycznej i sportowej.....	87
5.1.2. Działanie II– Rozwój i różnicowanie oferty turystycznej, w tym agroturystycznej i ekoturystycznej gminy w oparciu o zasoby przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz innowacyjne ich wykorzystanie.	87
5.1.3. Działanie III – Budowa partnerstwa z wykorzystaniem współpracy transgranicznej na rzecz zwiększania ruchu turystycznego, poprawa dostępności terenów przygranicznych.	88
5.1.4. Działanie IV- Rozwój zintegrowanych działań promocyjno-informacyjnych.	88
5.2. Priorytet II - Ochrona środowiska	88
5.2.1. Działanie I – Utrzymanie walorów środowiskowych i racjonalna gospodarka zasobami.	88
5.2.2. Działanie II – Poprawa gospodarki wodno-ściekowej.	89
5.2.3. Działanie III - Poprawa zarządzania gospodarką odpadami i energią.....	89
5.2.4. Działanie IV - Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii.....	89
5.2.5. Działanie V - Zwiększenie bezpieczeństwa przeciwpożarowego w gminie.	89
5.3. Priorytet III - Poprawa dostępności.....	90
5.3.1. Działanie I – Poprawa jakości infrastruktury drogowej.	90
5.3.2. Działanie II - Poprawa dostępności cyfrowej.	90
5.4. Priorytet IV – Kapitał Ludzki i Społeczny.....	90
5.4.1. Działanie I– Rozwiązywanie problemów społecznych i stymulowanie aktywności zawodowej sprzyjającej włączeniu społecznemu.	90
5.4.2. Działanie II– Zwiększenie dostępu i jakości usług publicznych.....	91
5.4.3. Działanie III– Poprawa stanu ochrony zdrowia i dostępu do usług medycznych.....	91
5.4.4. Działanie IV – Budowanie i upowszechnianie społeczeństwa informacyjnego.....	91
5.4.5. Działanie V- Rozwijanie tożsamości i integracji społecznej.	91
5.4.6. Działanie VI - Dopasowanie poziomu wykształcenia i edukacji mieszkańców do zmieniających się warunków ekonomiczno – społecznych.	92

5.5. Priorytet V - Przedsiębiorczość.....	92
5.5.1. Działanie I - Prowadzenie polityki proinwestycyjnej gminy celem wspierania rozwoju mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw/ Kreowanie przyjaznego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości.....	92
5.5.2. Działanie II– Rozwój inicjatyw klastrowych w branży turystycznej.	93
5.5.3. Działanie III – Rozwój przedsiębiorczości w sektorze rolno-spożywczym opartej na certyfikacji lokalnych i tradycyjnych produktów.....	93
5.5.4. Działanie IV - Transfer nowych technologii opartych na kapitale intelektualnym zmierzających do wzrostu atrakcyjności i konkurencyjności sektora usług.	93
VI. System wdrażania i źródła finansowania.	93
VII. Spójność Strategii z dokumentami strategicznymi wyższego rzędu.....	106
VIII. System monitoringu i ewaluacji.	112

I. Streszczenie.

Strategia Rozwoju Gminy Czarna na lata 2015-2025 jest podstawowym i najważniejszym dokumentem samorządu lokalnego, określającym obszary, cele i kierunki interwencji polityki rozwoju, wyznaczającym ramy długookresowej działalności samorządu lokalnego, zgodnie z jego kompetencjami oraz współpracujących z nim jednostek na rzecz rozwoju całej gminy. Niniejszy dokument jest także odpowiedzią na ustawowy wymóg prowadzenia polityki rozwoju w oparciu o Strategię. Obowiązująca do 2010 Strategia Rozwoju Społeczno – Gospodarczego Gminy Czarna została opracowana w 1999 r. i w związku z upływem czasu wymagała gruntownej aktualizacji.

Prace nad Strategią Rozwoju Gminy Czarna rozpoczęły się w listopadzie 2015 r. zgodnie z umową podpisaną 13 listopada 2015 r. pomiędzy Gminą Czarna a Bieszczadzką Agencją Rozwoju Regionalnego Sp. z o.o. w Ustrzykach Dolnych. Konstrukcję Strategii oparto na partnerskim modelu budowy planów strategicznych w pełni oddającym oczekiwania krajowych oraz unijnych instytucji wspomagających rozwój lokalny i regionalny w Polsce. Prezentowany dokument jest sumą świadomych opinii i rekomendacji przedstawicieli różnych społeczności tworzących wspólnotę samorządową.

Podczas pracy analitycznej związanej z opisywaniem procesów zachodzących w gminie przyjęto okresy możliwe długie, w wybranych przypadkach nawet dziesięcioletnie. Diagnoza stanu gminy została przygotowana w oparciu o informacje statystyczne pozyskane z Głównego Urzędu Statystycznego – Bank Danych Lokalnych oraz dane przekazane Wykonawcy bezpośrednio przez jednostki/wydziały zajmujące się konkretnymi aspektami życia społeczności gminnej. Praca nad Strategią odbywała się przy współudziale konsultantów, doradców i pracowników gminy Czarna, co umożliwiło wykorzystanie ich wiedzy i opinii. Partycypacja społeczeństwa za sprawą konsultacji społecznych odegrała równie istotną rolę w tworzeniu niniejszego dokumentu.

Dokument składa się z ośmiu rozdziałów wpisujących się w trzy podstawowe obszary tematyczne: opis stanu aktualnego tj. charakterystyka gminy oraz wnioski z badania opinii mieszkańców gminy (rozdziały II-III), część planistyczna obejmująca m.in. misję-wizję gminy, planowane kierunki działania, przedsięwzięcia o charakterze priorytetowym (rozdziały IV- V) oraz określenie ram i zasad wdrażania oraz realizacji Strategii (rozdziały VI-VIII).

Zakres merytoryczny, przestrzenny i czasowy.

Okres obowiązywania Strategii Rozwoju Gminy Czarna wyznaczono na lata 2015 – 2025. Dziesięcioletni horyzont czasowy umożliwi osiągnięcie na maksymalnym poziomie zakładanych w Strategii celów. Takie podejście do okresu realizacji Strategii wynika z potrzeby dostosowania jej zapisów do terminów planowania na poziomie regionalnym, krajowym i unijnym. Wnika też z potrzeby maksymalnego wykorzystania w realizowanych przedsięwzięciach środków finansowych pochodzących ze źródeł funduszy Unii Europejskiej.

Struktura i metodologia.

Strategia w części diagnostycznej, bazującej na danych zastanych obejmuje wszystkie sfery działalności gminy i została podzielona na 4 płaszczyzny działania: środowisko naturalne i obszary chronione, gospodarka, infrastruktura techniczna i dostępność przestrzenna oraz sfera kapitału ludzkiego i społecznego. W tym zakresie cele i przedsięwzięcia wyznaczone w ramach Strategii odnoszą się jednak nie tylko do zadań i obszarów działania gminy jako samorządu terytorialnego realizowanych przez władze gminy, ale mają swoje odniesienie także do sposobów i kierunków działania innych instytucji/podmiotów, mających wpływ na rozwój gminy

jako całości. Prace nad opracowaniem Strategii Rozwoju Gminy Czarna na lata 2015-2025 przebiegały zgodnie z poniżej prezentowanym harmonogramem:

Etap I: Prace przygotowawcze.

W ramach prac przygotowawczych przeprowadzono działania zmierzające do zgromadzenia i systematyzacji danych, przedstawionych w niniejszym opracowaniu w ujęciu dynamicznym oraz porównawczym. Zakres I-go etapu przedstawia się w sposób następujący:

1. Spotkanie konsultantów BARR sp. z o.o. z przedstawicielami Urzędu Gminy Czarna. Podczas spotkania, które miało charakter wprowadzający wyznaczono osoby do kontaktu i wyłoniono Zespół konsultantów ds. Strategii Rozwoju Gminy. Uzgodniono zakres konsultacji planowanych w gminie oraz zakres odpowiedzialności poszczególnych podmiotów zaangażowanych w proces tworzenia Strategii.
2. Diagnoza stanu zasobów gminy Czarna oraz tendencji rozwojowych w sferze przestrzenno-przyrodniczej, społeczno-kulturowej i gospodarczo-finansowej. Zebranie danych o charakterze statystycznym.
3. Budowa planu operacyjnego Strategii na lata 2015-2025.

Etap II: Prace analityczno – diagnostyczne.

W pracach nad dokumentem kierowano się potrzebą umożliwienia wpływu na jej kształt społeczności lokalnej na każdym etapie jej przygotowywania i wdrażania. W tym zakresie w trakcie opracowywania Strategii przeprowadzono cykl 4 spotkań. W spotkaniach udział wzięło w sumie 28 osób. Podczas przygotowywania Strategii wykorzystywano powszechnie dostępne metody pracy grupowej, tj. burzę mózgów oraz otwartą dyskusję prowadzoną przez moderatorów zewnętrznych. II etap obejmował:

1. Przeprowadzenie badania opinii publicznej – ankietyzacja. Badanie zostało przeprowadzone w dniach od 17.XI.2015 r. do 11.XII.2015 r. W sumie ankietę wypełniło 126 osób, z czego 65 osób wersje papierową, 61 skorzystało z możliwości wypełnienia ankiety za pośrednictwem Internetu.
2. Organizacja i przeprowadzenie spotkań informacyjnych z mieszkańcami gminy, organizacjami pozarządowymi, radnymi sołtysami, pracownikami urzędu, przedsiębiorcami. Spotkania zostały przeprowadzone w dniach: 8.XII.2015 r. w świetlicy wiejskiej w Polanie, 9.XII.2015 r. w Gminnym Domu Kultury w Czarnej, 10.XII.2015 r. w Świetlicach wiejskich w Michniowcu i Rabem.

Zakres tematyczny spotkań:

- omówienie metodyki procesu budowania Strategii metodą partnerską oraz znaczenia partycypacji społecznej w planowaniu strategicznym
  - prezentacja wniosków płynących z diagnozy społeczno-gospodarczej stanu zasobów
  - przeprowadzenie analizy silnych i słabych stron gminy Czarna oraz identyfikacja szans i zagrożeń płynących z otoczenia zewnętrznego – analiza SWOT
  - weryfikacja obszarów priorytetowych dla gminy Czarna
3. Zbieranie wniosków i uwag. Analiza i synteza zebranych danych, opracowanie raportu z części diagnostycznej.

Etap III – Opracowanie roboczej wersji planu operacyjnego Strategii Rozwoju.

1. Udział w posiedzeniach Komisji: Rewizyjnej, Oświatowej, Budżetowej, Kierunków Rozwoju Gminy (15.I.2016 r.).
2. Analiza i weryfikacja dokumentu, nanoszenie korekt.

Etap IV – Strategia Rozwoju Gminy Czarna na lata 2015-2025 – opracowanie dokumentu końcowego.

1. Redakcja właściwa dokumentu, opracowanie Strategii wg założonych ram formalnych, zapewnienie zgodności Strategii z dokumentami strategicznymi poziomu regionalnego oraz scharakteryzowanie procedur wdrażania, systemu monitorowania i ewaluacji dokumentu – praca ekspercka.

Autorzy opracowania pragną podziękować wszystkim pracownikom Urzędu Gminy i JST, osobom reprezentującym instytucje i organizacje pozarządowe oraz uczestnikom prac warsztatowych za poświęcony czas, odpowiedzialność w podejściu do spraw publicznych oraz merytoryczne zaangażowanie w proces opracowywania niniejszej Strategii.

II. Diagnoza rozwoju gminy Czarna.

2.1. Środowisko naturalne, obszary chronione.

Gmina Czarna położona jest w Prowincji Karpat Południowo – Wschodnich, Podprowincji Beskidów Wschodnich, w Makroregionie Beskidów Lesistych, Mezoregionie Gór Sanocko – Turczańskich i Bieszczadów Zachodnich.

Fizjograficznie teren gminy położony jest w tzw. Centralnej Depresji Karpackiej będącej w zasięgu Zewnętrznych Karpat Fliszowych. Występują tu dwie jednostki strukturalne fliszu karpackiego: śląska i skolska. Jednostka skolska obejmuje tylko obszar dolin Rabego i Żłobka. Podstawowymi jednostkami geomorfologicznymi są Bieszczady Niskie obejmujące prawie całą gminę oraz Bieszczady Wysokie obejmujące południowo – wschodnią część gminy.

W morfologii terenu widoczny jest układ rusztowy głównych grzbietów położonych równoleżnikowo oddzielonych od siebie stosunkowo głębokimi dolinami. Stoki głównych grzbietów porożcinane są głębokimi dolinami wciosowymi.

Ważniejsze wyodrębnione formy morfologiczne:

- fragmenty doliny rzeki San o wysokości bezwzględnej dna 420 – 450 m n. p. m.
- Masyw Ostrego i Pasma Otrytu (600 - 800 m n. p. m.)
- pasmo Żukowa i Jaworników (700 - 800 m n. p. m.)

Gleby obszaru powstały, jako rezultat wietrzenia skał osadowych, piaskowców, łupków marglistych i ilastych. W dnach dolin rzecznych zostały zdeponowane utwory aluwialne (nanoszone przez rzeki) i deluwialne (zwietrzelina ze zboczy). Cechą charakterystyczną pokrywy glebowej jest odczyn kwaśny lub słabo kwaśny jako efekt silnego odwapnienia. Najczęściej występujące typy gleb na terenie gminy to: brunatne kwaśne, wytworzone ze zwietrzliny piaskowców oraz brunatne właściwe - powstałe z łupków, o różnej zawartości szkieletu i miąższości.

Wody na terenie gminy tj. rzeka Czarna wraz z potokami Czarny i Mszanka mają charakter górski, zasilanie jest zmienne, zależne od warunków. Intensywne opady stwarzają dobre warunki do szybkiego odpływu, dodatkowo mało przepuszczalne podłoże sprzyja powstawaniu gwałtownych wezbrań wody (marzec, kwiecień, maj). W okresach suchych (sierpień) obserwowalne są małe przepływy. Gmina usytuowana jest na terenie naturalnego zbiornika wodnego znajdującego się pod powierzchnią ziemi. Zbiornik „Bieszczady” o średniej głębokości 60 m (GZWP nr 431) gromadzi wody podziemne i spełnia szczególne kryteria ilościowe i jakościowe.

Według analizy¹ przeprowadzonej przez Komendę Powiatową Państwowej Straży Pożarnej w Ustrzykach Dolnych na terenie gminy Czarna występuje duże prawdopodobieństwo zagrożenia powodzią i podtopieniami. Podtopienia i powodzie występują miesiącach kwiecień – maj oraz lipiec – sierpień i bezpośrednio zagrażają terenom położonym wzdłuż rzek i potoków górskich:

- potok Czarny w m. Polana, Czarna Dolna
- potok Mszaniec w m. Lipie i Michniowiec

Klimat panujący w gminie zaliczany jest do klimatu podgórskiego, umiarkowanie deszczowego. Zróżnicowanie klimatyczne na tak niewielkim obszarze pozwala wyodrębnić miejscowe mikroklimaty różniące się znacząco ilością dni dżdżystych, słonecznych i długością zalegania pokrywy śnieżnej. Polana i Bystre mają zdecydowaną przewagę w nasłonecznieniu w stosunku do doliny Sanu. W paśmie Ostrego i Otrytu najdłużej zalega pokrywa śnieżna. Średnia roczna temperatura powietrza wynosi +6,5°C, średnia stycznia – 5°C, a lipca + 17°C. Rozpiętość ekstremalnych wieloletnich temperatur od – 40°C do + 39°C. Z analiz materiałów pomiarowych

¹ Analiza zabezpieczenia operacyjnego Powiatu Bieszczadzkiego, Komenda Powiatowa Państwowej Straży Pożarnej w Ustrzykach Dolnych, marzec 2015 r.

wynika, że zimy są surowe i mroźne, a wiosny cechują się dużym zróżnicowaniem temperatur. W lecie występują temperatury wysokie, a jesień jest ciepła i długa.

Fauna i flora gminy jest zróżnicowana i składa się na nią bogactwo gatunków, zarówno roślinnych jak też zwierzęcych. Występują też gatunki zwierząt, ptaków, płazów i gadów charakterystycznych dla tej części Karpat Wschodnich. Dzięki sąsiedztwu Zalewu Solińskiego gniazduje na tym terenie bocian czarny, czapla i inne gatunki rybołówów. Główne gatunki ryb występujące na terenie gminy to: pstrąg potokowy, brzana, brzanka, kiełb, kleń, świnka. Natomiast w Zalewie Solińskim występują gatunki typowo jeziorowe.

Lesistość gminy wynosi 63%. Teren gminy porośnięty jest głównie przez lasy bukowo - jodłowe, o znacznej ilości kompleksów ponad 80 – i 100 – letnich. W obszarach granicy rolno – leśnej i dolinek źródliskowych obserwowalna jest przewaga olszyn oraz wierzby. Gospodarkę leśną, zgodnie z ustawą z dnia 28 września 1991 roku o lasach, na terenie gminy prowadzi Nadleśnictwo Ustrzyki Dolne oraz Nadleśnictwo Lutowska. Oparta jest ona o plany urządzania lasu, które opracowywane są na okresy dziesięcioletnie zatwierdzane przez Ministra Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa. Powiat bieszczadzki charakteryzuje się wysoką bioróżnorodnością, co jest naturalnie pozytywnym elementem. Najcenniejsze na terenie gminy są ekosystemy leśne, bowiem istotnie wpływają one na równowagę systemu ekologicznego, przydają walorów krajobrazowych temu terenowi, należy również podkreślić, że pozyskanie drewna na terenie gminy Czarna stanowi podstawową gałąź gospodarki.

Na terenie gminy Czarna znajdują się różnorakie formy ochrony przyrody, ich obecność regulowana jest zapisami ustawy o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r. W jej rozumieniu ochrona przyrody polega na zachowaniu, zrównoważonym użytkowaniu oraz odnawianiu zasobów, tj. roślin, zwierząt, siedlisk, tworów przyrody, zadrzewień czy krajobrazów. Obecność licznych form ochrony przyrody wiąże się z jednej strony z dużym potencjałem bazującym na walorach przyrodniczych, kulturowych i rekreacyjnych obszaru gminy, a z drugiej – z ograniczeniami bądź zakazami². Na tego typu obszarach działalność gospodarcza podporządkowana jest celom ochrony przyrody, pewne jej formy mogą być wykluczane lub ograniczane. Można więc przyjąć, że funkcjonowanie obszarów chronionych wpływa na rozwój społeczno-gospodarczy gmin znajdujących się w ich granicach. Dlatego tak ważne jest z perspektywy przeciętnego mieszkańca prowadzenie zrównoważonej polityki w zakresie ustalania i poszerzania obszarów chronionych na terenie gminy.

Bieszczadzki Park Narodowy - otulina.

Cała przyroda oraz walory krajobrazowe Parku Narodowego podlegają ochronie. W związku zaś z tym, że środowisko przyrodnicze nie zna granic administracyjnych, zwierzęta bytujące na terenie Parku Narodowego, mogą przemieszczać się poza jego obszar, dlatego też utworzenie otuliny jest obowiązkowe na obszarach graniczących z Parkiem Narodowym³.

Otulinę bieszczadzkiego Parku Narodowego tworzy Park Krajobrazowy Doliny Sanu, obejmujący cały obszar niezamieszkałych miejscowości Tworylne i Rosochate, południowe części miejscowości Chrewt, Wydrne, Polana i Serednie. Powierzchnia otuliny parku wynosi 22 969 ha.

Międzynarodowy Rezerwat Biosfery „Karpaty Wschodnie”.

Rezerwat utworzony został pod patronatem UNESCO 2 lutego 1999 r. Położony jest na styku granic Polski, Słowacji i Ukrainy. Po stronie polskiej tworzą go Bieszczadzki Park Narodowy i przyległe do niego Parki Krajobrazowe: Ciśniańsko - Wetliński i Doliny Sanu. Jest to jedyny w Europie obszar chroniony.

² Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r., art. 15, art. 17, art. 24, art. 33, art. 45, art. 51.

³ Tamże., art. 11.

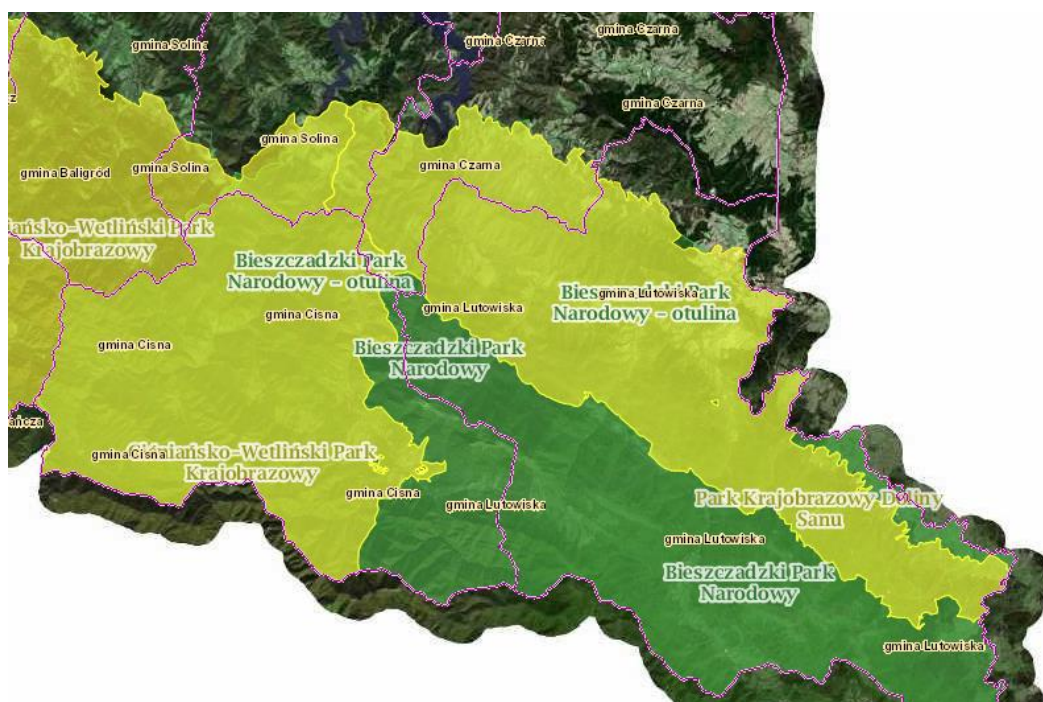
Park krajobrazowy.

„Park krajobrazowy obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju⁴”

Na terenie gminy Czarna znajduje się Park Krajobrazowy Doliny Sanu oraz w niewielkiej części Ciśniańsko – Wetliński Park Krajobrazowy.

Park Krajobrazowy Doliny Sanu został utworzony na mocy rozporządzenia nr 18 Wojewody Krośnieńskiego z dnia 27 marca 1992 r. (Dz. Urz. Woj. Krośnieńskiego Nr 7, poz. 52, ze zm.), obejmuje: Rajske, Sakowczyk, Studenne. Park w swoich granicach posiada wyjątkowy zestaw cech krajobrazu i wysoką różnorodność walorów przyrodniczych, na które składają się m.in. bogactwo gatunkowe roślin i zwierząt. Teren parku zamieszkiwany jest przez takie gatunki jak: niedźwiedź brunatny, wilk, ryś i żbik, około 130 gatunków ptaków (m.in. orzeł przedni, orlik krzykliwy i bocian czarny, objęte, tzw. ochroną strefową). Wśród płazów i gadów w granicach parku spotkać można: żmiję zygzakowatą, salamandrę plamistą, traszkę karpacką i inne. Znajduje się tutaj również najbogatsza w kraju populacja węża Eskulapa. Z roślin chronionych, na terenie parku występują, m.in.: gatunki tojadów, buławnik wielkokwiatowy, wawrzynek wilcze łyczo, listera jajowata, pióropusznik strusi⁵.

Mapa 1. Park Narodowy i Parki Krajobrazowe.

Źródło: <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>

Rezerwat przyrody

Rezerwat przyrody obejmuje obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi⁶. W obrębie Parku Krajobrazowego Doliny Sanu, na terenie gminy Czarna znajduje się rezerwat przyrody „Krywe” o powierzchni 511,73 ha. Utworzony został w 1991 roku. Przedmiotem ochrony

⁴ Tamże., art. 16 ust. 1.

⁵ Formularz rejestru parków krajobrazowych 2015.

⁶ Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r., art. 13, ust. 1.

rezerwatu jest przełomowy fragment doliny Sanu pod pasmem Otrytu z wieloma interesującymi zbiorowiskami roślin oraz stanowiskami rzadkich roślin i zwierząt. Do największych osobliwości należy wąż Eskulapa, gatunek określony jako wymierający. Na terenie rezerwatu tworzy jedną z nielicznych populacji tego gatunku w Polsce⁷.

Mapa 2. Rezerwat przyrody.

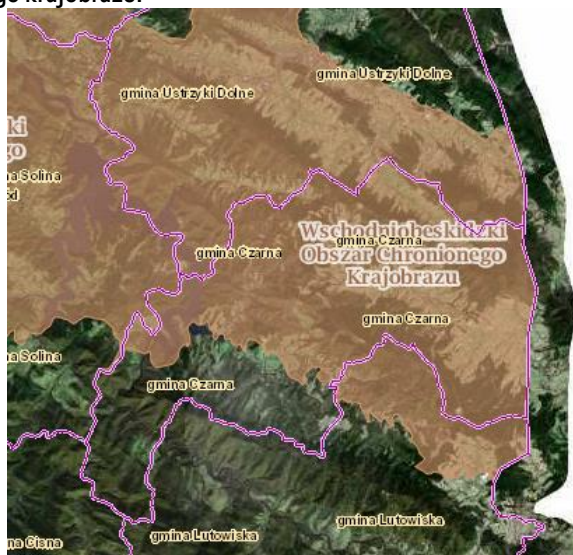
Źródło: <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>

Obszary chronionego krajobrazu.

„Obszar chronionego krajobrazu obejmuje tereny chronione ze względu na wyróżniający się krajobraz o zróżnicowanych ekosystemach, wartościowe ze względu na możliwość zaspokojenia potrzeb związanych z turystyką i wypoczynkiem lub pełniącą funkcję korytarzy ekologicznych⁸”

Znaczną część gminy zajmuje Wschodniobeskidzki Obszar Chronionego Krajobrazu, utworzony w 1972 roku. Interesująca budowa geologiczna związana z urozmaiconą rzeźbą terenu, naturalny charakter leśnych i nieleśnych zbiorowisk roślinnych, bogata flora i fauna oraz liczne obiekty kultury materialnej i zabytki budownictwa sakralnego tworzą atrakcyjny i niepowtarzalny charakter tego krajobrazu.

Mapa 3. Obszar chronionego krajobrazu.

Źródło: <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>

⁷ Rejestr rezerwatów przyrody 2015.

⁸ Ustawa o ochronie przyrody z dnia 16 kwietnia 2004 r., art. 23, ust. 1.

Obszar Europejskiej Sieci NATURA 2000.

Celem programu jest zachowanie określonych typów siedlisk przyrodniczych oraz gatunków, które uważa się za cenne i zagrożone w skali całej Europy. Wspólne działanie na rzecz zachowania dziedzictwa przyrodniczego Europy w oparciu o jednolite prawo ma na celu optymalizację kosztów i spotęgowanie korzystnych dla środowiska efektów. Obszar Natura 2000 pn. Bieszczady (kod obszaru PLC180001) zajmuje powierzchnię 111519,44 ha i obejmuje gminy Czarna, Lutowska, Cisna, Baligród, Komańcza, Solina, Zagórz.

Mapa 4. Obszary NATURA 2000.

Źródło: <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>

Pomniki przyrody.

„Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyśka, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie⁹”

Ustanowienie lub zniesienie pomnika przyrody następuje w drodze uchwały rady gminy po uzgodnieniu z właściwym regionalnym dyrektorem ochrony środowiska.

W gminie Czarna znajdują się następujące pomniki przyrody:

- Trzy lipy szerokolistne (Uchwała Nr VI/57/03 Rady Gminy w Czarnej z dnia 23 września 2003 r., miejscowość: Polana)
- Modrzew Europejski (Uchwała Nr II/13/06 Rady Gminy w Czarnej z dnia 4 grudnia 2006 r., miejscowość: Czarna Dolna).
- Klon Jawor (Uchwała Nr XXVIII/264/06 Rady Gminy w Czarnej z dnia 27 października 2006 r., miejscowość: Rabe).

Ochrona gatunkowa.

Ochrona gatunkowa ma na celu zapewnienie przetrwania i właściwego stanu ochrony dziko występujących rzadkich, endemicznych, podatnych na zagrożenia lub zagrożonych wyginięciem oraz objętych ochroną na gatunków roślin, zwierząt i grzybów oraz ich siedlisk i ostoi, a także zachowanie różnorodności gatunkowej i genetycznej.

Spośród chronionych płazów i gadów na terenie gminy występują: salamandra plamista, kumak górski i nizinny, rzekotka drzewna, ropucha szara i zielona, traszka górską, zaskroniec, żmija zygzakowata, jaszczurka zwinka i żyworodna oraz padalec. Na terenie gminy znajdują się

⁹ Tamże, art. 40, ust. 1.

również miejsca gniazdowania ptaków drapieżnych tj. orzeł przedni, orlik krzykliwy, myszołów, jastrząb, krogulec. Występują także: kruk, bocian czarny, brodziec piskliwy, turkawka, kukułka, puszczyk, zimorodek, dzięcioł, kraska, jaskółka oraz wiele innych gatunków ptaków.

Znajdują się tu ostoje i terytoria największych europejskich drapieżników (niedźwiedzia brunatnego, wilka, rysia, żbika). Ponadto występują też gatunki zwierzyny łownej tj. jeleni, sarna, dzik, lis, kuropatwa. Z drobnej zwierzyny występuje: bażant, kret, ryjówka, jeź czy łasica.

Surowce mineralne.

Gmina Czarna leży na obszarze występowania złóż ropy naftowej i gazu ziemnego. Według „Bilansu zasobów kopalin i wód podziemnych w Polsce” sporządzonego przez Państwowy Instytut Geologiczny w 2014 r. (wg stanu na 31 XII 2013 r.) na obszarze gminy Czarna złoża ropy naftowej oraz gazu ziemnego występują w niewielkich ilościach. szczegółowe dane zawierają poniższe tabele.

Tabela 1. Złoża udokumentowane ropy naftowej (tys. t) w gm. Czarna.

Lp.	Nazwa Złoża	Stan Zag. Złoża	Złoża		Wydobycie	Powiat
			wydobywalne bilansowe	przemysłowe		
1	Czarna	E	1,81	0,75	0,18	bieszczadzki

Źródło: PIG, Bilans Zasobów Złóż Kopalin w Polsce, 2013 r.

Tabela 2. Złoża udokumentowane gazu ziemnego (w mln m³) w gm. Czarna.

Lp.	Nazwa Złoża	Stan Zag. Złoża	Złoża		Wydobycie	Powiat
			wydobywalne bilansowe	przemysłowe		
1	Czarna	E	1,48	0,29	0,11	bieszczadzki

Źródło: PIG, Bilans Zasobów Złóż Kopalin w Polsce, 2013 r.

Wraz z eksploatacją złóż ropy naftowej, odkryto w Czarnej występowanie wód mineralnych. Analiza wód pod względem składu wykazała dużą mineralizację o charakterze solanki. Są to głównie solanki jodkowe, zbliżone swoim składem chemicznym do krynickiego „Zubera”, które mają szczególne znaczenie w leczeniu balneologicznym. Głębsze poziomy wodonosne wykazują jeszcze silniejsze zmineralizowanie.

Ponadto występują tu liczne wody, które można zaklasyfikować jako wodorowęglanowo-chlorkowo-sodowe, bromkowe, jodkowe i borowe o bardzo złożonym stopniu mineralizacji. Wody te nadają się zarówno do kuracji pitnej jak i kąpielowej.

Inne surowce mineralne występujące na terenie gminy Czarna to piaskowce kredowe i trzeciorzędowe. Piaskowiec glaukonitowy był eksploatowany w kamieniołomie przy drodze Czarna – Polana. Jednakże ze względu na szczupłość złoża zaniechano eksploatacji. Na terenie gminy występują również złoża żwiru, jednak ich eksploatacja jest z wielu powodów nieopłacalna.

2.2. Gospodarka.

Rolnictwo

Gmina Czarna zaliczana jest do gmin górskich, rolniczo – leśnych. Lasy stanowią bowiem prawie 63% ogólnej powierzchni, użytki rolne 25%, na pozostałe tereny przypada 12%.

Większość gospodarstw na terenie gminy to małe gospodarstwa rodzinne. W roku 2014 najliczniejszą grupę stanowiły te, których powierzchnia mieściła się w przedziale 2-5 ha, w analizowanym okresie było ich 161. Ogółem, gospodarstwa do 5 ha stanowiły prawie 60% wszystkich gospodarstw z terenu gminy Czarna.

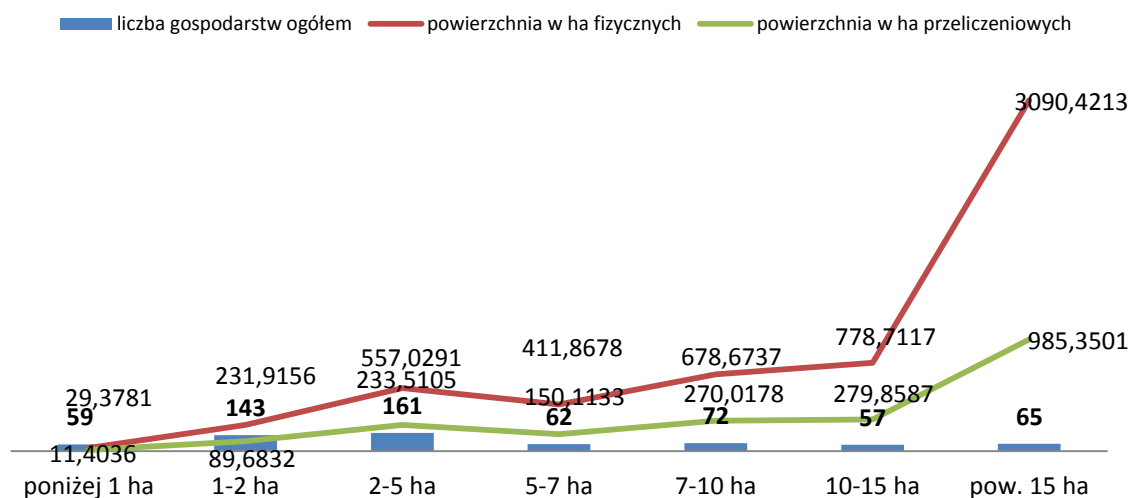

Tabela 3. Wielkość gospodarstw rolnych w 2014 r.

Gospodarstwa		Ilość (szt.)	%
bardzo małe	do 5 ha	363	58,64%
małe	od 5 do 10 ha	134	21,65%
średnie	od 10 do 15 ha	57	9,21%
duże	pow. 15 ha	65	10,50%
suma		619	100,00%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy w Czarnej.

Wykres 1. Gospodarstwa rolne na terenie gminy Czarna.

Źródło: Dane Urzędu Gminy w Czarnej.

Grunty rolne w gminie obsiewane są tylko w 20%. Według ewidencji zajmują w gminie około 31% powierzchni użytków rolnych. Najwięcej obsiewają rolnicy we wsiach: Polana, Czarna Górna, Bystre. Do najpopularniejszych upraw należą w gminie rośliny zbożowe.

Kolejną cechą wyróżniającą gospodarstwa w gminie jest chów koni. Jest to związane z wykorzystaniem zwierząt na potrzeby rekreacji i rozwijającej się turystyki, pracą w rolnictwie czy usługach leśnych. Poniższy wykres obrazuje także systematyczny wzrost liczby hodowanego bydła.

Tabela 4. Ilość zwierząt w gminie Czarna 2013-2015 r./stan koniec danego roku/.

	2013 r. [szt.]	2014 r. [szt.]	2015 r. [szt.]
Bydło	885	928	946
Owce	483	552	476
Kozy	70	61	71

Źródło: Dane Urzędu Gminy w Czarnej w oparciu o „Informacyjną bazę danych,” PZDR Ustrzyki Dolne.

Wsparcia dla rolników, mieszkańców wsi, przedsiębiorców i samorządów lokalnych udziela Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR). W latach 2007-2013 ARiMR przyznała wsparcie w postaci instrumentów pomocy finansowej z funduszy unijnych, tj. dopłat bezpośrednich: jednolita płatność obszarowa, płatność dla młodych rolników, płatność do bydła, owiec, krów i kóz, płatność dodatkowa (powyżej 3ha), dopłaty rolno – środowiskowe, klimatyczne, ekologiczne oraz dopłaty za gospodarowanie w warunkach górskich. Szczegółowe

zestawienie ilości złożonych wniosków oraz wysokości dofinansowań (w zł) przedstawia poniższa tabela.

Tabela 5. Ilość złożonych wniosków przez rolników o dopłaty i wartość wypłacanego wsparcia w gminie Czarna /2009-2014/.

OB → dopłata obszarowa, ONW → dopłata za gospodarowanie w warunkach górskich, RŚ → dopłata rolno środowiskowa

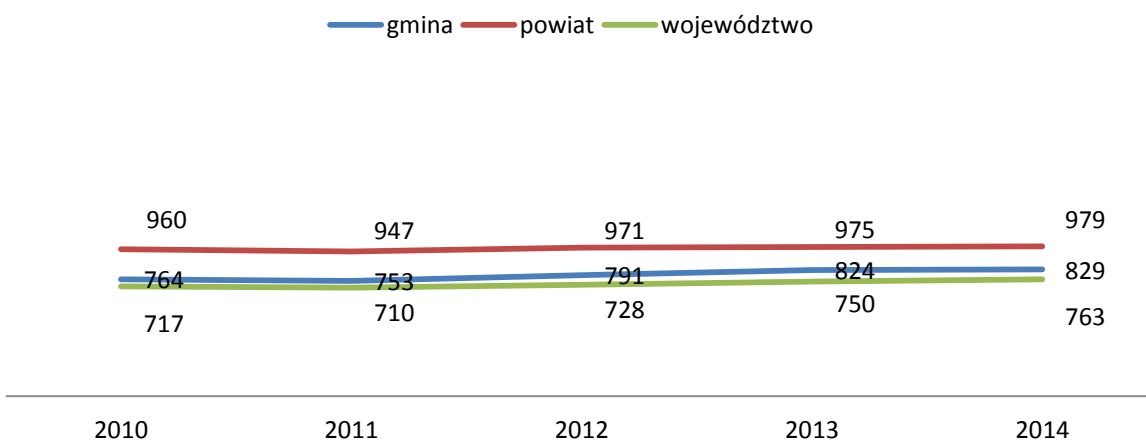
Rodzaj płatności	2009	2010	2011	2012	2013	2014
OB /szt./ Wartość /zł/	163	193	195	175	177	154
	807390	1272737	1535864	1373231	1442147	b/d
ONW/szt./ Wartość /zł/	163	193	190	172	174	154
	358703	432167	446895	409122	404221	b/d
RŚ /szt./ Wartość /zł/	74	113	114	91	112	88
	472195	615159	224924	850205	1165422	b/d
Łączna wartość	1638288	2320063	2207683	2632558	3011790	b/d

Źródło: Dane Urzędu Gminy w Czarnej w oparciu o „Informacyjną bazę danych,” PZDR Ustrzyki Dolne.

Działalność gospodarcza.

Na terenie gminy Czarna w 2015 r. działało 135 podmiotów należących do sektora prywatnego, 11 podmiotów stanowiło sektor publiczny. Na 10 tys. ludności z terenu gminy przypadało 829 podmiotów gospodarczych. Liczba podmiotów gospodarki narodowej w gminie była wyższa niż w województwie i niższa niż w powiecie. W porównaniu do 2010 r. zaobserwować można wzrost ilości nowych podmiotów (o 7,84%). Tendencję wzrostową widać również na poziomie województwa - 6,02%.

Wykres 2. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności.

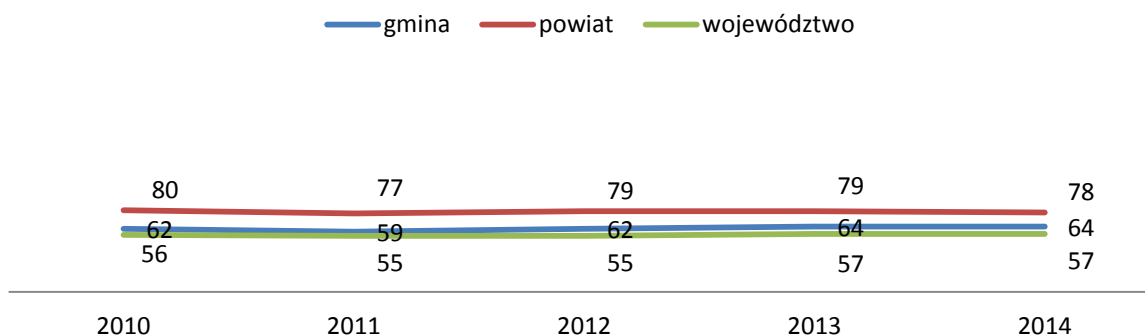

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych.

Na 1000 ludności przypadało 64 osoby fizyczne prowadzące działalność, podczas, gdy w powiecie było ich 78. W porównaniu do roku 2010 ilość osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą na 1 tys. ludności zarówno w gminie, powiecie jak również województwie nieznacznie wzrosła.

Wykres 3. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności.

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych.

W gminie Czarna działają podmioty gospodarcze reprezentujące różnorodne branże, analizując ich strukturę pod względem prowadzonej działalności można stwierdzić, że w 2014 r. dominowały:

Tabela 6. Praca w usługach na terenie gminy Czarna.

Praca w usługach	Il. firm
Usługi leśne	97
Usługi remontowo-budowlane	38
Usługi transportowe	26
Usługi rekreacyjne, jazda konna	5
Usługi mechaniki pojazdowej	2
Usługi rzemieślniczo- artystyczne	2
Usługi weterynaryjne	1
Usługi inst. elekt.	1
Usługi z zakresu wywożenia nieczystości	1
Usługi cateringowe	1
Usługi stolarskie	1

Źródło: Urząd Gminy w Czarnej.

Największy udział w ogólnej liczbie podmiotów gospodarczych miały usługi leśne. W grupie tej znajdują się działalności związane z pozyskiwaniem drewna oraz surowców leśnych. Przedsiębiorstw działających w branży leśnej w omawianym roku było 97. Na drugim miejscu w tej strukturze znajdują się działalności związane ze świadczeniem usług remontowo – budowlanych (38) oraz usługi transportowe (26).

Na terenie gminy zlokalizowane są również placówki oświatowe, zdrowotne, posterunek policji czy Placówka Straży Granicznej w Czarnej Górnej. Szczegółowe zestawienie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 7. Zakłady pracy na terenie gminy Czarna.

Zakłady pracy
Bank
Kopalnia Nafty i Gazu
Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej
Piekarnia

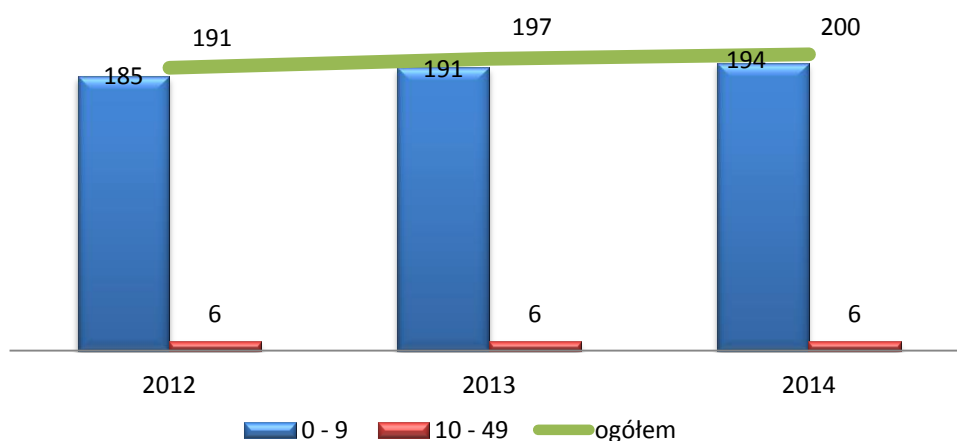
Strategia Rozwoju Gminy Czarna na lata 2015-2025

Pocztą
Posterunek policji
Punkt apteczny
Sortownia węgla drzewnego
Straż Graniczna
Gimnazjum
Szkoła Podstawowa
Tartak
Urząd Gminy
Wypał węgla drzewnego
Wyrób palet
Zakład Komunalny

Źródło: Urząd Gminy w Czarnej.

Na terenie gminy w roku 2014 przeważały podmioty należące do grupy mikroprzedsiębiorstw (tzn. te, które przy wpisie do rejestru REGON deklarowały przewidywane zatrudnienie do 9 osób). Mikroprzedsiębiorstwa (w 2014 r.) stanowiły 97% ogółu zarejestrowanych jednostek na terenie gminy.

Wykres 4. Podmioty gospodarki narodowej na terenie gminy Czarna wg klas wielkości.

Źródło: GUS, Bank Danych Lokalnych.

Gmina Czarna w swoich granicach posiada dostęp do Jeziora Solińskiego, ośrodkiem turystycznym w tej części gminy jest m.in. Chrewt, gdzie zlokalizowane są 4 punkty gastronomiczne, czynne jedynie sezonowo.

Tabela 8. Lokale gastronomiczne, sklepy na terenie gminy Czarna.

miejsowość	gastronomia	sklepy spożywcze i ogólnoprzemysłowe
Chrewt	4 sezonowo	-
Czarna Dolna	-	1
Czarna Górna	4	9
Lipie	1	-
Olchowiec	1	-
Polana	1 sezonowo	1
Żłobek	1	-
ogółem	12 (w tym 5 sezonowo)	11

Źródło: Urząd Gminy w Czarnej.

Turystyka.

Turystyka jest jedną z najdynamiczniej rozwijających się gałęzi gospodarki. Jej interdyscyplinarna specyfika, jak również generowane wpływy i tworzone miejsca pracy powodują, iż stanowi ona koło zamachowe rozwoju regionalnego.

Na wizerunek gminy Czarna jako gminy turystycznej wpływają takie czynniki jak: atrakcje turystyczne oraz wciąż rozwijająca się baza noclegowa i żywieniowa, szlaki turystyczne oraz liczne zabytki. Ponadto walory przyrodnicze i obiekty cenne przyrodniczo, urozmaicona rzeźba terenu, urokliwy krajobraz, kompleksy leśne oraz czyste powietrze. Istotne znaczenie ma podkreślana powszechnie cisza/spokój, umożliwiająca uniknięcie zgiełku miejskich aglomeracji i sprzyjająca efektywnemu wypoczynkowi. Nie bez znaczenia pozostaje również położenie gminy w Bieszczadach, które obecnie są jedną z najbardziej rozpoznawalnych marek w Polsce.

Wszystko to umożliwia uprawianie różnych form turystyki, od aktywnej i specjalistycznej po typowy wypoczynek i rekreację. Pasma górskie Otrytu, Ostrego, Żukowa i wyznaczone na nich szlaki turystyczne stwarzają wspaniałe warunki uprawiania turystyki pieszej, konnej, rowerowej; zimą – narciarskiej. Czyste wody Sanu i potoków górskich umożliwiają wędkowanie. Na terenie gminy znajduje się kilka stadnin koni – Czarna, Polana, Rabe, Lipie oraz hodowla danieli w Żłobku.

Gmina Czarna w swoich granicach posiada dostęp do Jeziora Solińskiego, gdzie głównymi ośrodkami turystycznymi w tej części gminy są miejscowości Chrewt i Olchowiec. Powstało tu wiele ośrodków wczasowych głównie z domkami kempingowymi, pola namiotowe, kąpielisko umożliwiające uprawianie sportów wodnych.

Zatrzymać się można w obiektach o różnym standardzie; od pól namiotowych, domków campingowych nad Zalewem Solińskim, gospodarstw agroturystycznych, zajazdów, po luksusowy ośrodek wypoczynkowy Hotel i Ośrodek Marzeń Geovita, wyposażony w korty tenisowe, baseny (w tym kryty), wyciąg narciarski, łowisko pstrąga, plac zabaw dla dzieci, boiska sportowe (siatkówka, koszykówka, piłka nożna), wypożyczalnię rowerów górskich. Ośrodek świadczy również usługi odnowy biologicznej, SPA & Wellness.

Z inicjatywy władz gminnych został zagospodarowany półwysp „Berestryszcze” w miejscowości Chrewt. Stworzona została infrastruktura techniczna, wykonano linię energetyczną, wodociąg ze studnią głębinową oraz drogę dojazdową. Znajdują się tam działki rekreacyjno-wypoczynkowe i ponad 30 domków letniskowych. W okolicach rejonu Czarna Kopalnia znajduje się już prawie nieużytkowany teren górniczy gdzie jeszcze kilkanaście lat temu eksploatowano złoża ropy naftowej. Dziś pozostały tam nieczynne wieże naftowe, kiwony górnicze i pozostała infrastruktura.

Do atrakcji gminy należą obiekty zabytkowe architektury sakralnej, zabytkowe drewniane cerkwie wraz z pięknie zachowanymi ikonostasami. Pięć z nich funkcjonuje jako kościoły rzymskokatolickie. Warto wspomnieć, że obiekty te są częścią Szlaku Architektury Drewnianej, który jest elementem trasy nr III (ustrzycko – leska), wariant III a. Ustrzyki Dolne – Chmiel:

- Cerkiew grekokatolicka pw. św. Michała Archanioła w Bystrem z 1901 lub 1902 r. obecnie nieużytkowana
- Cerkiew grekokatolicka pw. św. Dymitra Męczennika w Czarnej Górnej z 1834 roku, przebudowa w wieku XIX oraz kaplica narodzenia NMP z 1907 r.
- Cerkiew grekokatolicka pw. Narodzenia Matki Bożej w Michniowcu z 1863 r.
- Cerkiew grekokatolicka pw. św. Mikołaja w Rabem z kompletnym ikonostasem zbudowana w 1861 r.
- Cerkiew grekokatolicka pw. św. Mikołaja w Polanie, drewniana cerkiew z 1790 r.
- Cerkiew grekokatolicka pw. Matki Bożej w Żłobku z 1830 r.

Ponadto, tereny gminy zamieszkałe niegdyś przez Bojków w wyniku przymusowych przesiedleń w znacznym stopniu opustoszały. Dziś można spotkać tu ślady dawnych wsi, kamienne krzyże, cerkwie, kapliczki, cmentarze unickie z końca XIX wieku i początku XX. Wraz z rosnącym na tym terenie starodrzewiem stanowią one istotny element krajobrazu kulturowego.

Na terenie gminy zachowały się drewniane chaty wiejskie (przeważnie już w bardzo złym stanie) wskazujące na wygląd danego budownictwa regionalnego. Po innych obiektach składających się na zasoby kultury materialnej obszaru jak młyny, karczmy, itd. pozostały nieliczne ślady lub tylko informacje.

Najbardziej powszechną formą ochrony zabytków jest Rejestr zabytków. Przedstawiona poniżej tabela prezentuje obiekty wpisane do rejestru zabytków, cenne dziedzictwo kulturowe i historyczne gminy Czarna.

Tabela 9. Wykaz obiektów wpisanych do ewidencji zabytków.

miejsce	adres	obiekt	datowanie
Bystre	-	dzwonnica cerkiewna	1939
Bystre	Nr 7	dom	1911
Bystre	Nr 9	dom	1890-1910
Bystre	Nr 9	spichlerz	1875-1899
Bystre	-	cerkiew	1902
Czarna	-	cerkiew	1834
Czarna Dolna	-	Kaplica Narodzenia NMP	1907
Czarna Dolna	Nr 8	dom	1900-1925
Czarna Dolna	Nr 33	dom	1890-1910
Czarna Dolna	Nr 7	dom	1850-1875
Czarna Dolna	Nr 33	stajnia	1850-1875
Czarna Dolna	Nr 9	dom	1875-1899
Czarna Dolna	-	dom	1850-1875
Czarna Dolna	Nr 33	stodoła	1850-1975
Lipie	-	dzwonnica cerkiewna	1825-1850
Michniowiec	-	cerkiew	1863
Michniowiec	-	dzwonnica cerkiewna	1904
Michniowiec	Nr 29	dom	1900-1925
Polana	-	dzwonnica kościelna	1775-1825
Polana	-	cerkiew	1720
Polana	-	dzwonnica cerkiewna	1922
Polana	-	plebania	1875-1899
Polana	Nr 67	dom	1900-1925
Rabe	-	cerkiew	1858
Rabe	-	plebania	1850-1875
Żłobek	-	cerkiew	1830

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Przemyślu, zabytki architektury gminy Czarna.

Tabela 10. Cmentarze zabytkowe gminy Czarna.

miejsce	cmentarz	Obszar (ha)
Bystre	gr. kat.	0,35
Czarna Dolna	gr. kat.	0,35
Czarna Górna	gr. kat./ rzym. kat.	1,75
Lipie	gr. kat.	0,4
Michniowiec	gr. kat.	0,36
Polana	gr. kat.	0,6
Polana	rzym. kat.	0,3
Rabe	gr. kat.	0,5
Tworylne	gr. kat.	0,1
Żłobek	gr. kat.	0,14

Źródło: Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Przemyślu, zabytki architektury gminy Czarna.

W gminie Czarna mieszka i tworzy wielu artystów, którzy swoje dzieła wystawiają w lokalnych galeriach sztuki, gdzie mogą ujawnić potencjał twórczy.

Tabela 11. Galerie, pracownie, muzea.

nazwa	adres
Galeria „BARAK”	Czarna Górna
Galeria „Przy Cerkwi”	Rabe 36a
Galeria „Bieszczady”	Polana 49a
Żywa Pracownia u „Łysego”	Czarna Górna 63
Muzeum Historii Bieszczad	Czarna Górna 6
Muzeum „Polańskie Zbiory Historyczne”	Polana 33 (Świetlica wiejska)
Szkolne Muzeum Historii w Czarnej	Czarna Górna 126
Szkolna Izba Przyrodnicza w Czarnej	Czarna Górna 126

Źródło: Dane Urzędu Gminy w Czarnej.

Gmina Czarna oferuje aktywny wypoczynek w postaci: tras rowerowych, nordic walking, ścieżek i szlaków turystycznych. Warunki aktywnego wypoczynku umożliwiają oznakowane szlaki turystyczne, ścieżki dydaktyczne, trasy konne. Z lokalnych tras edukacyjnych warto polecić ścieżkę historyczno-dydaktyczną „Siedlisko”. Prowadzi ona z Czarnej do Czarnej Dolnej i ukazuje pamiątki historyczne oraz walory krajobrazowe okolicy. Chcąc poznać walory krajobrazowe i historyczne gminy Czarna trzeba udać się na ścieżkę historyczno – przyrodniczą „Żukowem do Krainy Lipieckiej” prowadzącą przez najbardziej malownicze okolice.

Tabela 12. Wykaz szlaków i ścieżek turystycznych na terenie gminy Czarna.

lp.	nazwa	symbol	dł. trasy	czas marszu	punkty trasy	atrakcje
1	Żukowem do Krainy Lipieckiej		19 km	7 godz.	Ustianowa - Pasma Żukowa - Żłobek- przeł. Besida	Pomnik lotników Ustianowa Pasma Żuków Cerkiew w Żłobku
2	W Krainie Lipieckiej		15 km	6 godz.	Czarna- Bystre- Michniowiec- Lipie- Czarna	Muzeum Historii Bieszczad Zabudowana dawnej wsi. Cerkiew w: Michniowcu, Bystrem, cerkwisko i dzwonnica w Lipiu
3	Siedlisko		6 km	2 godz. 20 min.	Czarna cerkiew- Szkoła (obecnie świetlica) - Czarna Dolna	Cerkiew Czarna Górna Punkt widokowy 534 m. n p m. Cerkwisko Czarna Dolna
4	Jaskinia w Rosolinie		9,3 km	3,5 godz.	Czarna Dolna- Harwaty- Góra Moklik- Rosolin- Polana- Skrzyż. szlak niebieski pttk	punkt widokowy g. Moklik 675m Jaskinia w Rosolinie Stary Cmentarz w Rosolinie
5	Źródełko Św. Michała		2,7 km	50 min.	Czarna(Centrum)- Czarna Górna kopalnia ropy-	Infrastruktura Kopalni w Czarnej Źródełko wody mineralnej

6	Rabe		3 km	1 godz. 15 min.	Rabe-Pasma Żukowa- Rabe	Rabe cerkiew Stare budownictwo Rabe Punkt widokowy na Żukowie
7	Trasy-Zielona, Czerwona, Czarna		2.1 km	20 min.	Skrzyż. drogi nr 896	Kiwony górnicze Czarna Górna
8	Nordic Walking Park		8,1 km	1,5 godz.	Lipie- Czarna-stok Ostrego-	Punkty pomiaru tętna
9	Gmina Czarna		10,2 km	2 godz.	Nieczynny kierat - droga nr 896	Leśne dukty, ścieżki polne
10	Szlak niebieski PTTK		6,5 km	2 godz.	Odc. G. Hulskie- Polana	Dukt leśny, Park Krajobrazowy
			12,5 km	4g.20 min.	Odc. Polana - Teleśnica Oszw.	Zabudowa Polany, jez. Solińskie
11	Szlak zielony PTTK		-	-	Fragment szlaku zielonego	Ruiny cerkwi w Tworylnym Ruiny zabudowań dworskich Stare cmentarze

Źródło: Dane Urzędu Gminy w Czarnej.

Przez gminę Czarna przebiega Transbeskidzki Szlak Konny PTTK, który rozchodzi się stąd w kilku kierunkach. Wierzchem można udać się w sąsiedztwo Jeziora Solińskiego lub zwiedzić atrakcyjne tereny przy granicy z Ukrainą. Na terenie gminy znajdują się tradycyjne stadniny koni: Stadnia „Chata Momo” w miejscowości Rabe, Stadnina koni huculskich „Tabun” w Polanie, Stadnina Koni Huculskich w Serednim Małym, oraz Ośrodek Rekreacji i Hipoterapii Kucykowo w Lipu. Ten ostatni oferuje oprócz form rekreacyjnych także hipoterapię oraz szeroki wachlarz warsztatów z udziałem zwierząt gospodarskich opracowanych w ramach autorskiego programu „Ekoturystyka dla najmłodszych”.

Tabela 13. Stadniny koni.

nazwa	adres
Stadnina "Chata MOMO"	Rabe 11
Stadnina "Kucykowo"	Lipie 27
Stadnina "Babski Szfadrón"	Lipie 37
Stadnina "Tabun"	Polana 74a
Stadnina Koni Huculskich	Serednie Małe 1

Źródło: Dane Urzędu Gminy w Czarnej.

Agroturystyka staje się coraz popularniejszą formą wypoczynku, organizowana jest na terenach wiejskich, obejmuje pobyt w gospodarstwie (zakwaterowanie), który może być połączony (zależnie od warunków) z całodziennym wyżywieniem lub możliwością zakupu świeżych produktów z gospodarstwa do samodzielnego przyrządzania posiłków. Większość gospodarstw agroturystycznych zapewnia tereny rekreacyjne wokół posesji: altany, miejsce na ognisko, grilla, stawy do połowu ryb czy boiska. Gospodarze oferują domowe produkty pochodzenia roślinnego i zwierzęcego (warzywa, owoce, miód, przetwory mleczne i mięsne). Niektóre gospodarstwa agroturystyczne zapewniają przejażdżki bryczką konną, quadami i autami terenowymi, a w zimie kuligi. Według danych Urzędu Gminy w Czarnej na terenie omawianego obszaru zlokalizowanych było 434 gospodarstw agroturystycznych.

Tabela 14. Baza noclegowa w gminie Czarna.

Gospodarstwa agroturystyczne	434
Ogółem (także hotele, pensjonaty, domki)	1072

Źródło: Dane Urzędu Gminy w Czarnej.

Tabela 15. Miejsca noclegowe w agroturystyce ogółem.

miejsowość	miejsca noclegowe
Chrewt	24 całoroczne, 10 sezonowe
Czarna Dolna	20 całoroczne
Czarna Górna	56 całoroczne, 20 sezonowe
Lipie	57 całoroczne
Michniowiec	8 całoroczne
Olchowiec	12 sezonowe
Polana	43 całoroczne, 41 sezonowe
Rabe	47 całoroczne, 24 sezonowe
Serednie Małe	15 sezonowe

Źródło: Dane Urzędu Gminy w Czarnej.

Tabela 16. Miejsca noclegowe.

miejsowość	obiekt	miejsca noclegowe
Czarna Górna	Hotel Geovita	165
	Schronisko szkolne	100
	Zajazdy	37
Olchowiec	Zajazd	28
Polana	Dom rekolekcyjny	54
Żłobek	Zajazd	16

Źródło: Dane Urzędu Gminy w Czarnej.

Na terenie gminy, zlokalizowane są restauracje, zajazdy sklepy i bary.

Tabela 17. Baza gastronomiczna w gminie Czarna.

nazwa obiektu	adres
Restauracja „Cztery pory roku” Hotel Perła Bieszczadów	Czarna Górna 61
Delikatesy Centrum, Restauracja „Krzemień”	Czarna Górna 75b
Zajazd „Pod Czarnym Kogutem”	Czarna Górna 56a
Zajazd „Przy Kominku”	Żłobek 5
Karczma „Ostoja Spokoju”	Olchowiec 176
Gospoda „Rajska Polana”	Chrewt 10
Bar „Moklik”	Chrewt 12
Sklep i Bar „Pod Otrytem”	Polana 48

Źródło: Dane Urzędu Gminy w Czarnej.

Oprócz wielu atrakcji turystycznych wpływ na wizerunek gminy mają: życie kulturalne, instytucje kulturalne i ich działalność, jak również inicjatywy podejmowane przez organizacje pozarządowe oraz organizowane imprezy. Galeria „Barak” corocznie organizuje wystawy artystów w ramach projektu „Rękoczyn” a także wystawy czasowe w ramach statutowej działalności. W roczny kalendarz imprez organizowanych przez Gminny Dom Kultury w Czarnej na stałe wpisały się wymienione poniżej imprezy:

- Gminne Dni Rodziny
- Festyn wakacyjny „Bieszczadzki Festiwal Sztuk”
- Dożynki Gminne
- Gminny Turniej Tenisa Stołowego
- Gminny Turniej Szachowy o Mistrzostwo Gminy Czarna
- Jasełka Gminne
- Akademię: z okazji 3 maja, 11 listopada
- Gminny Dzień Seniora
- „Ferie bez nudy” – zajęcia dla dzieci podczas ferii zimowych

- Imprezy Parafii Czarna: Festyn Parafialny, Festiwal Piosenki Religijnej „Bieszczady Chwałą Pana” – zasięg regionalny, Konkurs recytatorski poezji i prozy św. Jana Pawła II i o Janie Pawle II
- Koncert w Polanie „ To dla was gramy przyjaciele”
- Koncert Muzyki cerkiewnej
- Dożynki wiejskie

2.3. Infrastruktura techniczna i dostępność przestrzenna w gminie Czarna.

Infrastruktura techniczna obejmuje takie systemy zaopatrzenia jak: sieć wodociągową, kanalizację, dostarczanie ciepłej wody, usuwanie odpadów, zasilanie w energię elektryczną, telekomunikację oraz komunikację drogową.

Z dniem 1 lipca 2003 r. Rada Gminy w Czarnej utworzyła zakład budżetowy gminy pod nazwą Zakład Gospodarki Komunalnej, który obejmuje swoją działalnością teren gminy Czarna. Przedmiotem działalności ZGK jest stałe zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty samorządowej przez świadczenie usług komunalnych i powszechnie dostępnych, w zakresie:

- utrzymania i eksploatacji obiektów i sieci wodociągowej oraz zapewnienie stałej dostawy wody;
- utrzymania i eksploatacji oczyszczalni ścieków i sieci kanalizacji oraz stały odbiór ścieków;
- nadzoru i kontroli nad ilością i jakością dostarczanej wody oraz odprowadzonych do kanalizacji ścieków;
- utrzymywania czystości i porządku na terenach, w stosunku, do których obowiązek ten spoczywa na gminie;
- utrzymania i eksploatacji przekazanych zakładowi kotłowni CO oraz nadzoru nad zaopatrzeniem w ciepło;
- odbieranie i zagospodarowanie stałych odpadów komunalnych;
- utrzymanie i eksploatacja gminnego wysypiska śmieci do czasu jego zamknięcia;
- utrzymanie cmentarzy komunalnych i grzebowiska dla zwierząt;
- utrzymanie gminnych placów i przystanków komunikacji zbiorowej w ramach organizacji ruchu drogowego¹⁰.

2.3.1. Sieć wodociągowa.

Gmina Czarna należy do średnio wyposażonych w infrastrukturę techniczną. Warunki naturalne na terenie gminy utrudniają budowę dużych ujęć wody, ujęcia z rzeki lub potoków wymagają kosztownych inwestycji. Ze względu na położenie zalewu Solińskiego i poziomu ujęcia wody pitnej poniżej 410 m n. p. m. obszar gminy Czarna nie jest zaopatrywany w wodę z tego ujęcia. Sieć wodociągowa zaopatrywana jest z miejscowych ujęć (studnie wiercone). Całkowita długość sieci wodociągowej w gminie wynosi 17,20 km (bez przyłączy). Łącznie ze zbiorowego zaopatrzenia w wodę korzysta 401 gospodarstw domowych oraz 95 pozostałych odbiorców, gdzie rocznie dostarcane jest 44 864 m³ wody. Szczegółowe zestawienie przedstawia poniższa tabela.

Tabela 18. Sieć wodociągowa w gminie Czarna.

wodociąg	typ wód	Il. źródeł	ujęcie	stacja	Dostarczanie wody			
					il. gospodarstw w domowych	il. nieruchomości	il. firm	[m ³ /rok]

¹⁰ <http://www.czarna.pl>

Wodociąg gminny w Czarnej Górnjej	powierzchniowa		poprzez próg piętrzący na potoku Żłobek	stacja uzdatniania wody + przepompownia	183	-	17	13148
Wodociąg w Czarnej Górnjej - kopalnia	podziemna	3	grawitacyjne	-	54	-	2	5215
Wodociąg gminny w Czarnej Dolnej	podziemna	4	-	stacja uzdatniania wody	92	-	2	7936
Wodociąg gminny w Lipiu	podziemna	3	z dwóch zbiorników woda dostarcza grawitacyjnie	-	44	-	-	14949
Wodociąg gminny w Michniowcu	podziemna	1	ze zbiornika dostarczana grawitacyjnie	-	9	-	-	509
Wodociąg gminny w Polanie	podziemna	1	ze zbiorników woda dostarczana grawitacyjnie	-	19	-	-	1798
Wodociąg gminny w Olchowcu	podziemna	3	do części odbiorców woda z dwóch zbiorników dostarczana jest grawitacyjnie, do pozostałych systemem pompowym	-	-	74	-	1309
Wodociąg Zakładowy Nadleśnictwa Ustrzyki Dolne w Żłobku	b/d	b/d	b/d	b/d	b/d	b/d	b/d	b/d
ogółem					401	74	21	44864

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ZGK w Czarnej Górnjej.

2.3.2. Kanalizacja.

Duże rozproszenie poszczególnych miejscowości na terenie Gminy utrudnia stworzenie jednolitego systemu kanalizacji z jedną oczyszczalną ścieków. Warunki terenowe umożliwiają skanalizowanie większość terenów gminy, natomiast lokalnie gdzie występują trudne warunki terenowe planuje się wykonanie przydomowych oczyszczalni ścieków. Mieszkańcy części miejscowości gromadzą produkowane ścieki w zbiornikach wybieralnych (szambach), okresowo opróżnianych. W zakresie opróżniania zbiorników bezodpływowych i transportu nieczystości ciekłych na terenie gminy Czarna przedsiębiorcą posiadającym zezwolenie Wójta Gminy Czarna na odbieranie nieczystości ciekłych pochodzących ze zbiorników bezodpływowych jest firma: Eugeniusz Tarnawski. Nieczystości transportowane są do stacji zlewnej Oczyszczalni Ścieków w Ustrzykach Dolnych.

Zbiorowym odprowadzaniem ścieków objęte są następujące wioski:

— Czarna Górna

- Czarna Górna – Kopalnia
- Czarna Dolna
- Michniowiec

Łączna długość sieci kanalizacyjnej w gminie wynosi 3,5 km (bez przyłączy). Ze zbiorowego odprowadzania ścieków korzysta 429 gospodarstw domowych, gdzie łącznie odbieranych jest 46675 m³ ścieków rocznie.

Tabela 19. Oczyszczalnie ścieków na terenie gminy Czarna /komunalne/.

oczyszczalnia ścieków	typ	wydajność
gminna w Czarnej Górnej	biologiczna	30 m ³ /doba
gminna w Czarnej Górnej - Kopalnia	biologiczna typu BIOVAG	15 m ³ /doba
gminna w Czarnej Górnej - szkoła	biologiczna AT300	4 m ³ /doba
gminna w Michniowcu	biologiczna SX-P40	6 m ³ /doba
oczyszczalnia zakładowa Nadleśnictwa Ustrzyki Dolne	b/d	b/d

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych ZGK w Czarnej Górnej.

2.3.3. Dostarczanie ciepłej wody.

Gmina Czarna nie posiada sieci ciepłowniczej. Na terenie gminy funkcjonują małe, lokalne kotłownie. Generalnie ogrzewanie obiektów oparte jest na bazie rozwiązań indywidualnych, takich jak piece lub wewnętrzne instalacje centralnego ogrzewania. Najczęściej stosowanym paliwem jest węgiel, drewno, gaz. Eksploatowane przez Zakład Gospodarki Komunalnej w Czarnej Górnej urządzenia umożliwiają dostawę ciepłej wody jedynie do budynków Urzędu Gminy i Gminnego Domu Kultury, budynku szkół i sześciopokładowego budynku mieszkalnego przy budynku szkół (były dom nauczyciela).

2.3.4. Usuwanie odpadów.

Zgodnie ze znowelizowaną ustawą o utrzymaniu czystości i porządku w gminach, gminy mają obowiązek zorganizowania odbierania odpadów komunalnych. Do 1 lipca 2013 roku obowiązek ten mieli właściciele nieruchomości. Ustawodawca ustalił, że gminy zapewniają czystość i porządek na swoim terenie i tworzą warunki niezbędne do ich utrzymania, a w szczególności zapewniają budowę, utrzymanie i eksploatację własnych lub wspólnych z innymi gminami regionalnych instalacji do przetwarzania odpadów komunalnych - o ile obowiązek budowy takich instalacji wynika z wojewódzkiego planu gospodarki odpadami. Rada Gminy może, w drodze uchwały, postanowić o odbieraniu odpadów komunalnych od właścicieli nieruchomości, na których nie zamieszkują mieszkańcy, a powstają odpady komunalne. Gminy zostały zobowiązane do objęcia wszystkich właścicieli nieruchomości na ich terenie systemem gospodarowania odpadami komunalnymi. Do ich zadań wpisano nadzorowanie gospodarowania odpadami komunalnymi i podmiotów odbierających odpady komunalne od właścicieli nieruchomości. Urzędy gminy ustanawiają selektywne zbieranie odpadów komunalnych (papier, metal, tworzywa sztuczne, szkło, opakowania wielomateriałowe i inne) i odpadów ulegających biodegradacji. Ponadto, są obowiązane do ograniczania masy odpadów komunalnych ulegających biodegradacji przekazywanych do składowania zgodnie z podanym w ustawie terminarzem i określeniem procentu. Tworzą również punkty selektywnego zbierania odpadów komunalnych, do których mieszkańcy muszą mieć zapewniony łatwy dostęp i są zobowiązane do wskazania miejsc prowadzenia zbiórki zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego pochodzącego z gospodarstw domowych. Do 1 lipca 2013 roku, zgodnie z ustaleniami legislacyjnymi, wójtowie, burmistrzowie i prezydenci miast musieli obligatoryjnie zorganizować przetargi na odbieranie odpadów komunalnych od właścicieli nieruchomości lub ich odbieranie i zagospodarowanie, a także zapewnić działanie instalacji regionalnych lub zastępczych. Gmina stała się właścicielem odpadów odpowiedzialnym za ich racjonalne zagospodarowanie. Do zadań Rady Gminy należy podjęcie uchwał, w ramach których wybiera metodę ustalania opłaty za

gospodarowanie odpadami komunalnymi oraz ustala stawkę takiej opłaty, a także określa stawkę opłaty za pojemnik o określonej objętości.

Gmina przejęła obowiązki z zakresu gospodarki odpadami komunalnymi jedynie od właścicieli nieruchomości zamieszkałych. Odbiorem objęto wszystkich mieszkańców gminy. Podmiotem odbierającym odpady komunalne od właścicieli nieruchomości z terenu gminy jest Zakład Gospodarki Komunalnej w Czarnej. Właściciele nieruchomości niezamieszkałych w zakresie gospodarki odpadami stałymi korzystają z usług ZGK w Czarnej oraz Miejskiego Przedsiębiorstwa Gospodarki Komunalnej Sp z o.o. z siedzibą w Brzegach Dolnych (gmina Ustrzyki Dolne).

Na potrzeby mieszkańców utworzono jeden stały punkt odbioru odpadów komunalnych zbieranych selektywnie (PSZOK) w Czarnej Górnej 95A, gdzie przyjmowane są odpady wielkogabarytowe, elektryczne i elektroniczne, zużyte ogumienie, przeterminowane leki oraz odpady budowlane. Opakowania szklane, z tworzyw sztucznych, papieru i tektury, poza systemem worowym zbierane są do pojemników typu „dzwon” ustawionych we wszystkich miejscowościach i terenach rekreacyjnych gminy (łącznie 36).

2.3.5. Zasilanie w energię elektryczną.

Gmina w energię elektryczną zaopatrywana jest poprzez ogólnodostępną sieć energetyczną. Przez obszar gminy przebiegają linie wysokiego napięcia (110 kV), będące na majątku i w eksploatacji PGE Dystrybucja S.A Oddział Rzeszów:

- stacja 110/15 kV (GPZ) Ustrzyki Dolne
- stacja 30/15 kV Smolnik, zlokalizowana na terenie gminy Lutowska

Długość sieci elektroenergetycznej na terenie gminy Czarna (nie ujęto linii SN i nN będących na majątku odbiorców) wynosi:

- linie SN – 62,1 km, w tym napowietrzne: 61,2 km; kablowe 0,9 km
- linie nN – 65,3 km, w tym napowietrzne: 55,6 km; kablowe 9,7 km

Tabela 20. Linie magistralne SN zasilające teren gminy Czarna.

Linia	Miejscowości
linia 15 kV Ustrzyki Dolne – ZBL – Czarna	Rabe, Żłobek, Czarna
linia 15 kV Smolnik – Ustrzyki Dolne	Lipie, Bystre, Michniowiec, Czarna, Polana, Serednie Małe, Chrewt, Olchowiec

Źródło: PGE Dystrybucja S.A Oddział Rzeszów.

Linie elektroenergetyczne wymienione w powyższej tabeli posiadają rezerwy mocy umożliwiające zasilanie istniejących i przyszłych odbiorców na terenie gminy Czarna. Ponadto na analizowanym obszarze znajdują się 42 stacje transformatorowe SN/nN będące na majątku PGE Dystrybucja S.A. Oddział Rzeszów oraz 2 stacje transformatorowe SN/nN będące na majątku odbiorców. Sumaryczna moc transformatorów zainstalowanych w stacjach SN/nN będących na majątku odbiorców wynosi 0,65 MVA. Urządzenia elektroenergetyczne poddawane są regularnym zabiegom eksploatacyjno-remontowym oraz sukcesywnie modernizowane ze względu na ich stan techniczny. Na etapie przyłączania kolejnych odbiorców może wystąpić konieczność modernizacji lub rozbudowy sieci niskiego lub średniego napięcia.

Ilość odbiorców energetycznych ogółem (stan na 2014 r.) w tym: podmioty gospodarcze, gospodarstwa domowe) na terenie powiatu bieszczadzkiego:

Tabela 21. Liczba odbiorców energii elektrycznej wg napięcia zasilania w powiecie bieszczadzkiem w 2014 r.

	Odbiorcy na średnim napięciu (szt.)	Odbiorcy na niskim napięciu (szt.)	Razem (szt.)
Powiat bieszczadzki (w tym gmina Czarna)	28	8 203	8 231

Źródło: PGE Dystrybucja S.A Oddział Rzeszów.

Tabela 22. Zużycie energii elektrycznej w powiecie bieszczadzkiem w 2014 r.

	Zużycie energii elektrycznej – średnie napięcie (MWh)	Zużycie energii elektrycznej – niskie napięcie (MWh)	Razem (MWh)
Powiat bieszczadzki (w tym gmina Czarna)	7 091,5	25 066,2	32 157,7

Źródło: PGE Dystrybucja S.A Oddział Rzeszów.

2.3.6. Internet oraz sieci komórkowe.

Na terenie gminy Czarna Internet dostarczany jest poprzez Linie telefoniczne (Neostrada/DSL), sieci komórkowe, radiowe (wifi), światłowod.

30 września 2015 r. zakończono realizację największego teleinformatycznego projektu na Podkarpaciu: Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej – województwo Podkarpackie. Dzięki budowie sieci szerokopasmowego Internetu w regionie powstało ponad 2 000 km nowoczesnej sieci światłowodowej i 204 węzły szkieletowe i dystrybucyjne, zlokalizowane na obszarach uznanych do tej pory za nieopłacalne dla takich inwestycji. Łącznie na terenie gminy Czarna wybudowano ponad 14 km szerokopasmowej sieci światłowodowej, postawiony został węzeł dystrybucyjny w miejscowości Czarna Górna. Wybudowana sieć umożliwia uzyskanie szerokopasmowego dostępu do Internetu ponad 90% mieszkańców regionu. Dzięki realizacji projektu znikną obszary nazywane do tej pory „białymi plamami”. Wartość projektu to ponad 322 mln złotych, z czego 249 mln pochodziła z programu Rozwój Polski Wschodniej.

Efektem realizacji projektu „Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu w Gminie Czarna” realizowanego od 16 maja 2012 r. do 30 września 2015 r. w ramach działania 8.3. „Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu – eInclusion”, oś 8. „Społeczeństwo informacyjne – zwiększenie innowacyjności gospodarki” POIG 2007-2013, było:

- wyposażenie w sprzęt teleinformatyczny oraz podłączenie do szerokopasmowego Internetu 35 indywidualnych gospodarstw domowych;
- wyposażenie w sprzęt teleinformatyczny (21 zestawów) oraz podłączenie do szerokopasmowego Internetu 3 jednostki podległe:
  - Szkoła Podstawowa w Czarnej Górnej - pomieszczenie świetlicy szkolnej,
  - Gminny Dom Kultury w Czarnej Górnej, pomieszczenie w GDK oraz świetlica przy GDK pomieszczenie w Polanie,
  - Gminna Biblioteka Publiczna w Czarnej Górnej, filią w Polanie – pomieszczenie biblioteki w Czarnej Górnej;
- przeprowadzenie łącznie 15 szkoleń z zakresu: obsługi komputera i Internetu, aktywnego poszukiwania pracy; E-zakupy, E-handel; portale społecznościowe, wykorzystywanie interaktywnych narzędzi ICT, Elearning, dla ok. 160 osób;
- ustawienie 1 masztu, który umożliwił dostęp do Internetu;
- dokonanie adaptacji 2-óch pomieszczeń na potrzeby stworzenia miejsc publicznego dostępu do Internetu;
- powstanie 2-óch stanowisk pracy; zatrudnienie opiekunów sal komputerowych w GDK w Czarnej Górnej oraz w Polanie.

W sumie w gminie jest 5 publicznych punktów dostępu do Internetu (świetlica w Polanie, GDK, biblioteka, Szkoła Podstawowa oraz Urząd Gminy (informacja turystyczna) w Czarnej Górnej.

Stacje bazowe, jako urządzenia nadawczo-odbiorcze są podstawowym elementem struktury sieci komórkowej, łącząc sieć telefonii komórkowej z telefonami komórkowymi. Budowa stacji bazowych wymaga zgłoszenia właściwemu organowi nadzoru budowlanego oraz zgody na realizację inwestycji poprzez uzyskanie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach. Konfiguracja systemu antenowego stacji bazowej nie może spowodować wystąpienia elektromagnetycznego promieniowania niejonizującego o poziomach przekraczających poziom dopuszczalny (w rejonach dostępnych dla ludzi) określony w przepisach ustawy Prawo ochrony środowiska. Lokalizacje stacji bazowych w oparciu o ogólnodostępny wykaz pozwoleń radiowych wydanych operatorom przez Urząd Komunikacji Elektronicznej przedstawia poniższa tabela:

Tabela 23. Lokalizacje stacji bazowych na terenie gminy Czarna.

Sieć/ lokalizacja stacji bazowej	Standard	Pasmo	Nr stacji	Nr pozwolenia	Typ	Data ważności
Plus (26001) ID: 22764 Polana, TSP Polana, Góra Szeroka Łąka	GSM	900	22764	GSM900/1/2309/1/08	P	2018-03-31
Plus (26001) ID: 22556 Czarna, TSP Czarna	GSM	900	22556	GSM900/1/2259/1/08	P	2018-03-31
	UMTS	2100	22556	UMTS2100/3/1047/1/07	P	2017-01-31
Aero 2 (26017) ID: 22881 Czarna Górna, TSR Czarna	LTE	2600	22881	LTE2600/5/0029/1/13	P	2023-03-31
	UMTS	900	22881	UMTS900/5/0458/2/12	zm P	2020-11-30
Mobyland (26016) ID: 22881 Czarna Górna, TSR Czarna	LTE	1800	22881	LTE1800/10/0381/2/12	zm P	2020-11-30
T-Mobile (26002) ID: 59134 Czarna, Dz. Nr 406/2	GSM	900	59134	GSM900/2/3144/2/08	P	2018-04-30
	GSM	900	59134	MNET/11/23134/3/15	zm P	2022-09-30
	UMTS	900	59134	MNET/11/23134/3/15	zm P	2022-09-30

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: <http://beta.btsearch.pl/>

2.3.7 Komunikacja drogowa.

Sieć drogową na terenie gminy Czarna tworzą drogi wojewódzkie nr 894 oraz 896, będące częścią Małej i Wielkiej Pętli Bieszczadzkiej, drogi powiatowe oraz gminne.

Główne arterie komunikacyjne gminy Czarna to drogi wojewódzkie:

- nr 894 Hoczew – Czarna, część tzw. Małej Pętli Bieszczadzkiej
- nr 896 Ustrzyki Dolne – Ustrzyki Górne, część tzw. Wielkiej Pętli Bieszczadzkiej

Gmina Czarna na swoim terenie posiada drogi o łącznej powierzchni 186,0877 ha co przekłada się na około 217 km dróg gminnych. Drogi publiczne – gminne - stanowią 10% dróg o łącznej długości 20,7 km, są to drogi o nawierzchni asfaltowej i powierzchniowo utrwalonej emulsją. 70 % tych dróg jest w stanie dobrym a pozostałe 30% wymaga wykonania nowej nawierzchni asfaltowej. Pozostały kilometr dróg gminnych stanowią drogi wewnętrzne i dojazdowe do pól, około 40% tych dróg, to drogi przejezdne na niektórych odcinkach utwardzone tłuczniem, pozostałe 60% są to drogi nieprzejezdne zlokalizowane na terenach leśnych i ugorach.

Tabela 24. Inwestycje w infrastrukturę w latach 2000-2015 /drogi gminne/.

–	2002 r.: remont drogi gminnej w miejscowości Czarna Dolna na odcinku długości 275 mb
–	2003 r.: wykonanie remontu nawierzchni drogi gminnej w miejscowości Polana długości 900 mb
–	2004 r.: budowa drogi gminnej w miejscowości Chrewt (Olchowiec) - do Zalewu długości 1800 mb
–	2005 r.: remont drogi gminnej w miejscowości Czarna Dolna (bloki), na długości 418 mb
–	2006.: remont drogi gminnej w miejscowości Czarna Górna (przeładunek) finansowany w całości ze środków własnych, o długości 693 mb

- 2006r.: remont cząstkowy nawierzchni drogi gminnej w miejscowości Żłobek finansowany w całości ze środków własnych
- 2007 r.: remont drogi gminnej w miejscowości Michniowiec-Bystre, finansowany w całości ze środków własnych na odcinku 1230 mb
- 2007 r.: remont drogi gminnej w miejscowości Lipie finansowany w całości ze środków własnych na odcinku 291 mb
- 2007 r.: remont drogi gminnej w miejscowości Czarna Górna – kopalnia wykonanie nawierzchni metodą podwójnego skropienia emulsją, sfinansowany w całości ze środków własnych na odcinku 233 mb
- 2008 r.: poprawa stanu drogi gminnej w miejscowości Czarna Górna-Osiedle- SG. finansowany w całości ze środków własnych na odcinku 723 mb
- 2008r.: remont drogi w miejscowości Polana „Za stawami” oraz wykonanie zjazdu na drogę wykonany w ramach modernizacji dróg dojazdowych do gruntów rolnych na odcinku 1139 mb
- 2008 r.: przebudowa zjazdu z drogi wojewódzkiej w miejscowości Rabe
- 2009 r.; przebudowa drogi gminnej w miejscowości Polana Bystre w realizowanego w ramach Narodowego Programu przebudowy dróg lokalnych pod nazwą – poprawa warunków bezpieczeństwa i nośności drogi gminnej Polana-Polana Bystre na odcinku 1110 mb
- remont drogi wewnętrznej - dojazdowej do magazynów w miejscowości Czarna Górna
- 2011 r.: remont cząstkowy nawierzchni drogi wewnętrznej w miejscowości Olchowiec
- 2012 r.: wykonanie remontu nawierzchni drogi osiedlowej w miejscowości Czarna – Kopalnia sfinansowany w całości ze środków własnych na odcinku 480 mb
- 2012 r.: wykonanie remont nawierzchni drogi w miejscowości Czarna Dolna (bloki) sfinansowany w całości ze środków własnych na odcinku 370 mb
- 2012 r.: budowa oświetlenia terenów przyległych do pasa drogowego drogi powiatowej relacji Czarna - Michniowiec w miejscowości Czarna Górna na odcinku 950 mb
- 2013 r.: remont drogi w miejscowości Polana (łązy) wykonany w ramach modernizacji dróg dojazdowych do gruntów rolnych na odcinku 450 mb
- 2014 r.: budowa napowietrzno - kablowej sieci oświetlenia drogowego w miejscowości Żłobek na odcinku 1300 mb
- 2015 r.: remont drogi gminnej w miejscowości Żłobek wykonany w ramach likwidacji szkód powodziowych powstałych w 2014 roku na odcinku 530 mb
- 2015 r.: remont drogi w miejscowości Olchowiec wykonany w ramach modernizacji dróg dojazdowych do gruntów rolnych na odcinku 140 mb

Źródło: Dane Urzędu Gminy w Czarnej.

Na terenie gminy zlokalizowane są również drogi powiatowe, które w ostatnim czasie zostały - w około 50% - wyremontowane przy 50% dofinansowaniu gminy. Pozostała część dróg powiatowych wymaga remontu nawierzchni oraz podbudowy.

Tabela 25. Wykaz odcinków dróg powiatowych przebiegających przez teren gminy Czarna.

Lp.	Nr drogi	Odcinek drogi	Długość [km]
1	2284 R	Rajskie -Zatwarnica	2,3
2	2296 R	Ustjanowa – Daszówka - Czarna	0,7
			8,0
3	2302 R	Czarna – Michniowiec	6,4
			1,5
			0,7
4	2303 R	droga przez wieś Lipie	2,3
5	2304 R	Polana - Lutowiska	1,2
			1,1
RAZEM			24,2

Źródło: Program Ochrony Środowiska dla powiatu bieszczadzkiego na lata 2010 – 2013 z perspektywą na lata 2014 – 2017.

2.4. Kapitał ludzki i społeczny.

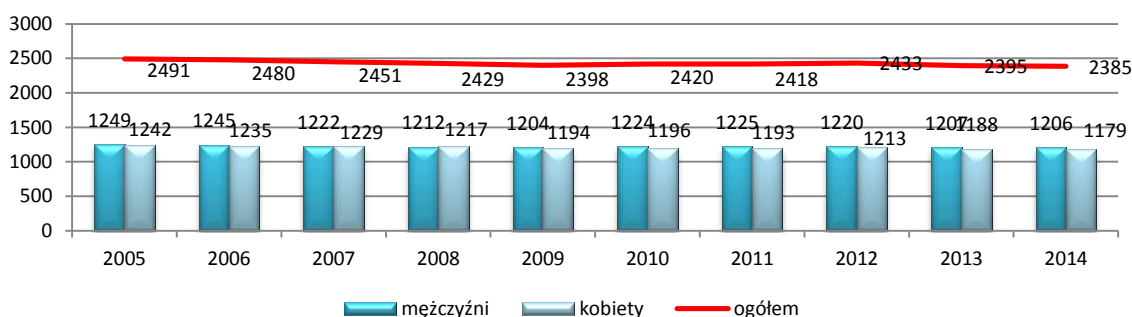
2.4.1. Uwarunkowania demograficzne.

Według danych pochodzących z ewidencji ludności Urzędu Gminy Czarna na dzień 31.12.2014r. gminę zamieszkiwało 2435 osób. Dane dotyczące liczby ludności, jakimi dysponuje Urząd nieco

różnią się od danych pozyskanych z GUS/BDL. Średnia gęstość zaludnienia w gminie w 2013 r. wynosiła 13 osób/km², dla porównania w powiecie bieszczadzkim wskaźnik ten kształtował się na poziomie 19 osób/km² zaś w województwie podkarpackim 119 osób/km² (dane Statystyczny poradnik samorządowca 2014 - Urząd Statystyczny w Rzeszowie). W badanym, dziesięcioletnim okresie liczba ludności gminy osiągnęła najwyższą wartość w 2005 r. by następnie systematycznie spadać. Fakt ten stanowi negatywny czynnik rozwoju społeczno – gospodarczego. Porównując dane z 2005 r. gdzie liczba ludności wynosiła 2491, z danymi z roku 2014 r. odnotowujemy spadek liczby ludności o 106 osób. Na przestrzeni analizowanych lat w latach 2007 i 2008 liczba kobiet była wyższa od liczby mężczyzn, w pozostałych latach w strukturze mieszkańców wg. płci przeważają mężczyźni. Szczegółowe informacje na temat liczby ludności w gminie w latach 2005 – 2014 prezentuje poniższy wykres.

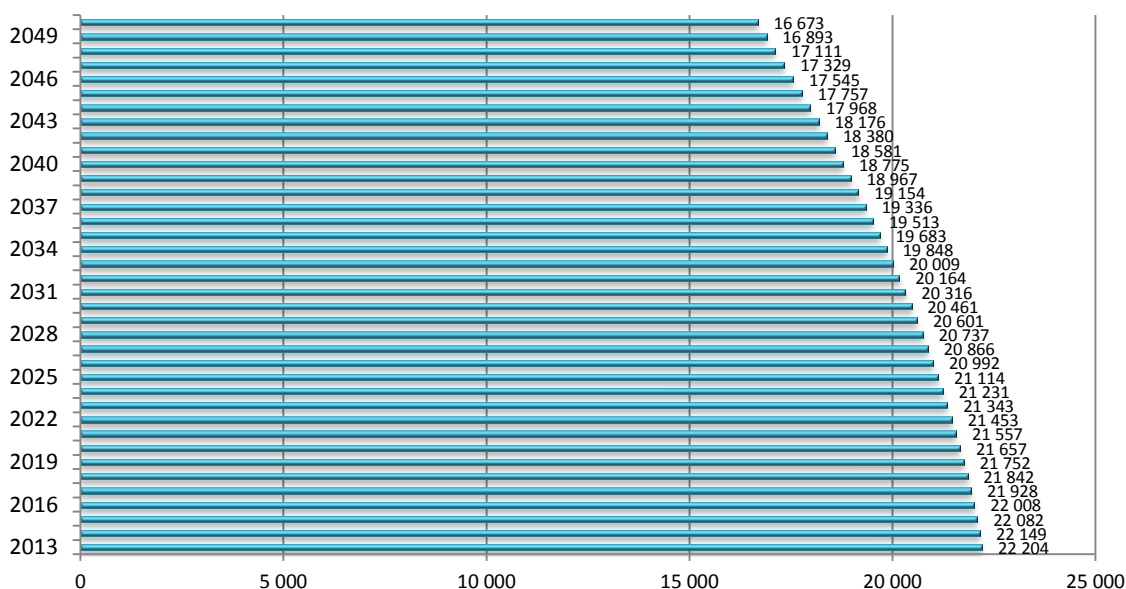
Wykres 5. Liczba ludności w gminie Czarna w latach 2006- 2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: GUS; Bank Danych Lokalnych.

Tendencje spadkowe w zakresie liczby ludności nie są czymś szczególnym na tle całego kraju. Opracowana w 2014 przez GUS „Progniza ludności dla powiatów i miast na prawie powiatu oraz podregionów na lata 2014-2050” dla powiatu bieszczadzkiego wskazuje na stałą negatywną tendencję w omawianym zakresie. Szacowane wartości obrazuje wykres umieszczony poniżej.

Wykres 6. Prognoza liczby ludności dla powiatu bieszczadzkiego na lata 2014 - 2050.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: GUS Portal Informacyjny; 2014.

Sołectwa najliczniej zamieszkałe na terenie gminy to: Czarna Górna (36,62% ogółu liczby mieszkańców), Polana (15,99% ogółu) i Czarna Dolna (15,95% ogółu). Najmniej mieszkańców zamieszkuje w sołectwie Żłobek (6,62% ogółu).

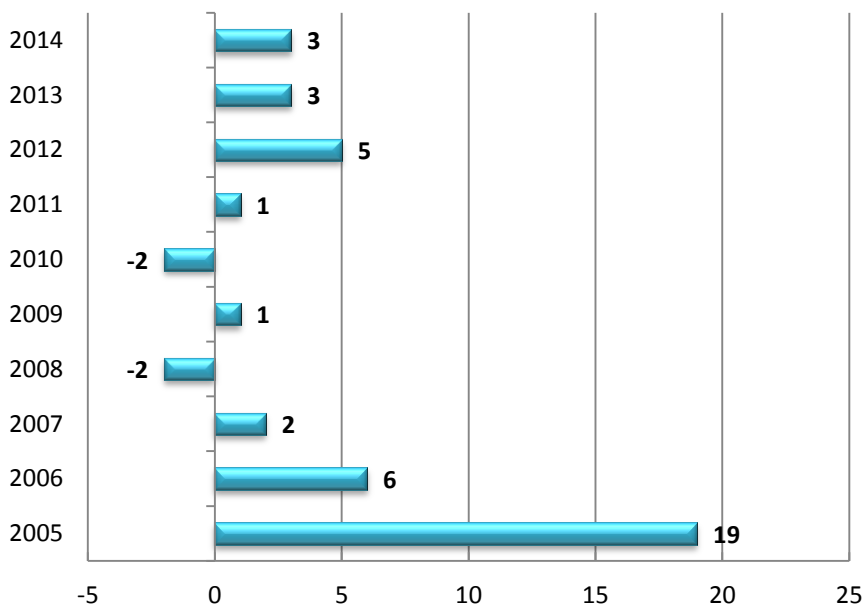
Tabela 26. Liczba mieszkańców wg wykazu sołectw i miejscowości w gminie Czarna.

Lp.	Sołectwo	Nazwa miejscowości wchodzących w skład sołectwa	Liczba mieszkańców	Liczba mieszkańców w sołectwie
1.	Czarna Dolna	Czarna Dolna	387	388
		Paniszczów	1	
		Wola Sokołowa	0	
2.	Czarna Górna	Czarna Górna	891	891
3.	Lipie	Lipie	214	214
4.	Michniowiec - Bystre	Michniowiec	139	191
		Bystre	52	
5.	Polana	Chrewt	3	389
		Olchowiec	9	
		Polana	364	
		Rosochate	0	
		Rosolin	0	
		Tworylne	0	
		Wydrne	13	
6.	Rabe	Rabe	199	199
7.	Żłobek	Żłobek	161	161
RAZEM				2433

Źródło: Urząd Gminy w Czarnej, listopad 2015 r.

Wartości przyrostu naturalnego (różnica między liczbą urodzeń żywych i liczbą zgonów) w gminie na przestrzeni lat 2005-2014 jest dodatnia. Najwyższa wartość przyrostu naturalnego została odnotowana w 2005 r. W analizowanym okresie jedynie w latach 2008 i 2010 wskaźnik przyrostu naturalnego przyjmuje wartości ujemne. Dla porównania w powiecie bieszczadzkim w 2014 r. wartość przyrostu naturalnego wyniosła -14, w województwie podkarpackim 1 592.

Wykres 7. Przyrost naturalny na 1000 ludności w gminie Czarna w latach 2005-2014.

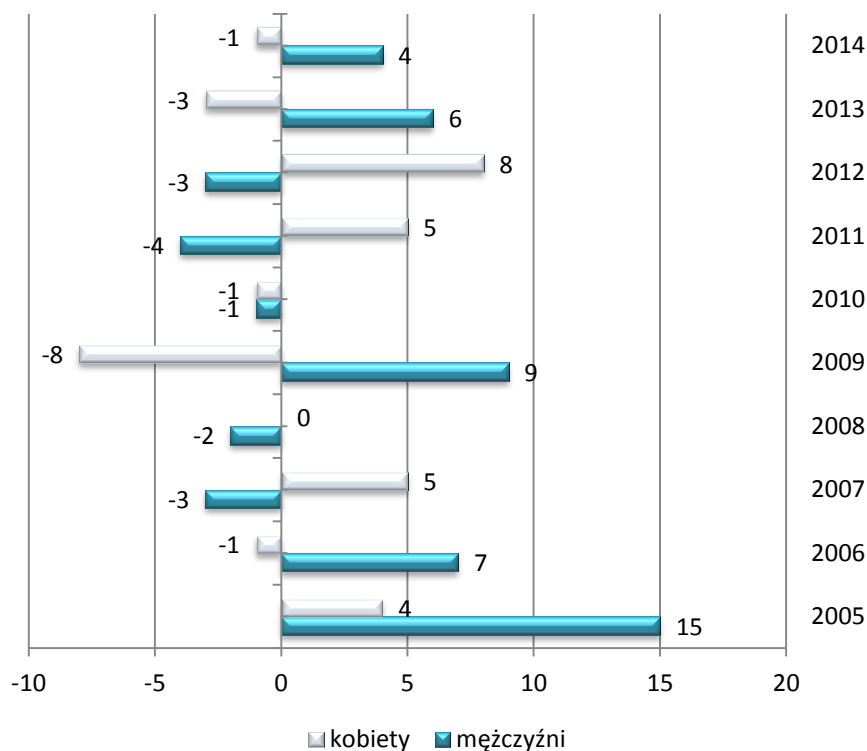

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: GUS; Bank Danych Lokalnych.

Analiza danych dotyczących przyrostu naturalnego w podziale na płeć wskazuje, że z wartościami ujemnymi zdecydowanie częściej mamy do czynienia w przypadku grupy kobiet.

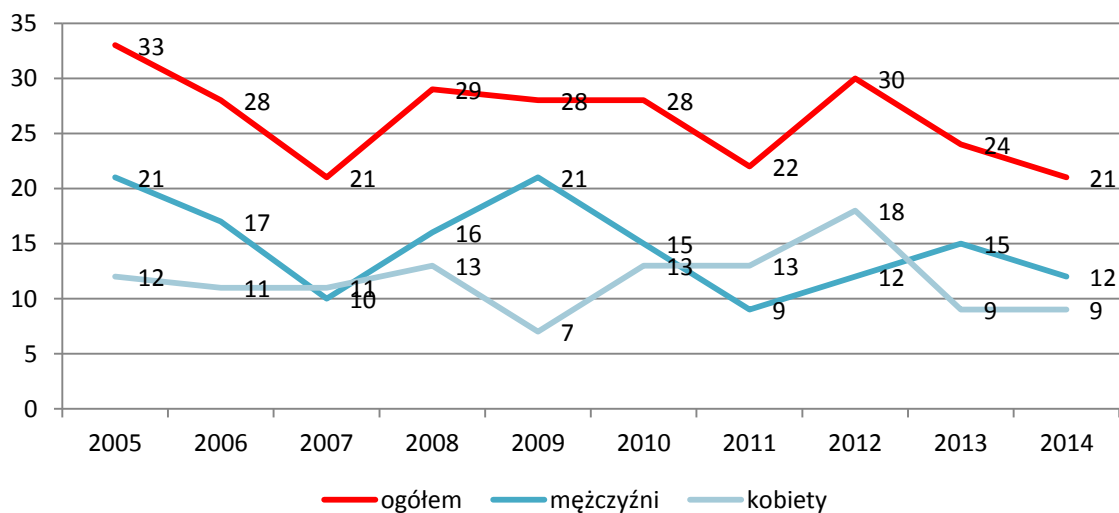
Wykres 8. Przyrost naturalny na 1000 ludności w podziale na płeć w gminie Czarna - lata 2005-2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: GUS; Bank Danych Lokalnych.

Analizując liczbę urodzeń w gminie w latach 2005 -2014 zauważyć możemy ogólną tendencję spadkową, przy czym w roku 2005 omawiana wartości osiąga poziom najwyższy, niewiele niższa została odnotowana w 2012 r.

Wykres 9. Urodzenia żywe w podziale na płeć w gminie Czarna - lata 2005-2014.

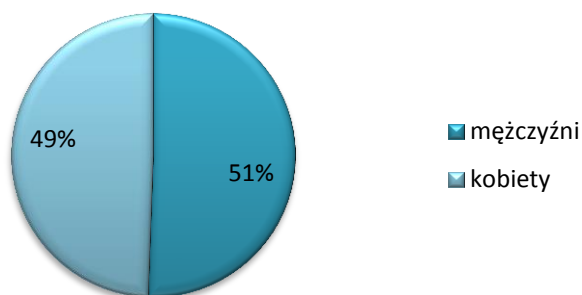

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: GUS; Bank Danych Lokalnych.

Proporcje płci mieszkańców w gminie są zbliżone, choć istnieje niewielka przewaga liczebna mężczyzn nad kobietami. Kobiety stanowią 49% populacji, natomiast mężczyźni 51%. W powiecie bieszczadzkiem proporcje te wynoszą odpowiednio 50,46% (k) i 49,54% (m).

Wykres 10. Struktura mieszkańców gminy Czarna wg płci.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: GUS; Bank Danych Lokalnych.

Interpretacja danych dotyczących grup wiekowych w zależności od prawnej zdolności do pracy w chwili obecnej przedstawia się dosyć korzystnie – 67,1% ludności w wieku produkcyjnym utrzymuje 32,9% ludności będącej w wieku nieprodukcyjnym. Struktura demograficzna jest, więc stosunkowo młoda, odznacza się dużymi zasobami siły roboczej. Jednakże niepokojący może być stały spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym, w obliczu zbliżającego się wzrostu liczby ludności w wieku poprodukcyjnym.

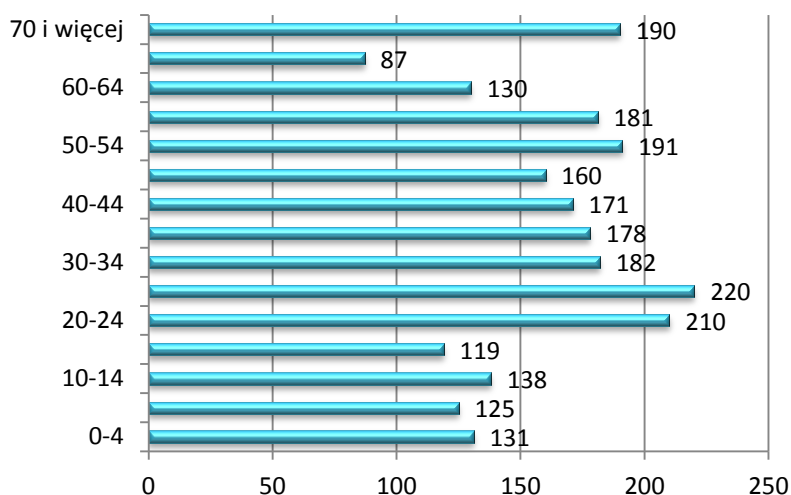
Tabela 27. Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem.

ludność w wieku przedprodukcyjnym	19,1
w wieku produkcyjnym	67,1
w wieku poprodukcyjnym	13,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: GUS; Bank Danych Lokalnych; stan na 31.12.2014r.

Wykres umieszczony poniżej obrazuje w sposób szczegółowy strukturę mieszkańców gminy w podziale na poszczególne grupy wieku. Najwyższy odsetek mieszkańców gminy jest w wieku 25-29 lata (9,12%), w dalszej kolejności w wieku 20-24 lata (8,70%). Najmniej w strukturze mieszkańców wg. wieku jest osób jest w wieku w grupie 65-69 lat (3,61%).

Wykres 11. Struktura mieszkańców gminy Czarna wg. grup wieku (stan na 31.12.2014 r.).

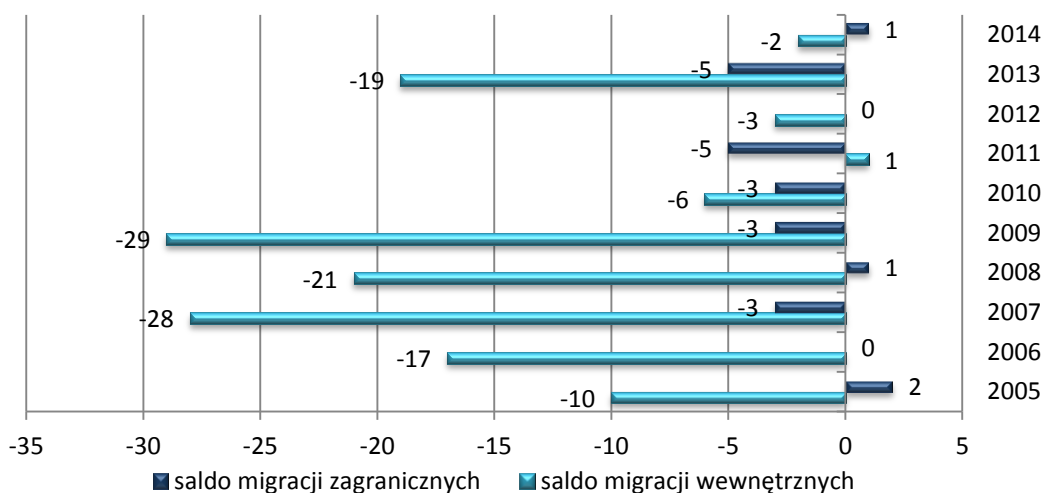
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: GUS; Bank Danych Lokalnych; stan na 31.12.2014r.

Wyjazdy zagraniczne nie są w Polsce czymś nowym, wręcz przeciwnie Polska jest powszechnie traktowana, jako tzw. tradycyjny kraj emigracji. Emigracja/migracja ma bardzo zróżnicowany charakter zarówno zarobkowy u podłoża, którego leży trudna sytuacja ekonomiczna jak i osiedleńczy. Stosunkowo często mamy też do czynienia z zagranicznymi wyjazdami czasowymi/

sezonowymi - najczęściej na kilka miesięcy. Zgodnie z definicją GUS migracja zewnętrzna oznacza „przekroczenie granicy państwa związane ze względnie trwałą zmianą miejsca zamieszkania”. Umieszczony poniżej wykres pokazuje skalę migracji zagranicznych w gminie Czarna. Niestety, nie jest to pełny obraz zjawiska gdyż opiera się na zarejestrowanych zameldowaniach i wymeldowanych mieszkańców - na ten moment jedyne możliwe do pozyskania dane. Co warto jednak podkreślić migracje te określane są mianem „definitywnych” (zmiana miejsca zamieszkania na czas nieokreślony z akcentem na długotrwałość zmiany).

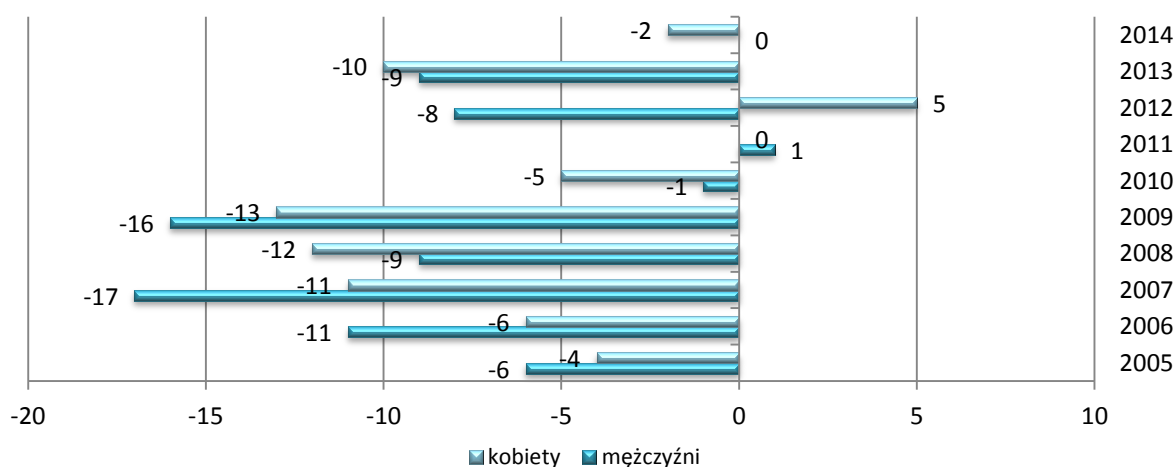
Wykres 12. Saldo migracji zagranicznych oraz wewnętrznych w gminie Czarna – 2005- 2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: GUS; Bank Danych Lokalnych.

Analizując saldo migracji wewnętrznych tj. składowej migracji o wyższych wartościach zauważyć można, że wyższe wartości ujemne odnotowuje się wśród mężczyzn. Przy czym nadmienić należy, że tendencją ogólnokrajową jest wyludnianie się terenów wiejskich, zwłaszcza tych oddalonych od dużych miast. Mieszkańcy wsi emigrują do miast, by podjąć pracę bądź naukę. Duży napływ ludności notuje się w ostatnich latach w sferach podmiejskich aglomeracji. Spowodowane to jest chęcią ucieczki z zatłoczonych i drogich miast na spokojniejsze i tańsze tereny wiejskie.

Wykres 13. Saldo migracji wewnętrznych w gminie Czarna z podziałem na płeć – 2005- 2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: GUS; Bank Danych Lokalnych.

Podsumowując tę część charakterystyki demograficznej zbiorowości gminnej, na podstawie zebranych danych należy stwierdzić, że stopniowy spadek ilościowy liczby mieszkańców gminy, z którym mamy do czynienia, spowodowany jest głównie migracjami w tym szczególnie wewnętrznymi oraz stosunkowo niskim przyrostem naturalnym.

Proces spadającej liczby urodzeń zarówno w Polsce jak i poza jej granicami - w krajach bogatych i rozwijających się - postępuje szybko i nic nie wskazuje na to, by w najbliższych latach doszło do odwrócenia tego trendu. W 2013 r. współczynnik dzietności w Polsce wyniósł 1,26, co oznacza, że na 100 kobiet w wieku rozrodczym (15-49 lat) przypadało 126 urodzonych dzieci (w miastach – 118, na wsi – 137). Dla porównania wartość współczynnika dla województwa podkarpackiego wynosi 1,23¹¹. Optymalna wielkość - określana, jako korzystna dla stabilnego rozwoju demograficznego – to 2,10-2,15, tj. gdy na 100 kobiet w wieku 15-49 lat przypada średnio 210-215 urodzonych dzieci¹². Przyczyn takiego stanu rzeczy należy upatrywać między innymi w zmianie zachowań społecznych związanych z wzorcem płodności oraz tworzeniem rodziny. Znacząco później podejmowane decyzje o urodzeniu pierwszego dziecka oraz tendencje do osłabiania trwałości małżeństwa.

Co ważne dla struktury wiekowej populacji, stale też wzrasta przeciętne trwanie życia. Charakterystycznym zjawiskiem jest duże zróżnicowanie w Polsce przeciętnego trwania życia w przekroju wojewódzkim, przy czym województwo podkarpackie obok województwa podlaskiego może poszczycić się najkorzystniejszymi parametrami trwania życia (w wieku o lat dla województwa podkarpackiego średnia wynosi 75,1 lat dla mężczyzn - w Polsce 73,1 lata i 82,8 dla kobiet - w Polsce 81,1)¹³. Perspektywa wzrostu liczby ludzi starszych w strukturze społecznej i konsekwencje wynikające z tego faktu, będą w najbliższym czasie priorytetowymi zagadnieniami polityki społecznej państwa, województw, gmin. Większa liczba seniorów w społeczeństwie wymagać będzie rozwijania opieki zdrowotnej i pielęgnacyjnej oraz tworzenia programów umożliwiających tzw. „aktywne starzenie się”.

2.4.2. Oświata.

Jednym z najważniejszych zadań, jakie stoją przed samorządem gminnym jest prowadzenie oświaty. Zadania te są bardzo rozległe i pochłaniają spore nakłady finansowe. Zwykle jest to jedna z największych pozycji na liście wydatków budżetu. Gmina Czarna przejęła prowadzenie szkół na podstawie reformy oświaty przeprowadzonej w 1992 roku. Aktualnie na obszarze gminy działają trzy szkoły: Szkoła Podstawowa im. Ignacego Łuksiewicza w Czarnej, Gimnazjum im. Profesora Stefana Myczkowskiego w Czarnej oraz Zespół Szkół Salezjańskich w Polanie. W latach 2001- 2002 w gminie zlikwidowano trzy szkoły w Michniowcu, Żłobku i w Czarnej Dolnej.

Różnicę pomiędzy liczbą uczniów, którzy ukończyli SP w Czarnej i w danym roku szkolnym zostali przyjęci do Gimnazjum w Czarnej obrazuje poniższe zestawienie.

Tabela 28. Różnica liczby uczniów, którzy ukończyli SP w Czarnej i zostali przyjęci do Gimnazjum w Czarnej.

	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
Liczba uczniów	15	2	6	2	-1	0	5	2	0	-1	0	-2

Źródło: Gimnazjum im. Profesora Stefana Myczkowskiego, Szkoła Podstawowa im. Ignacego Łuksiewicza.

¹¹ <http://www.polskawliczbach.pl>

¹² GUS, Podstawowe informacje o rozwoju demograficznym Polski do 2014 roku.

¹³ GUS, Trwanie życia w 2014 r.

Różnica pomiędzy liczbą uczniów, którzy ukończyli SP a zostali przyjęci do Gimnazjum w danym roku szkolnym - Zespół Szkół Salezjańskich w Polanie została przedstawiona w zestawieniu tabelarycznym.

Tabela 29. Różnica liczby uczniów, którzy ukończyli SP w Polanie i zostali przyjęci do Gimnazjum w Polanie.

	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015
Liczba uczniów	0	0	3	0	-1	0	1	0

Źródło: Zespół Szkół Salezjańskich w Polanie.

W przypadku Gimnazjum w Czarnej znaczna część kadry nauczycielskiej osiągnęła najwyższy stopień awansu zawodowego tj. nauczyciel dyplomowany. Szczegóły przedstawiono poniżej.

Tabela 30. Nauczyciele w roku 2015 - Gimnazjum im. Profesora Stefana Myczkowskiego /liczba etatów /.

Lp.	Wykształcenie	Stopień awansu zawodowego			
		Stażysta	Kontraktowy	Mianowany	Dyplomowany
1	Studia magisterskie i przygotowanie pedagogiczne	0,5	1,06	2,06	6,01
2	Studia wyższe bez przygotowania pedagogicznego, studia zawodowe i przygotowanie pedagogiczne	0	0	0	0
3	Kolegium nauczycielskie	0	0	0	0
RAZEM		0,5	1,06	2,06	6,01

Źródło: Gimnazjum im. Profesora Stefana Myczkowskiego.

Liczbę awansów nauczycieli Gimnazjum w Czarnej zobrazowano na poniższym wykresie.

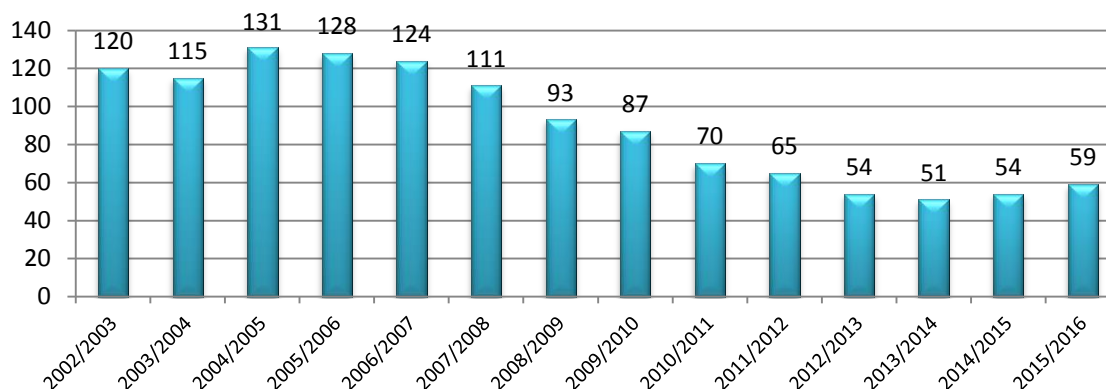
Tabela 31. Ilości awansów nauczycieli w ostatnich 10 latach- Gimnazjum im. Profesora Stefana Myczkowskiego.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kontraktowy	0	1	1	0	0	0	1	0	0	0	1
Mianowany	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
Dyplomowany	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0
RAZEM	1	2	2	0	0	0	2	1	0	0	1

Źródło: Gimnazjum im. Profesora Stefana Myczkowskiego.

Bardzo niekorzystnym zjawiskiem demograficznym, utrzymującym się od wielu lat jest spadek liczby uczniów zarówno w Gimnazjum jak i w Szkole Podstawowej. Zjawisko malejącej w kolejnych latach liczby uczniów może przełożyć się na zmniejszenie liczby oddziałów, a co za tym idzie rosnące koszty kształcenia i nieracjonalne zatrudnienie kadry pedagogicznej.

Wykres 14. Liczba uczniów w Gimnazjum im. prof. Stefana Myczkowskiego w Czarnej, lata 2002 – 2015.

Źródło: Gimnazjum im. Profesora Stefana Myczkowskiego.

Gimnazjum w celu podniesienia jakości procesu dydaktycznego wymaga zakupu pracowni komputerowej wraz z komputerami oraz doposażenia kuchni szkolnej i biblioteki. Najważniejsze

wydarzenia szkolne to m. in. „Konkurs recytatorski poezji i prozy patriotycznej” objęty patronatem Podkarpackiego Kuratora Oświaty, „Turniej szachowy o puchar prof. Stefana Myczkowskiego”, „Turniej krajoznawczy „Bieszczady – moja pasja”, Halowy turniej piłki nożnej o puchar Wójta gminy Czarna. Wszystkie z wymienionych powyżej są uznane przez Polskie Kuratorium Oświaty w wykazie konkursów, które dają uczniom gimnazjum punkty do szkół ponadgimnazjalnych.

Budynek Szkoły Podstawowej jest duży, z dobrym zapleczem sportowym, kuchennym i sanitarnym. W okresie letnich ferii pełni funkcje Szkolnego Schroniska Młodzieżowego, co pozwala na organizację obozów i kolonii letnich. Aby podnieść jakość procesu dydaktycznego oraz komfort przebywania uczniów w szkole konieczne jest poniesienie nakładów na wymienione inwestycje: zakup dwóch nowych pracowni komputerowych, generalny remont sieci kanalizacyjnej w budynku szkolnym, konserwacja i malowanie dachu na tzw. nowej części budynku, remont toalet na piętrze budynku, wymiana drzwi połączona z usunięciem progów w salach oddziałów przedszkolnych, budowa boiska wielofunkcyjnego przy szkole, w miejscu obecnego placu spełniającego funkcję boiska. Adaptacja szkolnego strychu umożliwiłaby organizację całorocznego szkolnego schroniska młodzieżowego. Prawie wszyscy zatrudnieni w opisywanej placówce z pośród kadry dydaktycznej to nauczyciele dyplomowani. Szczegóły prezentuje poniższa tabela.

Tabela 32. Nauczyciele w roku 2015 - Szkoła Podstawowa w Czarnej Górnej /liczba etatów/.

Lp.	Wykształcenie	Stopień awansu zawodowego			
		Stażysta	Kontraktowy	Mianowany	Dyplomowany
1	Studia magisterskie i przygotowanie pedagogiczne	1	0	1	12,89
2	Studia wyższe bez przygotowania pedagogicznego, studia zawodowe i przygotowanie pedagogiczne	0	0	0	0
3	Kolegium nauczycielskie	0	0	0	0
RAZEM		1	0	1	12,89

Źródło: Szkoła Podstawowa im. Ignacego Łuksiewicza.

Liczbę awansów nauczycieli Szkoły Podstawowej w Czarnej zobrazowano na poniższym wykresie.

Tabela 33. Ilości awansów nauczycieli w ostatnich 10 latach- Szkoła Podstawowa w Czarnej Górnej.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Kontraktowy	-	-	-	-	-	-	3	1	-	-	-
Mianowany					-	-	-	-	-	1	-
Dyplomowany	2	1	2	2	1	-	-	-	-	-	3
RAZEM	2	1	2	2	1	0	3	1	0	1	3

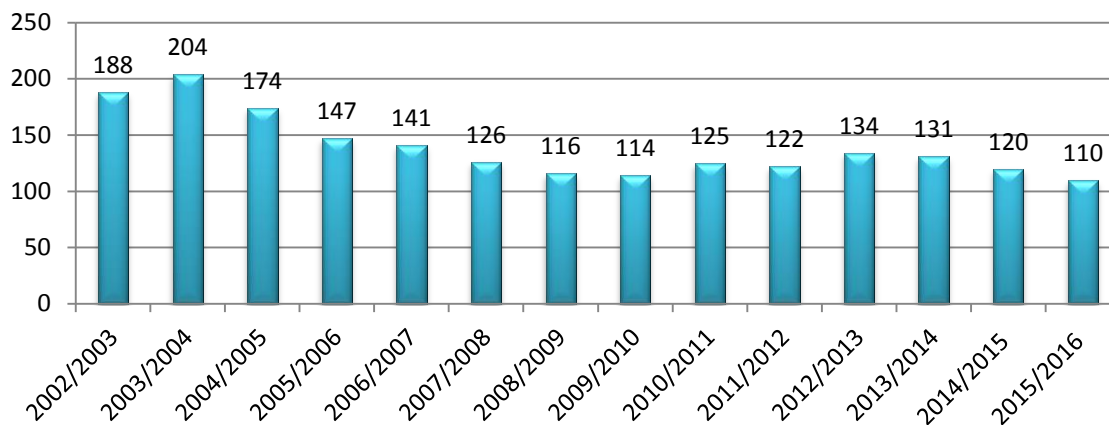
Źródło: Szkoła Podstawowa im. Ignacego Łuksiewicza.

Spadek liczby uczniów zaobserwować możemy także w przypadku liczby uczniów uczęszczających do Szkoły Podstawowej. Negatywne skutki niżu demograficznego jest znaczącym czynnikiem ryzyka w obszarze edukacji i oświaty gminnej.

Liczba oddziałów w Szkole Podstawowej w analizowanym okresie stale się zmniejsza. Zwiększyła się natomiast liczba oddziałów przedszkolnych funkcjonujących w szkole.

Wykres 15. Liczba uczniów w Szkole Podstawowej im. Ignacego Łuksiewicza w Czarnej – lata 2002 – 2015.

Źródło: Szkoła Podstawowa im. Ignacego Łuksiewicza.

Na terenie gminy nie działają samodzielne przedszkola. Ilość oddziałów przedszkolnych funkcjonujących przy szkołach przedstawiono poniżej.

Tabela 34. Szkoła Podstawowa im. Ignacego Łuksiewicza w Czarnej liczba oddziałów w latach 2002 – 2015.

	2002/2003	2003/2004	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Liczba oddziałów	9	9	8	6	6	6	6	6	7	7	7	7	7	7

Źródło: Szkoła Podstawowa im. Ignacego Łuksiewicza.

Tabela 35. Szkoła Podstawowa im. Ignacego Łuksiewicza w Czarnej liczba oddziałów w latach 2002 – 2015.

	2009/2010	2010/2011	2011/2012	2012/2013	2013/2014	2014/2015	2015/2016
Oddziały przedszkolne w szkołach/ liczba dzieci	1/26	1/16	2/35	1/19	1/21	2/36	2/49

Źródło: Szkoła Podstawowa im. Ignacego Łuksiewicza.

W Szkole Podstawowej są organizowane imprezy o charakterze cyklicznym m.in. „Międzynarodowy Dzień Drzewa”, Szkolny Festyn Świąteczny.

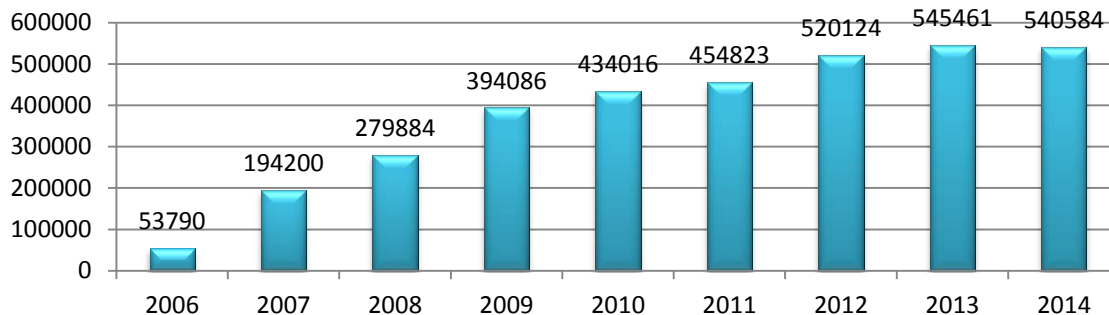
Uczniom znajdującym się w trudnej sytuacji materialnej gmina zapewnia pomoc w zakresie dożywiania, zakupu wyprawki szkolnej, udzielania pomocy materialnej w formie stypendiów szkolnych, stypendiów za osiągnięcia w dziedzinie nauki, kultury i sztuki. Gmina nie posiada autobusu szkolnego. Zadanie związane z dowożeniem uczniów jest realizowane na podstawie umowy zawartej z przewoźnikiem wyłonionym na podstawie wewnętrznego Regulaminu postępowania przy dokonywaniu wydatków nieobjętych przepisami o zamówieniach publicznych, których wartość nie przekracza wyrażonej w złotych równowartości kwoty 30.000 euro. W roku szkolnym 2014/15 dowożonych było 101 uczniów, w roku szkolnym 2015/2016 jest to 92 uczniów.

Szkoła w Polanie utworzona 1 września 2006 jest kontynuatką dzieła edukacyjnego zapoczątkowanego w roku 1845 przez ks. Walentego Świerzowicza, który założył pierwszą szkołkę parafialną. Następnym etapem w dziejach placówki było zorganizowanie w 1901r. szkoły 4-klasowej, inicjatorem był ks. Józef Daszek. Od roku 1907 funkcjonuje ona, jako Państwowa Szkoła Powszechna, mieszcząca się w budynku tzw. „Wikarówki”. W 1931r. rozpoczął się 2-letni okres budowy nowego budynku szkoły, który istnieje i funkcjonuje do dnia dzisiejszego.

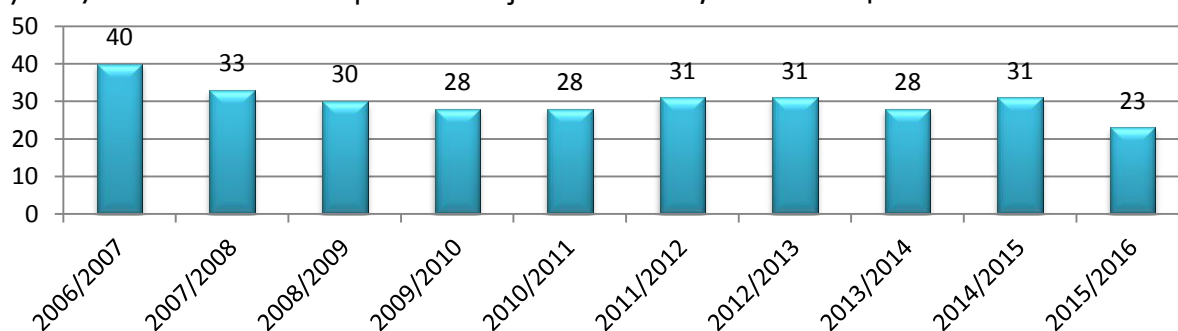
Wykres 16. Wysokość dotacji - Zespół Szkół Salezjańskich w Polanie, lata 2006 - 2014.

Źródło: Zespół Szkół Salezjańskich w Polanie.

Liczba uczniów SP Zespołu Szkół Salezjańskich w Polanie podobnie jak w przypadku SP w Czarnej systematycznie spada. W analizowanym dziesięcioletnim okresie o 42%.

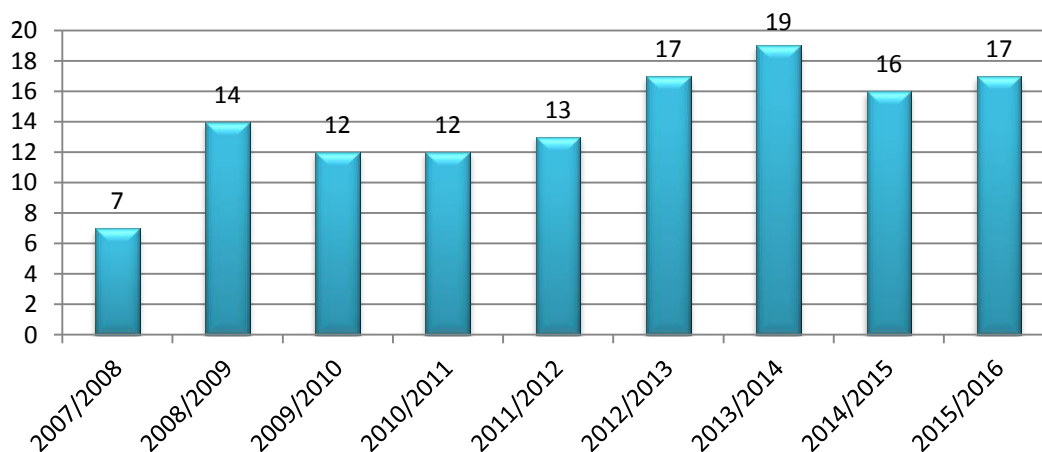
Wykres 17. Liczba uczniów SP - Zespół Szkół Salezjańskich w Polanie, lata 2006 - 2014.

Źródło: Zespół Szkół Salezjańskich w Polanie.

W przypadku Gimnazjum prowadzonego w ramach Zespołu Szkół Salezjańskich liczba uczniów jest dość stabilna.

Wykres 18. Liczba uczniów Gimnazjum - Zespół Szkół Salezjańskich w Polanie, lata 2006 - 2014.

Źródło: Zespół Szkół Salezjańskich w Polanie.

Księża Salezianie oprócz prowadzenia szkoły, prowadzenia jedynej w powiecie drużyny harcerskiej ZHP i salezjańskiego domu młodzieżowego, który przyjmuje gości, podobnie jak salezjańskiego schronisko młodzieżowe w szkole, zajmują się także szeroko rozumianą działalnością pro- kulturalną i pro -społeczną w tym: organizują koncerty muzyki cerkiewnej i muzyki klasycznej, pikniki rodzinne przy współpracy ze Stowarzyszeniem Transplantacji Serca w Zabrze, pracę klubu filmowego. Zainicjowali w ramach projektu Edukator funkcjonowanie przedszkola, prowadząc je w szkole w Polanie, uczestniczą w konserwacji zabytków na polańskich cmentarzach.

2.4.3. Zdrowie.

W gminie podstawową opiekę medyczną zabezpiecza *Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „POMAGAM”*. Personel medyczny ośrodka stanowi 6 osób tj. 1 lekarz rodzinny, 2 pielęgniarki środowiskowe oraz 3 fizjoterapeutów pracujących w systemie pracy zmianowej w gabinecie rehabilitacyjnym *Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „MOCZARY” w Czarnej*. Najbliższy szpital znajduje się w miejscowości Ustrzyki Dolne.

Aktualnie opieka stomatologiczna na terenie gminy nie jest dostępna ze względu na brak zainteresowanych - być może wiążący się z faktem, iż stomatolog taki powinien prowadzić indywidualną działalność gospodarczą.

Mieszkańcy gminy najbliższą opiekę specjalistyczną mogą otrzymać w Ustrzykach Dolnych. Znajduje się tam Samodzielny Publiczny Zespół Opieki Zdrowotnej - szpital o profilu ogólnym oddalony o 20 km od gminy.

W ramach SP ZOZ funkcjonują:

ODDZIAŁY SZPITALNE:

- Izba przyjęć szpitala
- Oddział Chirurgii Ogólnej, Urazowo-Ortopedyczny i Urologii
- Oddział Ginekologiczno-Położniczy
- Oddział Pediatriczny
- Oddział Chorób Wewnętrznych
- Oddział Rehabilitacyjny

POZOSTAŁE JEDNOSTKI:

- Zespół Poradni Specjalistycznych
- Ratownictwo medyczne
- Laboratorium analityczne
- Fizjoterapia ambulatoryjna
- Serologia wraz z Bankiem Krwi
- Pracownia RTG

Działania poprawiające opiekę zdrowotną prowadzone w gminie Czarna to:

1. Udział w programie profilaktycznym o profilu kardiologicznym w ramach, którego jest możliwe ustalenie ryzyka wystąpienia incydentu sercowo naczyniowego u pacjentów, którzy kończą 35, 40, 45, 50 i 55 lat oraz przeprowadzenie edukacji zdrowotnej indywidualnie z każdym badanym pacjentem.
2. Edukacja medyczna przez przygotowanie dzieci i młodzieży szkolnej do konkursów z wiedzy medycznej oraz udzielania pierwszej pomocy.

Gmina na 2 433 mieszkańców posiada 1 prywatną aptekę, powstałą w 2003 roku. Zatrudnia ona 2 pracowników pracujących w systemie pracy zmianowej. Oprócz tego korzystający ze specjalistycznej opieki medycznej w Ustrzykach Dolnych mogą zaopatrywać się w farmaceutyki w 5 zlokalizowanych tam aptekach. Dużą przeszkodą w nabywaniu potrzebnych leków jest ich wysoka cena oraz brak środków finansowych na ich pokrycie (zjawisko to dotyczy najbardziej emerytów i rencistów).

2.4.4. Mieszkalnictwo.

Mieszkaniowy zasób gminy stanowi, na dzień 31.12.2014 r. 6 lokali mieszkalnych o powierzchni użytkowej 330,6 m². Znajdują się one w 6 budynkach stanowiących własność gminy. Skład mieszkaniowego zasobu gminy Czarna został przedstawiony w poniższej tabeli.

Tabela 36. Zasoby mieszkaniowe gminy znajdujące się w budynkach stanowiących własność gminy Czarna.

Lp.	Miejscowość	Lokale mieszkalne	
		Ilość	Powierzchnia użytkowa (m ²)
1.	Bystre	1	82,5
2.	Czarna Dolna	2	109,9
3.	Michniowiec	2	100,2
4.	Polana	1	38
	R a z e m	6	330,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Gminy w Czarnej.

Znaczna część mieszkaniowego zasobu gminy pochodzi z okresu międzywojennego, a nawet sprzed I wojny światowej. Stan techniczny tych budynków nie jest najlepszy, gdyż w wyniku długotrwałego użytkowania ulegają one naturalnemu zużyciu technicznemu, a brak środków na sukcesywne przeprowadzanie remontów pogłębia ten stan.

Potrzeby remontowe i modernizacja budynków i mieszkań wynikają wprost z ich stanu technicznego. Do najpilniejszych prac remontowych i modernizacyjnych należy zaliczyć:

- wymianę i naprawę pokryć dachowych,
- naprawę kominów,
- docieplenie zewnętrznych ścian budynków i remonty elewacji,
- wymianę stolarki okiennej i drzwiowej,
- modernizację instalacji wewnętrznych centralnego ogrzewania.

W sektorze komunalnym na mieszkania oczekuje 10 rodzin.

2.4.5. Kultura.

Na terenie gminy Czarna działają następujące ośrodki/ instytucje kultury:

- Muzeum „Polańskie Zbiory Historyczne” znaleźć w nim możemy eksponaty i pamiątki związane z historią miejscowości Polana oraz całego regionu. Pomysłodawcą utworzenia muzeum jest mieszkanka Polany Pani Maria Faran, emerytowana kierowniczką Biblioteki i Świetlicy Wiejskiej. Polańskie
- „Muzeum Historii Bieszczad” w Czarnej Górnej to prywatne muzeum wpisane do rejestru muzeów prowadzonym przez Departament Dziedzictwa Kulturowego. Muzeum zostało założone przez Rafała i LeAnn Dudka. Muzeum w Czarnej Górnej ma na celu gromadzenie i ochronę przedmiotów mających wartość historyczną. Przede wszystkim pełni ono funkcje edukacyjną z zakresu historii i kultury Bieszczad poprzez udostępnienie wystaw zwiedzającym.
- Szkolne Muzeum Historyczne w Czarnej. Utworzone przy Szkole im. Ignacego Łukasiewicza w Czarnej, jego celem jest prezentacja dorobku kulturowego Bieszczadów. Znajduje się w nim pokaźny zbiór dokumentów: świadectw szkolnych, metryk urodzenia, legitymacji, dyplomów, modlitewników, dokumentów związanych z przesiedleniem z 1951 r. oraz czasopism. Najliczniejszą część zbiorów stanowią przedmioty codziennego użytku (młynki do kawy, żelazka, moździerz, kosze, wrzeciona) i narzędzia rolnicze.
- Szkolna Izba Przyrodnicza Gimnazjum w Czarnej. Muzeum założone w 2003 r. jest jednym z elementów tożsamości szkoły noszącej imię prof. Stefana Myczkowskiego. Celem założenia Szkolnej Izby jest mini ekspozycja okazów flory i fauny Bieszczadów.

- Galeria autorska Janiny Krauze i Marka Chmiela „Bieszczady” zlokalizowana przy małej pętli bieszczadzkiej w Polanie działa 17 lat. Pani Janina Krauze specjalizuje się w pisaniu ikon oraz malarstwie olejnym, Pan Marek Chmiel natomiast w rzeźbie użytkowej i korzenioplastyce.
- Galeria „Przy Cerkwi” w Rabe jest autorską galerią artystyczną Jolanty i Waldemara Kordyaczny. Galeria powstała kilka lat temu i można w niej obejrzeć stałą wystawę obrazów, rzeźb i grafik, które są pamiątką rodzinną oraz zmieniającą się ekspozycję prac na sprzedaż.
- Galeria „Barak” od 20-stu lat (powstała w 1994 roku) prowadzona jest przez małżeństwo Różę i Krzysztofa Franczaków. Od samego początku galeria nie skupia się tylko na funkcji wystawienniczej, ale pełni też rolę ośrodka kultury, w którym odbywają się koncerty, spotkania czy warsztaty artystyczne. Czasem galeria bywa oficyną wydawniczą wydając katalogi artystów bieszczadzkich.

W działalność Gminnego Domu Kultury wpisuje się pielęgnowanie różnych form i zjawisk kultury ludowej, edukacja kulturalna, organizowanie form promocji i prezentacji amatorskiego ruchu artystycznego, dokumentowanie ważnych przejawów życia kulturalnego w gminie, koordynowanie działalności kulturalnej na terenie gminy oraz profilaktyka społeczna. Oferta kulturalna jest bogata, prowadzone są różnorodne zajęcia z obszaru plastyki, teatru, tańca. Na terenie gminy wpisując się do oferty kulturalnej działa też powołany w 2001 roku z inicjatywy mieszkanki i reaktywowany przy Gminnym Domu Kultury w Czarnej Zespół Teatralny „Babiniec”. Zespół bierze czynny udział w życiu gminy promując także kuchnię regionu. Osiągnięcia zespołu:

- II miejsce w konkursie KGW „Karpackie Smaki Kremenaros” w 2012 roku
- II miejsce w konkursie KGW „Karpackie Smaki Kremenaros” w 2014 roku
- II miejsce w konkursie pn. „Stół Wielkanocny” zorganizowanym 2012 roku przez Lokalną Grupę Działania „Zielone Bieszczady”

Poniższa tabela w sposób usystematyzowany prezentuje dane dotyczące liczby imprez organizowanych i współrealizowanych przez GDK w Czarnej wraz z liczbą ich odbiorców w poszczególnych latach.

Tabela 37. Liczba imprez zorganizowanych przez GDK w Czarnej.

Rok	Liczba imprez własnych	Liczba odbiorców imprez własnych	Liczba imprez współorganizowanych	Liczba odbiorców imprez współorganizowanych	Liczba imprez obcych (wynajem sal)	Liczba odbiorców imprez obcych	Liczba pracowników
2012 r.	14	730	6	540	3	200	3 etaty: (1; ½; 1/8)
2013 r.	11	780	8	840	6	250	do 1.07.2013- 3 od 1.08.2013- 2 etaty(1 i 1/8)
2014 r.	11	750	14	1460	10	1060	2 etaty

Źródło: Na podstawie danych Gminnego Domu Kultury w Czarnej.

Poza GDK w Czarnej w gminie działają także świetlice wiejskie w Czarnej Dolnej, Polanie, Rabym, Żłobku, Lipiu i Michniowcu. Niestety nie prowadzą one regularnych zajęć i z wyjątkiem świetlicy w Polanie, nie mają dostępu do Internetu. Na etapie konsultacji społecznych częstym problemem zgłaszanym przez mieszkańców i odnotowanym w analizie SWOT był brak zatrudnionych instruktorów zajęć świetlicowych. W opinii mieszkańców gminy aktywniejsze funkcjonowanie świetlic wiejskich przyniosłoby jedynie korzyści dla lokalnego środowiska.

Ważnym zapleczem kulturalnym w gminie jest Gminna Biblioteka Publiczna w Czarnej oraz jej filia w Polanie, które umożliwiają dostęp do słowa pisanego. Biblioteki, szczególnie te działające

na terenach wiejskich koncentrują niejednokrotnie wokół siebie, jako małe, lokalne centra kultury mieszkańców w różnym wieku. Podobnie jest w przypadku bibliotek w Czarnej i jej filii w Polanie, które w ciągu roku prowadzą dodatkowo działania mające na celu propagowanie aktywnego uczestnictwa w kulturze. Działania tego rodzaju przeprowadzone w roku 2014 przedstawia poniższa tabela.

Tabela 38. Formy promocji książki w gminie Czarna w roku 2014.

BIBLIOTEKA	Wystawy		Lekcje biblioteczne i wycieczki		Konkursy		Imprezy organizowane przez bibliotekę dla użytkowników	
	liczba	frekwencja	liczba	frekwencja	liczba	frekwencja	liczba	frekwencja
GBP Czarna	1	51	3	45	4	52	1	30
Filia Polana	0	0	2	23	2	19	0	0
OGÓŁEM	1	51	5	68	6	71	1	30

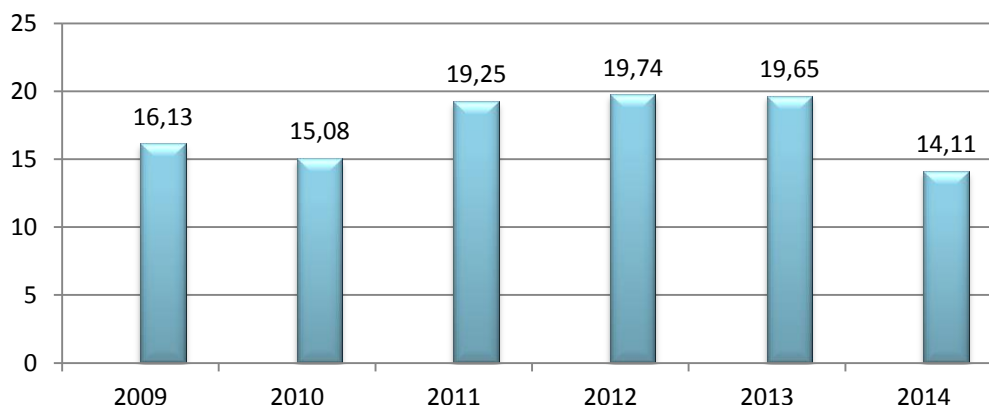
Źródło: Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Ustrzykach Dolnych, Dział udostępniania i informacji.

Znaczenie bibliotek w przekazie informacji oraz wiedzy z przeszłości i teraźniejszości, w jej gromadzeniu, przetwarzaniu i udostępnianiu, systematycznie rośnie. Zauważyć jednak możemy, że zmienia się rola i funkcje współczesnej biblioteki. Z tradycyjnych miejsc przechowywujących i udostępniających zbiory, placówki biblioteczne przekształcają się w ośrodki kultury o szczególnym znaczeniu, dostosowujące się do rozwijającego się społeczeństwa informacyjnego.

Gminna Biblioteka Publiczna w Czarnej oraz jej filia w Polanie, umożliwiają dostęp do słowa pisanego mieszkańcom omawianego obszaru. W wymienionych placówkach zatrudniony jest jeden pracownik. Filia w Polanie jest otwarta dla czytelników od poniedziałku do wtorku w godzinach od 8⁰⁰ do 16⁰⁰, Gminna Biblioteka Publiczna w Czarnej w pozostałe dni tygodnia tj. od środy do czwartku w godzinach od 9⁰⁰ do 17⁰⁰, piątek od 8⁰⁰ do 16⁰⁰.

Analizując uśrednioną liczbę woluminów wypożyczonych przez jednego czytelnika w gminie Czarna zauważyć możemy, że najwyższe wartości przypadają na lata 2011 – 2013, w których statystyczny czytelnik wypożyczał około 19 woluminów ciągu roku. Dane GUS wskazują, że w roku 2013 statystyczny czytelnik w Polsce przeczytał około 18,47 książek.

Wykres 19. Średnia wypożyczeń księgozbioru na 1 czytelnika w gminie Czarna w woluminach.

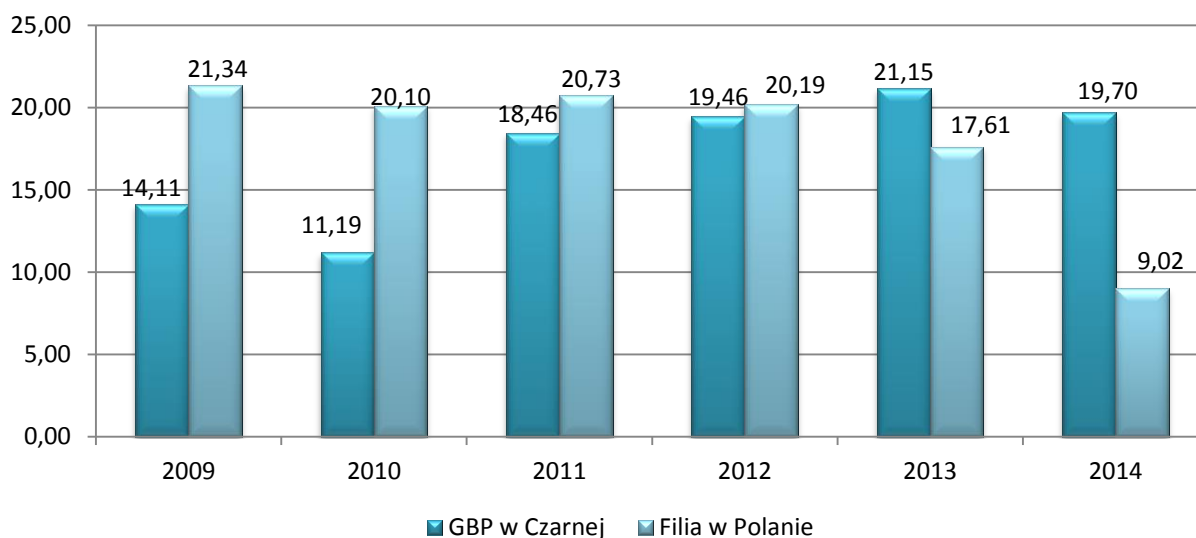

Źródło: Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Ustrzykach Dolnych, Dział udostępniania i informacji; GUS.

Zebrane a następnie uśrednione informacje przedstawione w rozbiu na funkcjonujące w gminie placówki biblioteczne wskazują, że w latach 2009 – 2012 liczba woluminów wypożyczonych przez 1 czytelnika była wyższa w filii bibliotecznej prowadzonej w Polanie. Zdecydowany spadek liczby woluminów wypożyczonych w przeliczeniu na 1 czytelnika w Polanie możemy zauważyć w 2014 roku, jednak jak pokazuje wykres nr 7 do opisywanego spadku częściowo może przyczyniać się jednoczesny wzrost liczby czytelników korzystających ze zbiorów tej placówki.

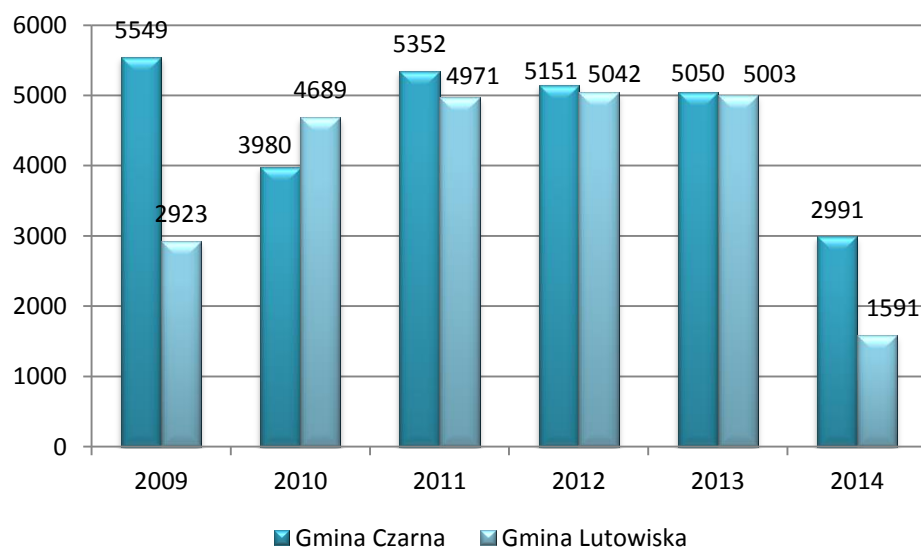
Wykres 20. Średnia liczba wypożyczeń na 1 czytelnika w gminie Czarna. Podział na GBP w Czarnej oraz jej filię w Polanie.

Źródło: Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Ustrzykach Dolnych, Dział udostępniania i informacji; GUS

Liczba pozycji wypożyczanych na zewnątrz w analizowanym okresie na terenie gminy Czarna spada. Dla porównania dane omawianego obszaru zestawiono z danymi sąsiadującej gminy Lutowiska. Zestawienie to pokazuje, że spadek wypożyczeń pozycji książkowych na zewnątrz ma charakter szerszy i bardziej powszechny aniżeli tylko na terenie gminy Czarna. Podobną tendencję zaobserwować można w gminie Ustrzyki Dolne.

Wykres 21. Liczba wypożyczeń na zewnątrz.

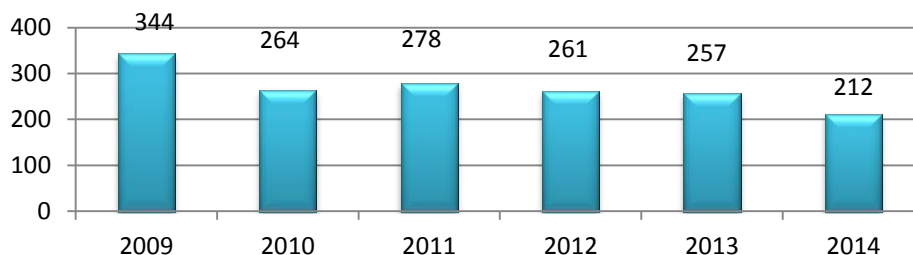

Źródło: Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Ustrzykach Dolnych, Dział udostępniania i informacji.

Analiza liczby czytelników ogółem w ostatnich sześciu latach w gminie Czarna, wskazuje niestety na tendencje spadkowe, co obrazuje poniższy wykres. W rozpatrywanym okresie spadek liczby czytelników wyniósł 38,37% wobec analizowanych wartości początkowych (w stosunku do roku 2009).

Wykres 22. Liczba czytelników w gminie Czarna.

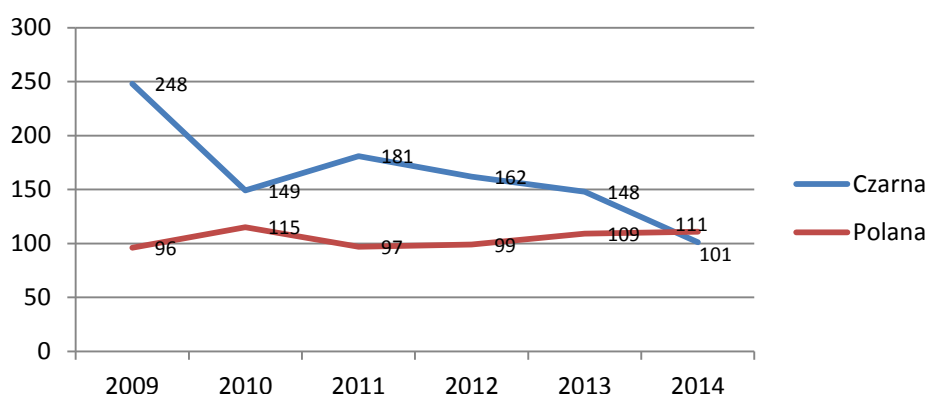

Źródło: Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Ustrzykach Dolnych, Dział udostępniania i informacji.

Porównanie liczby czytelników w pozostałych gminach powiatu bieszczadzkiego potwierdza analogiczną tendencję w całym powiecie, niemniej jednak spadek czytelnictwa odnotowywany w sąsiednich gminach jest niższy aniżeli w gminie Czarna (gmina Lutowska spadek o 8,75%, gmina Ustrzyki Dolne spadek o 10,87% wobec wartości początkowych w analizowanym okresie). Niewątpliwie głównym konkurentem książki jest komputer, telewizja oraz stale rozwijający się rynek wydawnictw elektronicznych.

Podział liczby czytelników dokonany z uwagi na istniejące placówki biblioteczne pokazuje jednoznacznie, że widoczny w powiecie oraz w gminie Czarna spadek liczby czytelników nie znajduje potwierdzenia w danych dotyczących filii Gminnej Biblioteki Publicznej w Polanie. Liczba czytelników we wsi Polana wpływa pozytywnie na wskaźniki odnotowywane w całej gminie. Dane liczbowe obrazuje poniższy wykres.

Wykres 23. Liczba czytelników w gminie Czarna. Podział na GBP w Czarnej oraz jej filię w Polanie.

Źródło: Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Ustrzykach Dolnych, Dział udostępniania i informacji.

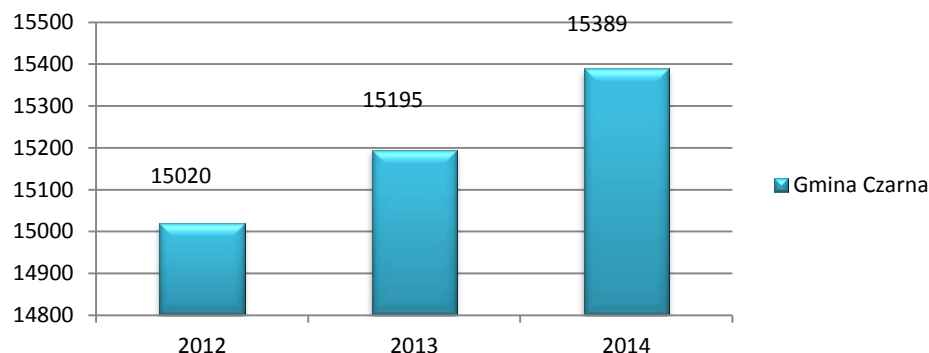
Jednym z najważniejszych czynników decydujących o jakości danej placówki bibliotecznej są jej zbiory. Wymagają one przede wszystkim systematycznego uzupełniania o nowości wydawnicze zgodnie z potrzebami określonego środowiska. Warto tutaj też podkreślić, że w Polsce po transformacji ustrojowej i zmianie zasad finansowania i zarządzania bibliotekami publicznymi, pojawiły się istotne problemy. Jednym z nich jest złe zaopatrzenie bibliotek w nowości wydawnicze. Zalecany przez Międzynarodową Federację Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich poziom wynosi 20 książek na 100 mieszkańców, podczas gdy w Polsce wskaźnik ten wyniósł w 2011 r. 7, 2 woluminu, przy średniej w Europie 25¹⁴.

Liczba woluminów zgromadzonych zarówno w GBP jak i jej filii w Polanie w ostatnich 3 latach systematycznie rośnie. Wykres umieszczony poniżej obrazuje liczbę książek udostępnionych czytelnikom do wypożyczenia. Co roku, część zgromadzonego księgozbioru z uwagi na zły stan nie nadaje się do już do użytku i jest usuwana.

¹⁴Wydawnictwo Sejmowe dla Biura Analiz Sejmowych, Czytelnictwo w Polsce i innych państwach Unii Europejskiej J. Osiecka-Chojnacka, nr 17 (177) 25 września 2014, str. 3.

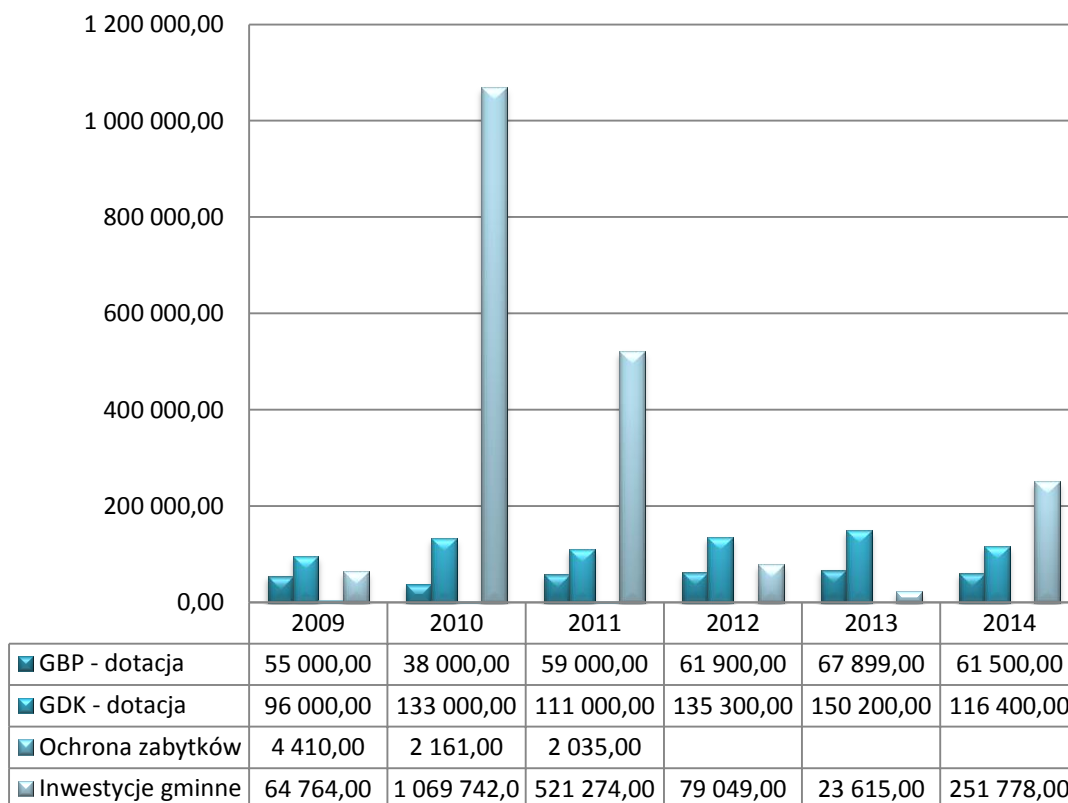
Wykres 24. Księgozbiór w gminie Czarna.

Źródło: Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna w Ustrzykach Dolnych, Dział udostępniania i informacji.

Zdecydowaną większość wydatków budżetu gminy Czarna na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego stanowią wydatki na inwestycje. W badanym okresie (2009 r.-2014r.) to 48,08% wszystkich wydatków poniesionych na kulturę. Wysokość wydatków inwestycyjnych zależy od wielu czynników w tym także od liczby i wielkości realizowanych projektów dofinansowanych przez Unię Europejską, dlatego też porównywanie dynamiki zmian wielkości tych środków należy traktować poglądowo.

Wykres 25. Wysokość wydatków na kulturę w gminie Czarna w latach 2009 - 2014.

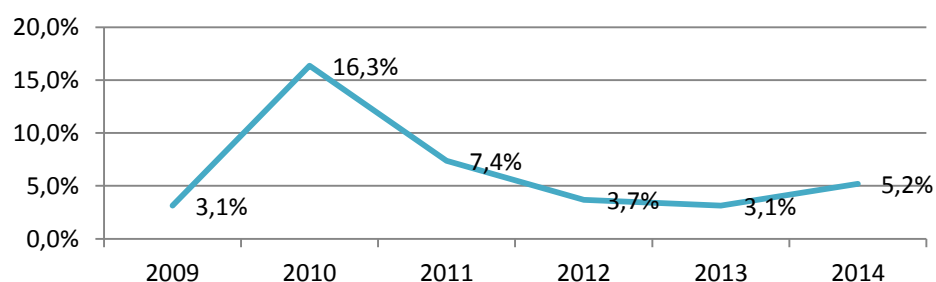
Źródło: Urząd Gminy w Czarniej.

Najwyższy udział wydatków na kulturę we wszystkich wydatkach gminy Czarna odnotowany został w roku 2010 (16,3%). W roku 2013 omawiana wartość osiągnęła poziom z roku 2009. W ostatnim, 2014 roku widoczny jest nieznaczny wzrost udziału omawianych wydatków.

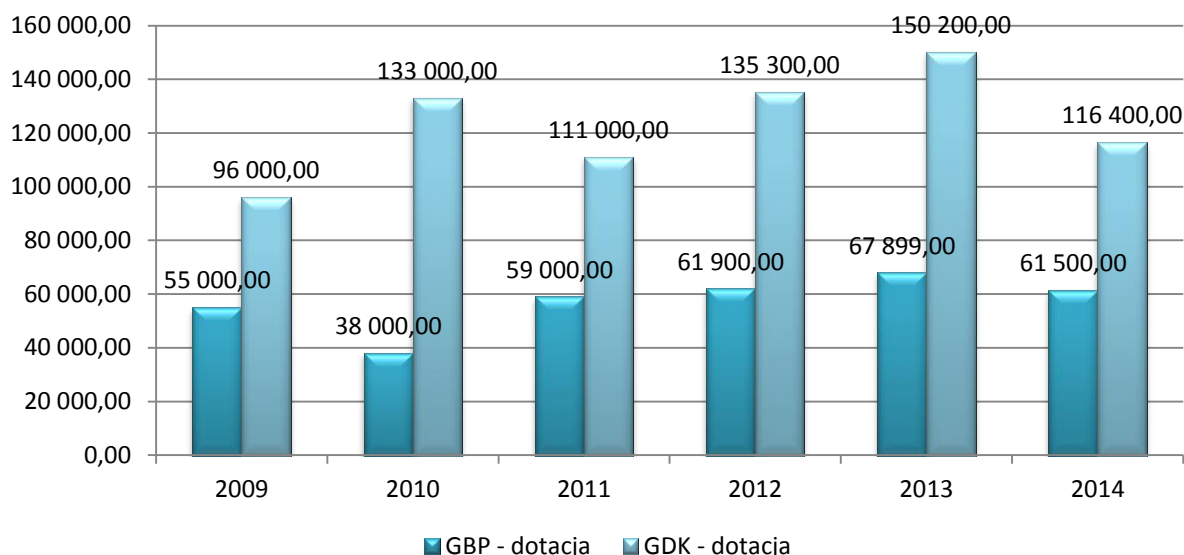
Wykres 26. Procentowy udział wydatków na kulturę w wydatkach gminy Czarna w latach 2009 - 2014.

Źródło: Urząd Gminy w Czarnej.

Poniżej zestawiono wysokość dotacji wydatkowanych w latach 2009 – 2014 z przeznaczeniem na GDK oraz Gminną Bibliotekę Publiczną.

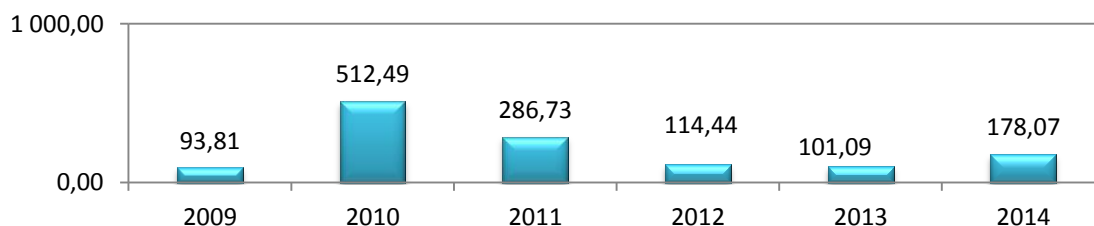
Wykres 27. Wysokość dotacji udzielonych GBP oraz GDK w latach 2009 - 2014.

Źródło: Urząd Gminy w Czarnej.

Wydatki na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego, uśrednione w badanym okresie ostatnich sześciu lat w przeliczeniu na 1 mieszkańca wynoszą 291,41 zł (przyjęto liczbę mieszkańców za 2013 rok wg. danych GUS). W ostatnim 2014 r. wysokość ww. wydatków w przeliczeniu na jednego mieszkańca gminy Czarna wyniosła 178,07 zł. Dla porównania, zgodnie z danymi GUS (Bank Danych Lokalnych) wydatki na 1 mieszkańca w 2013 roku w Rzeszowie wynosiły 98,43 zł.

Wykres 28. Wysokość wydatków poniesionych na kulturę w przeliczeniu na 1 mieszkańca gminy Czarna w latach 2009 – 2014.

Źródło: Urząd Gminy w Czarnej, GUS.

Rozszerzone informacje z zakresu kultury w gminie Czarna znaleźć można w „Diagnozie stanu kultury w gminie Czarna” - opracowaniu będącym efektem realizowanego przez GDK w Czarnej projektu „Dom kultury + Inicjatywy Lokalne 2015 w gminie Czarna, część I”.

2.4.6. Bezrobocie.

Ważnym miernikiem, który pokazuje potencjał gospodarczy regionu jest stopa bezrobocia. Od kilku lat, jednym z głównych najpoważniejszych i najbardziej dotkliwych problemów społecznym gminy Czarna i jej mieszkańców jest bezrobocie zarówno jawne jak i ukryte. Brak dużych zakładów pracy, oraz załamanie się koniunktury na produkty okolicznych przedsiębiorstw spowodowały, że całe województwo jest obszarem wysokiego bezrobocia strukturalnego. Stopa bezrobocia w powiecie bieszczadzkim, zgodnie ze stanem na dzień 31.07.2015 r., wynosiła 18,3% była tym samym wyższa o 5,3 punktów procentowych od stopy bezrobocia w województwie podkarpackim i o 8,2 punkty procentowe od stopy bezrobocia w Polsce. Najwyższy odnotowany w powiecie bieszczadzkim poziom stopy bezrobocia miał miejsce w 2010 r. W porównaniu do średniej dla województwa podkarpackiego wartości związane z opisywanym zjawiskiem były wyższe średnio o 7,5 punktów procentowych i odpowiednio dla Polski średnio o 10,8 punktów procentowych.

Tabela 39. Stopa bezrobocia (osoby bezrobotne do osób aktywnych zawodowo) w %

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Polska	9,5	11,9	12,3	12,5	13,4	13,4	11,5
Podkarpacie	13,1	15,5	15,8	15,7	16,3	16,4	14,8
Powiat bieszczadzki	21,4	24,5	25,1	22,6	23,7	22,5	20,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: wortal publicznych służb zatrudnienia, <http://psz.praca.gov.pl>.

Według danych GUS, stan na 31.12.2014 r. w gminie Czarna ze statusem bezrobotnego zarejestrowanych było 204 osoby. Tym samym udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wyniósł 8,26. Dla porównania poniżej zestawiono

analogiczne dane dla gmin sąsiednich Ustrzyki Dolne oraz Lutowiska.

Tabela 40. Liczba bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym.

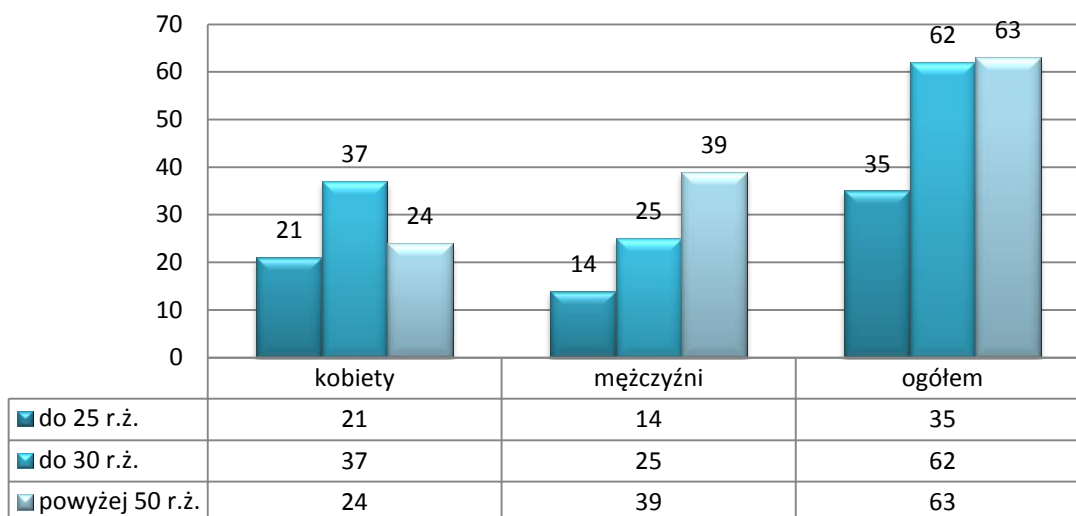
	Czarna	Lutowiska	Ustrzyki Dolne
ludność w wieku produkcyjnym	1686	1435	11530
bezrobotni zarejestrowani ogółem	204	218	1452
udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym	8,26	6,58	7,94

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: Bank Danych Lokalnych GUS, 31.12.2014 r.

Największą grupę wśród osób bezrobotnych w gminie Czarna stanowią osoby powyżej 50 r. ż. 76,83% ogółu, następnie osoby pomiędzy 25 a 30 r. ż. 75,61%.

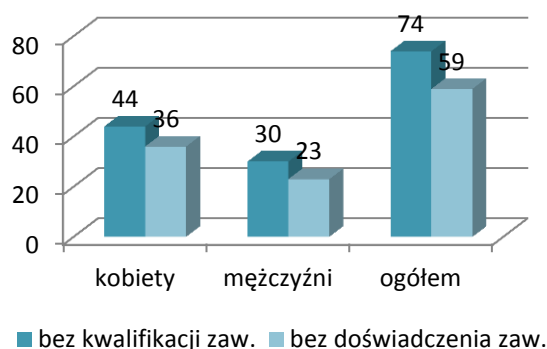
Wykres 29. Liczba osób bezrobotnych w podziale na grupy wiekowe i płeć stan na 2015 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ustrzykach Dolnych.

Większość, bo 55,64% osób z gminy Czarna zarejestrowanych w PUP nie posiada żadnych kwalifikacji i doświadczenia zawodowego.

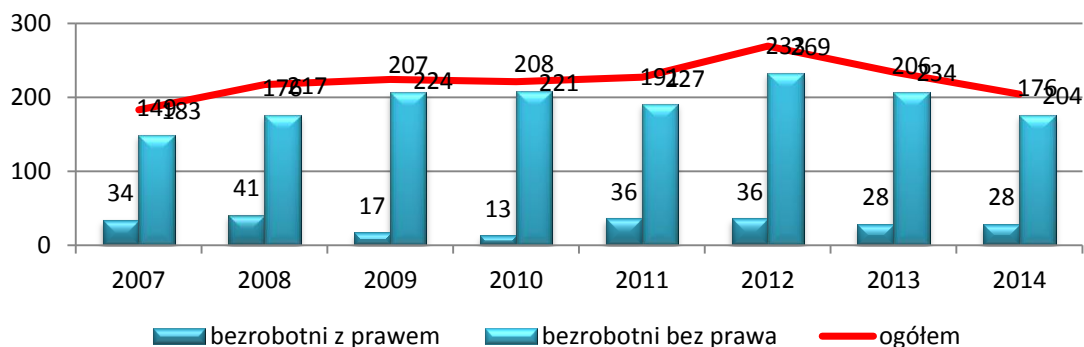
Wykres 30. Liczba osób bezrobotnych w podziale na posiadane kwalifikacje i doświadczenie zaw. oraz płeć stan na 2015 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ustrzykach Dolnych.

W grupie osób bezrobotnych na terenie gminy Czarna przeważają osoby bez prawa do zasiłku. Tendencja ta jest stała a precyzyjne dane obrazuje poniższy wykres.

Wykres 31. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna z prawem i bez prawa do zasiłku w latach 2007-2014.

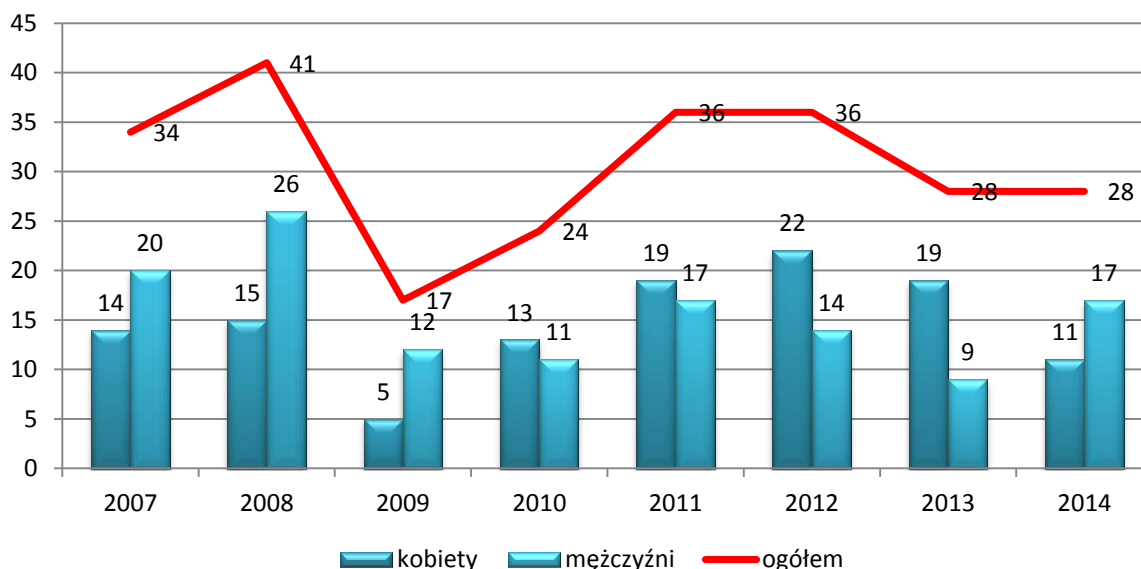
Źródło:

Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ustrzykach Dolnych.

Wśród osób bezrobotnych z prawem do zasiłku w gminie Czarna w analizowanym okresie zauważyć można zmienne proporcje w zakresie płci. W omawianej grupie kobiety przeważają w latach 2010 – 2013. W pozostałych latach większość to mężczyźni.

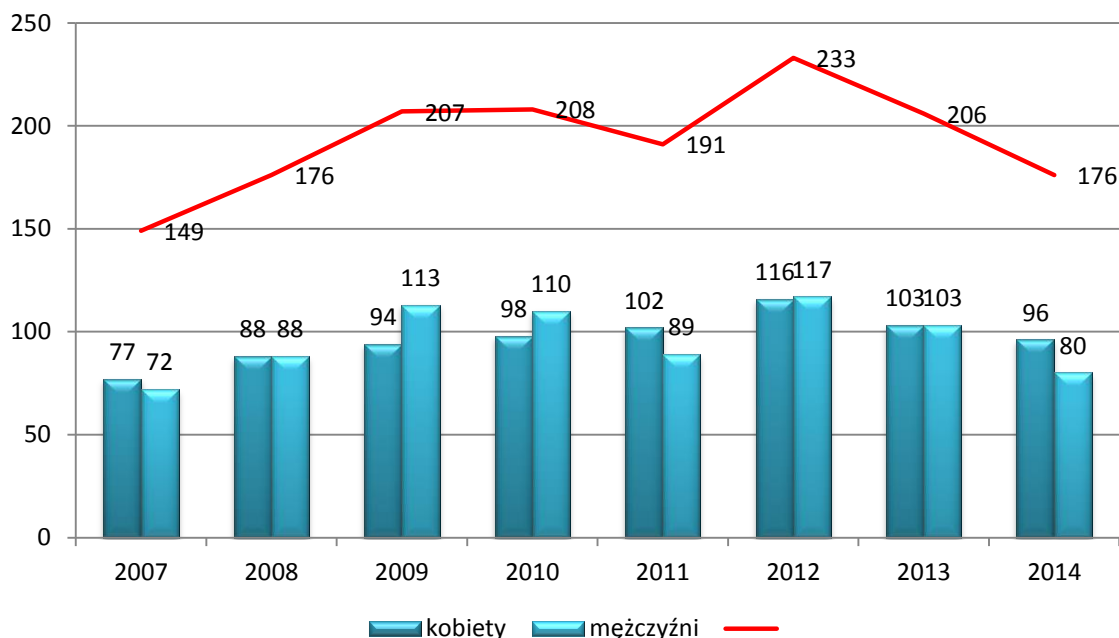
Wykres 32. Liczba osób bezrobotnych z prawem do zasiłku w gminie Czarna w latach 2007-2014 z podziałem na płeć.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ustrzykach Dolnych.

Wśród osób bezrobotnych bez prawa do zasiłku w gminie Czarna w analizowanym ośmioletnim okresie, proporcje w zakresie płci są dość zbliżone bez wyraźnych tendencji..

Wykres 33. Liczba osób bezrobotnych bez prawa do zasiłku w gminie Czarna w latach 2007-2014 z podziałem na płeć.

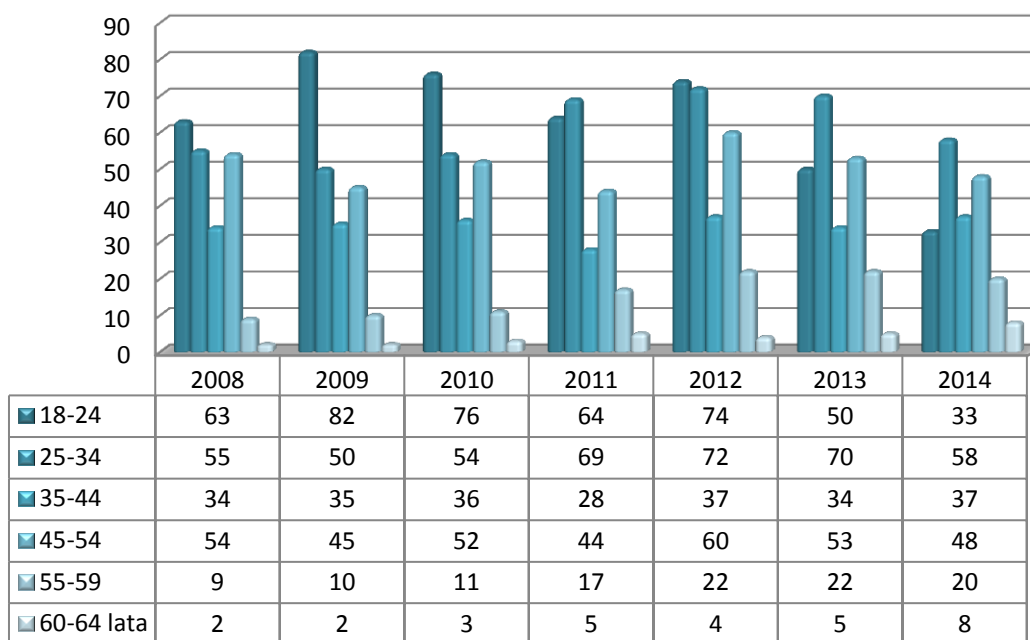

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ustrzykach Dolnych.

W badanych latach najliczniej reprezentowaną grupą wiekową wśród osób bezrobotnych są osoby w przedziale wiekowym 18- 24. Niemniej jednak jak pokazuje umieszczony poniżej wykres sytuacja osób młodych na rynku pracy ulega nieznacznym zmianom. Najmniej osób bezrobotnych jest w grupie wiekowej 60 -64 lat.

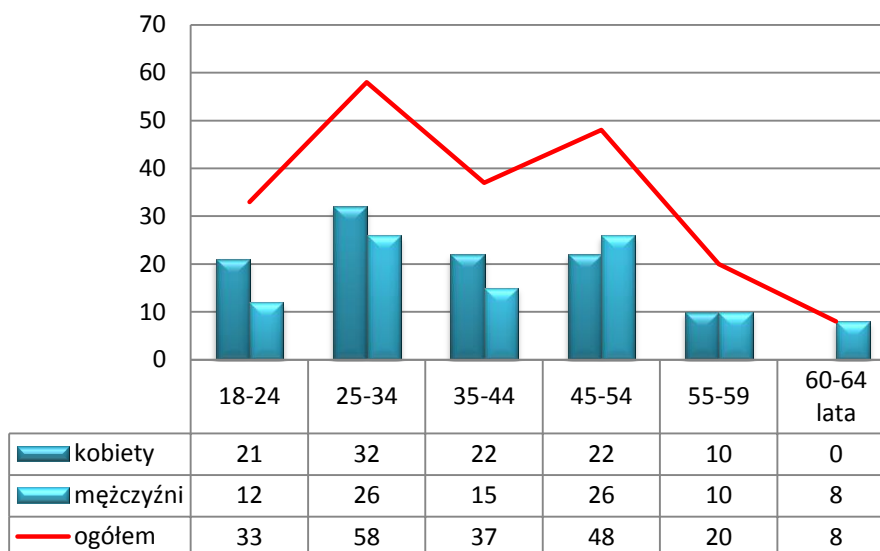
Wykres 34. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na grupy wiekowe w latach 2008 -2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ustrzykach Dolnych.

Jak pokazuje umieszczone poniżej zestawienie danych za 2014 rok kobiety przeważają w trzech grupach wiekowych 18-24, 25-34 oraz 35-44. Kobiety częściej niż mężczyźni są zagrożone bezrobociem długotrwałym i trudniej im znaleźć pracę zwłaszcza tym, które powracają na rynek pracy po dłuższej przerwie związanej z urodzeniem i wychowywaniem dzieci oraz poszukującym pracy po raz pierwszy.

Wykres 35. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na grupy wiekowe i płeć – stan na 2014.

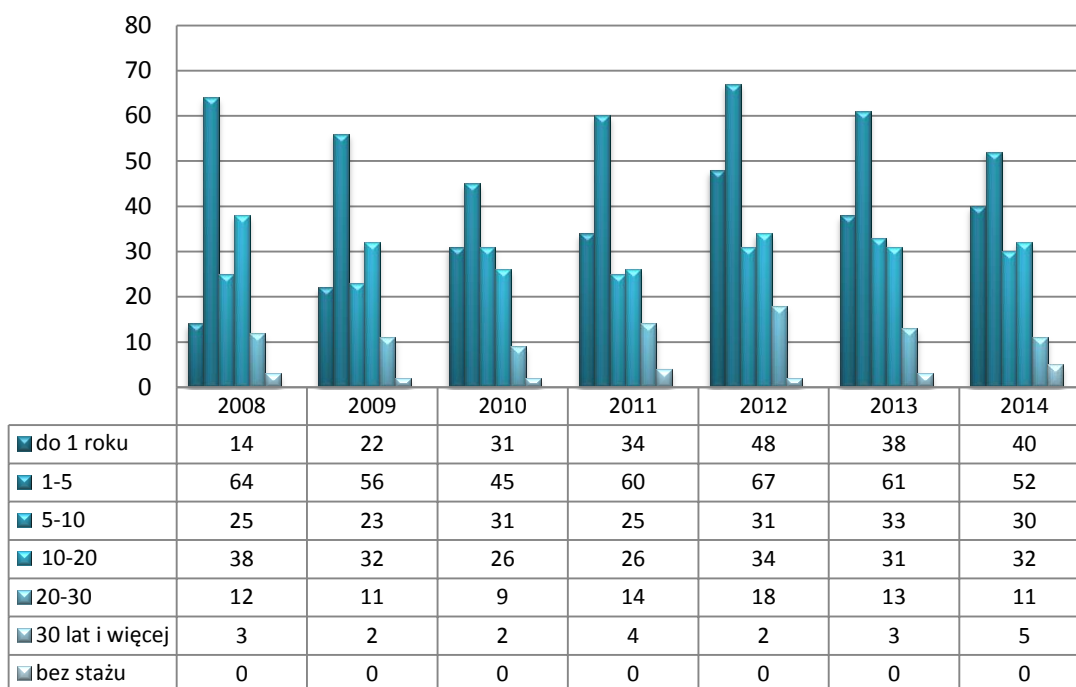

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ustrzykach Dolnych.

Ze względu na staż pracy najliczniejszą grupę wśród osób bezrobotnych stanowią osoby posiadające od 1 roku do 5 lat stażu pracy a następnie osoby z doświadczeniem zawodowym do 1 roku.

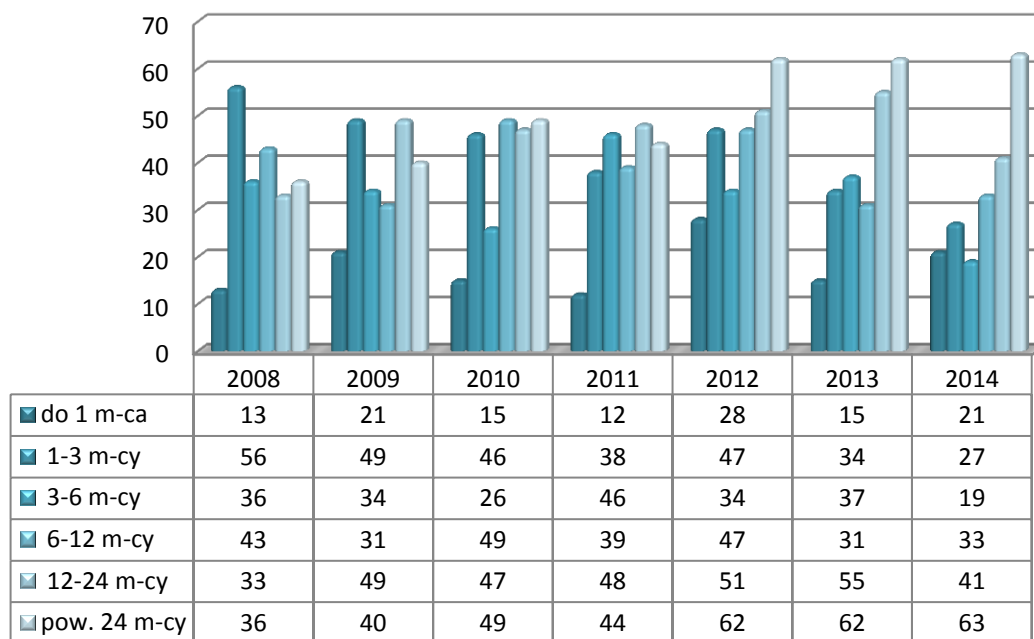
Wykres 36. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na staż pracy w latach 2008 -2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ustrzykach Dolnych.

W badanym okresie największą grupę osób bezrobotnych stanowiły osoby bezrobotne długotrwale, co zostało zobrazowane na poniższym wykresie.

Wykres 37. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na okres pozostawania w ewidencji PUP w latach 2008 -2014.

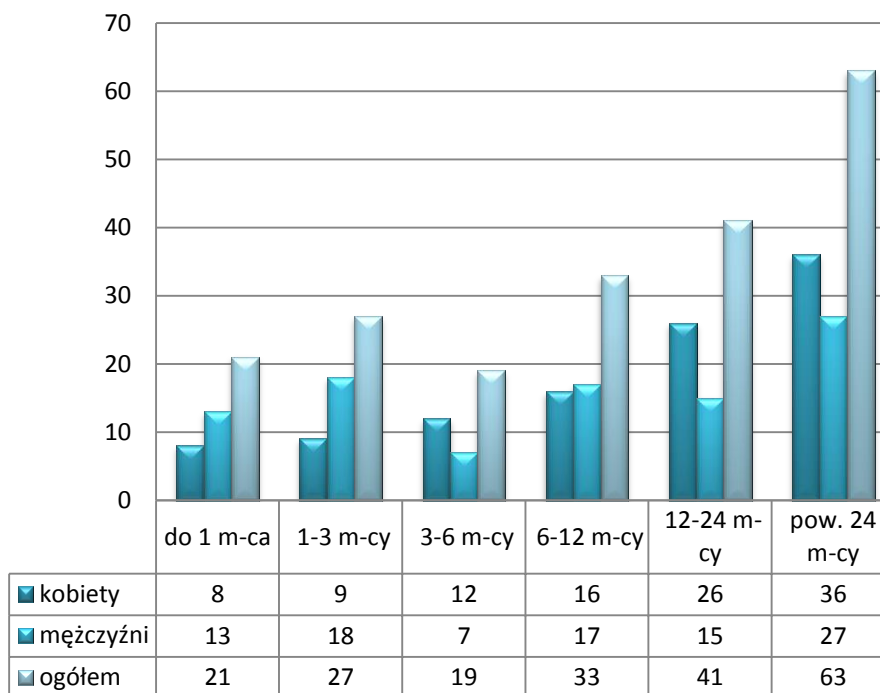
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ustrzykach Dolnych.

W roku 2014 najwięcej, bo 30,88% osób pozostawało w ewidencji osób bezrobotnych więcej niż 24 m-ce to tzw. osoby długotrwale bezrobotne, w grupie tej większość, bo 57,14% stanowiły

kobiety. Stosunkowo duży odsetek 20,10% stanowiły osoby pozostające bez pracy od miesiąca do trzech miesięcy w tym 63,41% kobiet.

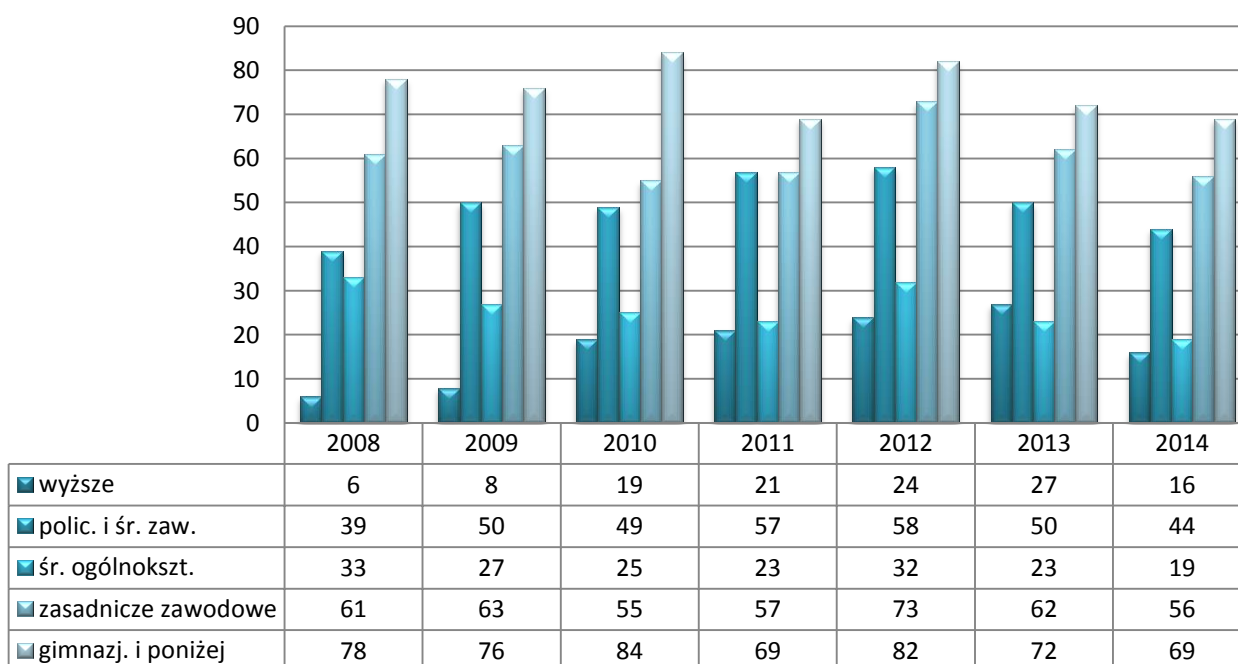
Wykres 38. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na okres pozostawania w ewidencji PUP i płeć stan na 2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ustrzykach Dolnych.

W grupie osób bezrobotnych, w badanym siedmioletnim okresie przeważają osoby o niskim wykształceniu. Tendencja ta ma charakter stały. Liczba osób bezrobotnych jest znacznie niższa wśród osób z wykształceniem wyższym niż wśród posiadających policealne i średnie zawodowe, zasadnicze zawodowe czy podstawowe. I dotyczy to zarówno kobiet jak i mężczyzn.

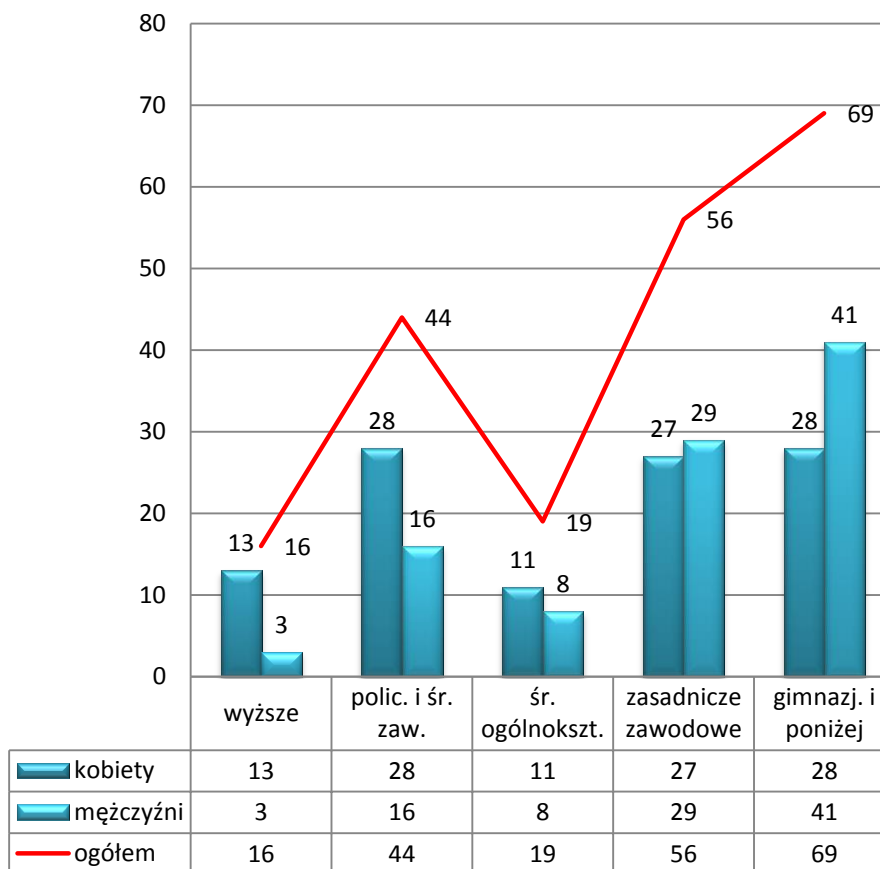
Wykres 39. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na wykształcenie w latach 2008 -2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ustrzykach Dolnych.

Wykres 40. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na wykształcenie i płeć stan na 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Ustrzykach Dolnych.

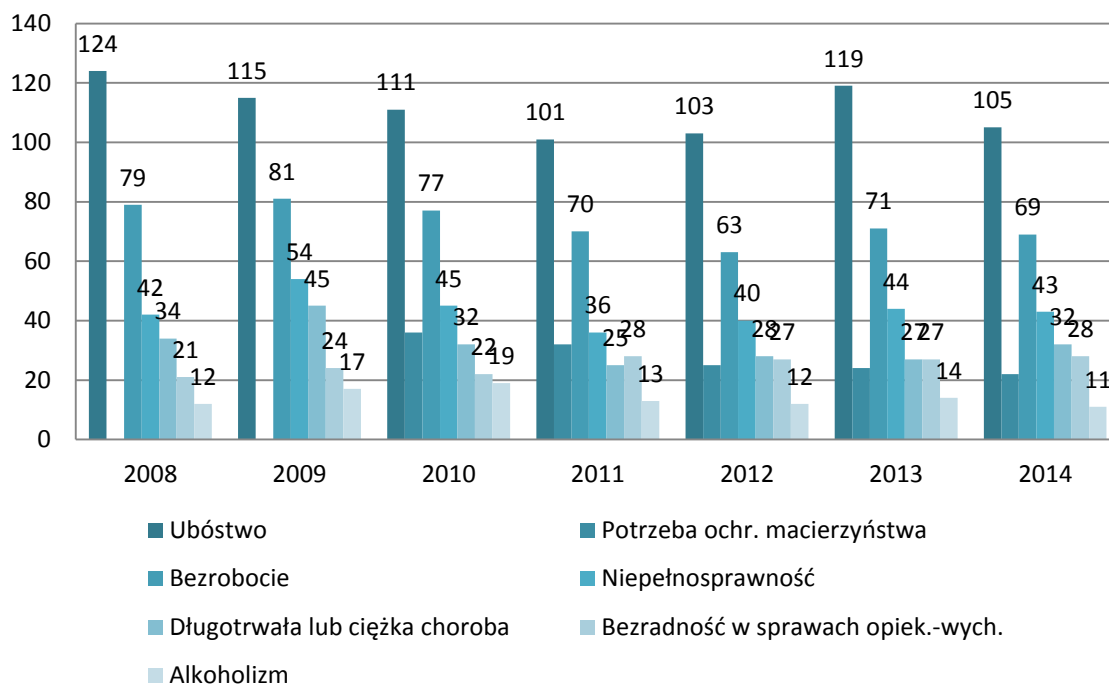
2.4.7. Pomoc społeczna.

Największym, palącym problemem w sferze społecznej obszaru gminy Czarna jest ubóstwo. W 2014 r. 105 rodzin skorzystało z tego powodu z pomocy społecznej (tj. 33,55% ogółu rodzin korzystających pomocy). Drugą bolączką jest wspomniane powyżej bezrobocie - jedna z najpoważniejszych kwestii społecznych. Z tytułu bezrobocia przez Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej wspieranych było 69 rodzin (22,04% ogółu rodzin korzystających pomocy). Trzecią i kolejną grupę odbiorców wsparcia gwarantowanego przez Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Czarnej stanowiły osoby niepełnosprawne tj. 43 rodziny (13,74% ogółu rodzin korzystających pomocy) oraz osoby chorujące na długotrwałą lub ciężką chorobą 32 rodziny (10,22% ogółu rodzin korzystających pomocy). Poniżej przedstawiono analizę danych z ostatnich siedmiu lat, która wskazuje, że główny problem, czyli ubóstwo utrzymuje względnie stałe wartości, zdecydowanie wyższe niż pozostałe powody korzystania z pomocy Ośrodka Pomocy Społecznej. Szczegółowe zestawienie danych prezentowane poniżej prezentuje wartości najważniejszych problemów/ powodów (powyżej 3% ogółu).

Wykres 41. Główne powody trudnej sytuacji życiowej będące podstawą do udzielenia pomocy z GOPS stan na 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GOPS w Czarnej.

Z informacji dodatkowych zawartych w sprawozdaniach przesłanych przez Ośrodek Pomocy Społecznej wynika, że wiele osób podejmuje zatrudnienie w tzw. szarej strefie, czego długofalowym skutkiem może być brak uprawnień do świadczeń z ubezpieczenia społecznego (emerytura, renta) w wieku poprodukcyjnym, a co za tym idzie nastąpi konieczność ubiegania się przez takie osoby o świadczenia z pomocy społecznej. Rzeczywista liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenie w 2014 r. wyniosła na obszarze gminy, 243 przy czym liczba osób w rodzinach, które uzyskały wsparcie wyniosła 622.

Tabela 41. Rzeczywista liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenie lata 2009 – 2014 (liczba osób w rodzinach).

	2009 r.	2010 r.	2011 r.	2012 r.	2013 r.	2014 r.
Gmina Czarna	630	526	508	485	626	622
Gmina Lutowiska	529	499	423	474	421	413
Gmina Ustrzyki Dolne	2449	2318	2208	2262	2194	2018

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GOPS w Czarnej Sprawozdanie MPIPS; Dział 3- rzeczywista liczba rodzin i osób objętych pomocą społeczną.

Wartość wskaźnika deprivacji dla obszaru gminy wynosi 258,57. Dla porównania, w tym samym okresie wartość wskaźnika deprivacji dla województwa podkarpackiego wyniosła 117,89. Wskaźnik deprivacji wyraża stosunek liczby osób w rodzinach otrzymujących świadczenia pieniężne z pomocy społecznej w przeliczeniu na każde 1000 mieszkańców i jest to jeden z najważniejszych elementów w analizie indeksu ubóstwa. W gminie Czarna, jak pokazuje poniżej umieszczone zestawienie danych odnotowuje się najwyższy w powiecie bieszczadzkim wskaźnik poziomu deprivacji (258,57).

Tabela 42. Wskaźnik deprivacji lokalnej, stan za 2013 r.

	Gmina Czarna	Gmina Lutowiska	Gmina Ustrzyki Dolne
liczba osób w rodzinach, którym przyznano świadczenie	626	426	2 194
liczba mieszkańców	2 421	2 301	17 862
wartość wskaźnika liczba osób w rodzinach, którym przyznano świadczenie na każde 1000 mieszkańców w1 / w2 x 1000	258,57	185,14	122,83
dynamika (%)	131	83	97

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GOPS w Czarnej Sprawozdanie MPIPS; Dział 3- rzeczywista liczba rodzin i osób objętych pomocą społeczną.

W Gminnym Ośrodku Pomocy Społecznej pracuje 6 osób: kierownik, księgowa (1/4 etatu), obsługa kasy (1/8 etatu), 2 pracowników socjalnych, administrator ds. rodzinnych i alimentacyjnych). Osoby wymagające stałej, stacjonarnej pomocy społecznej kierowane są do Domu Pomocy Społecznej w Moczarach oraz innych tego rodzaju placówek.

Tabela 43. Liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenie w postaci odpłatność za pobyt w Domu Pomocy Społecznej.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Odpłatność gminy za pobyt w Domu Pomocy Społecznej	4	4	4	4	4	4	4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych: OPS z obszaru objętego LSR; Ocena zasobów pomocy społecznej na rok 2013.

Zgodnie ze Statutem i Regulaminem Organizacyjnym Domu Pomocy Społecznej w Moczarach, jest on jednostką organizacyjną powiatu bieszczadzkiego, funkcjonującą na zasadach jednostki budżetowej i realizuje zadania pomocy społecznej w zakresie sprawowania całodobowej opieki dla osób przewlekle psychicznie chorych. DPS ma swoją siedzibę w Moczarach przeznaczony jest dla 146 osób dorosłych, obojga płci, których wiek oraz stan zdrowia, warunki materialne, mieszkaniowe wymagają udzielania stałej całodobowej pomocy. Zakres i poziom świadczeń jest dostosowany do indywidualnych potrzeb każdego mieszkańca. DPS umożliwia mieszkańcom korzystanie z przysługujących na podstawie odrębnych przepisów świadczeń zdrowotnych, które ułatwia Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „Moczary”, prowadzony przez Stowarzyszenie Rozwoju Domu Pomocy Społecznej w Moczarach. Liczba podopiecznych Domu Pomocy Społecznej stale wzrasta, w roku 2014 wyniosła ona 146 osób, z czego 1 osoba z terenu gminy Czarna.

Średni miesięczny koszt utrzymania mieszkańca wynosił 3174 zł w 2014 r. i wzrósł wobec 2010 roku o 578,36 zł. Większość mieszkańców domu cierpiała na choroby układu krążenia i była w podeszłym wieku tj. 70 lat i więcej (31,82%), niemniej jednak stosunkowo dużo mieszkańców jest nieco młodszych 55-59 (15,15%), 60-64 (13,64 %).

Przy Domu Pomocy Społecznej od 2005 r. działa też Stowarzyszenie Rozwoju Domu Pomocy. Prowadzi ono utworzony w roku 2009 Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „Moczary”. Zakład sukcesywnie powiększa wachlarz proponowanych usług rozszerzając również świadczenia na cały powiat bieszczadzki. Obecnie świadczy usługi zakontraktowane w NFZ w zakresie:

- Świadczenia pielęgniarki opieki długoterminowej
- Świadczenia pielęgniarki POZ
- Świadczenia hospicjum domowego
- Usługi rehabilitacyjne w ramach gabinetu fizjoterapii (gabinet w Moczarach, Czarnej i Lutowiskach)
- Poradnia zdrowia psychicznego

Proces starzejącego się społeczeństwa jest nazywany obecnie „srebrnym tsunami”. Polacy należą do najszybciej starzejących się społeczeństw UE, które ma największy przyrost osób

w wieku senioralnym w stosunku do całej populacji. Fakt ten powoduje szereg konsekwencji, które wymagać będą podejmowania działań systemowych. Na etapie konsultacji społecznych, przez seniorów wyraźnie akcentowane były problemy, z jakimi borykają się będąc mieszkańcami gminy – zostały one ujęte w analizie SWOT, jako słabe strony analizowanego obszaru.

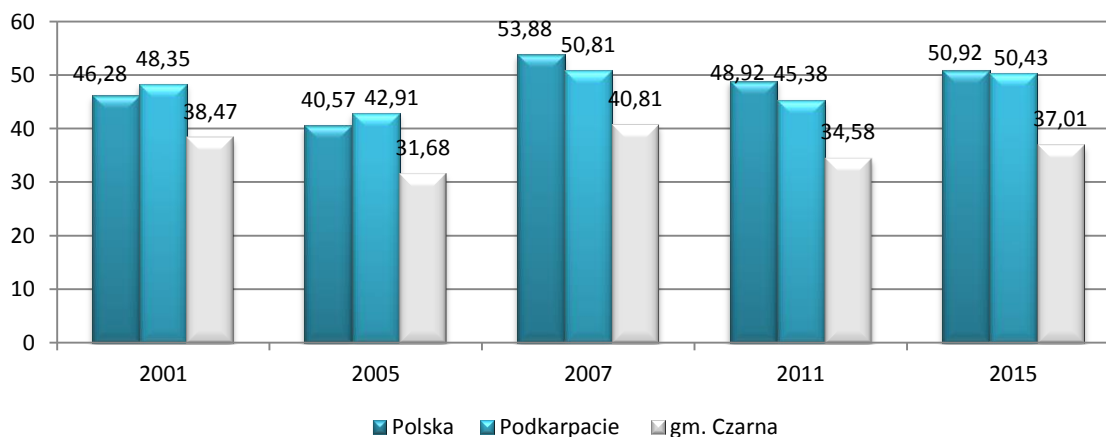
2.4.8. Aktywność społeczna

W gminie zarejestrowanych jest 13 organizacji pozarządowych¹⁵, przy czym żadna z tych organizacji nie posiada statusu organizacji pożytku publicznego i nie jest w toku postępowania upadłościowego. Z pośród wymienionych powyżej, 4 działa aktywnie. Celem ich działalności jest szeroko pojęta aktywizacja społeczna mieszkańców, w obszarach takich jak: kultura, sport, propagowanie aktywnego i zdrowego trybu życia oraz zapewnienie alternatywnych i zdrowych form spędzenia wolnego czasu dla dzieci i młodzieży, ochrona dóbr kultury, ochrona i promocja zdrowia, turystyka, ratownictwo i ochrona ludności, ochrona praw, nauki, ekologii, tożsamości, tradycji i ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego Bieszczad.

Na terenie gminy od 2014 r. działa także Klub Seniora w Czarnej, który skupia 30 członków. Członkowie Klubu Seniora spotykają się regularnie, przygotowują posiłki na lokalne imprezy, propagują i organizują aktywne spędzanie czasu i występy okolicznościowe mając na celu integrację osób starszych w gminie. Angażują się oni także w realizację projektów finansowanych ze środków budżetu państwa oraz UE.

Stopień zaangażowania obywateli w zarządzanie lokalną i szerszą wspólnotą mierzony za pomocą wartości frekwencji w wyborach do sejmiku wskazuje, że aktywność ta jest na dość niskim poziomie. Wartość poziomu frekwencji wyborczej w badanych latach nigdy nie przekraczała średniej dla województwa podkarpackiego i Polski.

Wykres 42. Frekwencja w gminie Czarna wyborach do sejmiku w % - lata 2001 - 2015.

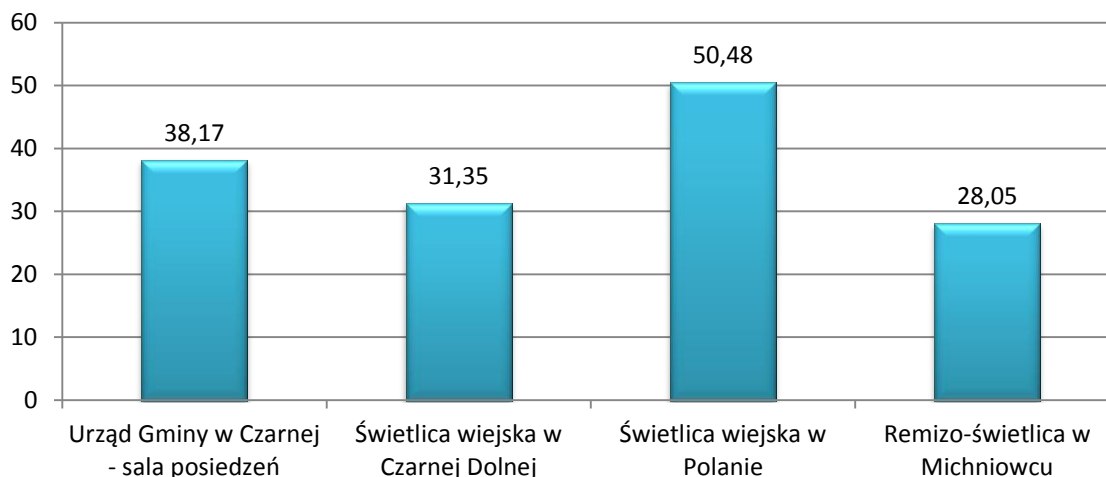
Źródło: <http://parlament2015.pkw.gov.pl/Frekwencja>.

Analiza danych statystycznych dotyczących frekwencji wyborczej w podziale na okręgi wyborcze wyraźnie wskazuje, że najbardziej aktywną społecznością są mieszkańcy gminy Polana, w której nieco ponad połowa ludności wzięła udział w wyborach do sejmiku. Odnotowana frekwencja przewyższa wartość osiągniętą w województwie podkarpackim.

¹⁵ KRS; <https://ems.ms.gov.pl/krs>; 11.01.2015r.

Wykres 43. Frekwencja w gminie Czarna wyborach do sejmiku w % - 2015 r.

Źródło: <http://parlament2015.pkw.gov.pl/Frekwencja>.

2.4.9. Bezpieczeństwo publiczne.

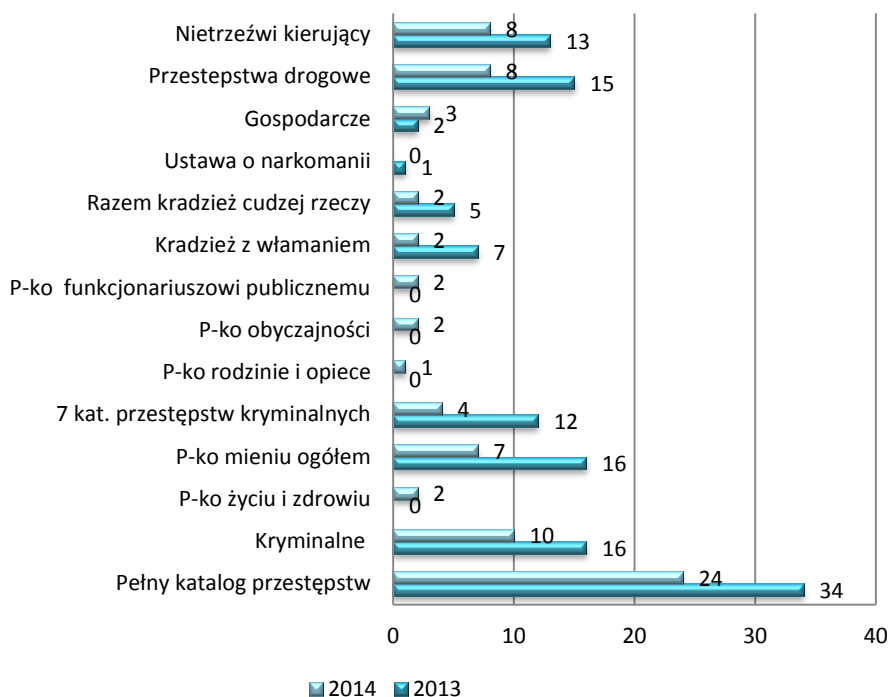
Poziom przestępczości ma znaczący wpływ, na jakość życia jego mieszkańców i bezpośrednio wpływa na poczucie bezpieczeństwa oraz kształtowanie się postaw społecznych lokalnych społeczności. Nad bezpieczeństwem i ładem społecznym mieszkańców gminy Czarna czuwa Rewir dzielnicowych w Czarnej, który zatrudnia 3 osoby i obsługuje 2 rejony (rejon dzielnicowych nr 1 obejmuje miejscowości: Czarna Górna, Bystre, Michniowiec, Lipie, rejon dzielnicowych nr 2 obejmuje miejscowości: Czarna Dolna, Złobek, Rabe, Sokołowa Wola, Polana, Wydrne, Chrewt, Olchowiec, Serednie Małe, Rosolin, Paniszczów, Rosochate, Tworylne). Ponadto istotnym elementem bezpieczeństwa publicznego w gminie jest Straż Graniczna, która pełni zadania związane z ochroną granicy państwowej i kontrolą ruchu granicznego oraz Służba Celna z placówką w Krościenku, która zapewnia ochronę i bezpieczeństwo obszaru celnego. Placówkę Straż Granicznej w Czarnej Górnej włączono do ochrony granicy państwowej 19.03.2004 r. i przejęła ona odcinek granicy państwowej ochraniany przez Strażnicę SG w Lutowiskach. Placówka SG w Czarnej Górnej ochrania odcinek polsko - ukraińskiej granicy państwowej o długości ok. 15 km. Na ochranianym odcinku znajduje się 25 znaków granicznych. Granica państwa na ochranianym odcinku przebiega w całości lądem. Jest to teren w większości zalesiony (ok. 65%), poprzecinany licznymi wąwozami i potokami. W rejonie znaku granicznego 372 granicę państwa przecina potok Mszaniec o szerokości ok. 5 - 6 m, którego wody spływają na terytorium Ukrainy do rzeki Dniestr i dalej do zlewiska Morza Czarnego. Strefa działania Placówki SG w Czarnej Górnej położona jest na terenie gminy Czarna i części gminy Lutowiska obejmując obszar ok. 242 km².

Warto podkreślić, że w trakcie przeprowadzonych badań socjologicznych mieszkańcy gminy zgodnie ze stanem faktycznym ocenili poziom występowania przestępczości w gminie jako niski, co potwierdza odczuwany, wysoki poziom poczucia bezpieczeństwa w miejscu zamieszkania.

Na terenie gminy Czarna w 2014 r. ogółem odnotowano 75 przestępstw, z czego 60 zostało wykrytych. W stosunku do roku 2013, w którym liczba odnotowanych przestępstw wynosiła 121 jest to znaczny spadek. Najczęściej popełniano przestępstwa z pełnego katalogu przestępstw o charakterze pospolitym (29,59% dla średniej z 2 analizowanych lat), następnie przestępstwa kryminalne 13,27% oraz przestępstwa przeciwko mieniu 27,34%. Najrzadziej popełniano przestępstwa przeciwko rodzinie i opiece 2,77% oraz przeciwko życiu i zdrowiu 2,42%. Liczbę przestępstw odnotowanych na terenie gminy obrazuje poniższy wykres, przy czym należy pamiętać, że jedno zdarzenie o charakterze przestępczym, w zależności od jego charakteru często może mieć znamiona umożliwiające wykazanie go w ramach kilku kategorii.

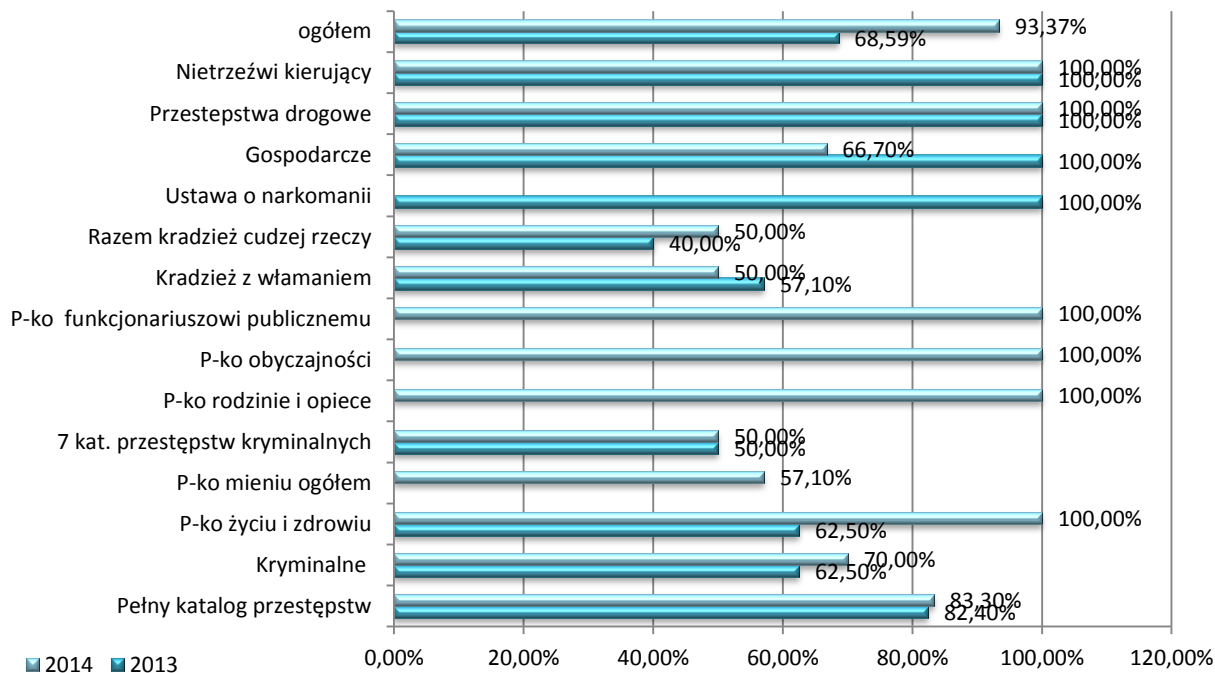
Wykres 44. Liczba przestępstw popełnionych wg. kategorii na terenie gminy Czarna w latach 2013 – 2014 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Komendy Powiatowej Policji w Ustrzykach Dolnych.

Średnia wykrywalność w roku 2014 wynosi 80,03% i jest wyższa od średniej wykrywalności dla Podkarpacia (69,9%)¹⁶. Wykrywalność dla poszczególnych kategorii przestępstw została przedstawiona na poniższym wykresie.

Wykres 45. Poziom wykrywalności kategorii przestępstw w gminie Czarna.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Komendy Powiatowej Policji w Ustrzykach Dolnych.

¹⁶ <http://www.podkarpacka.policja.gov.pl/serwis-informacyjny/art11893,policyjne-podsumowanie-2014-roku.html>

Na terenie gminy działa sześć jednostek OSP. Są to:

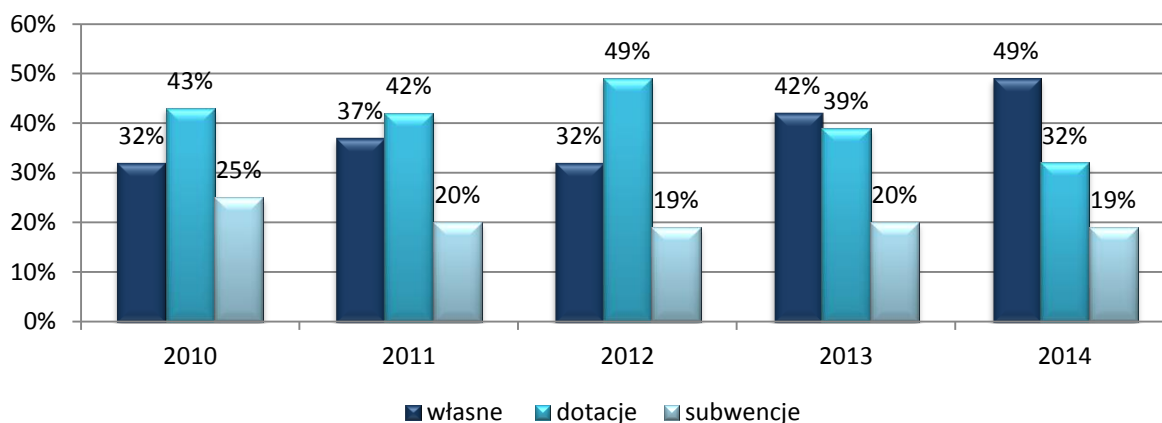
- Ochotnicza Straż Pożarna w Czarnej
- Ochotnicza Straż Pożarna w Polanie
- Ochotnicza Straż Pożarna w Rabem
- Ochotnicza Straż Pożarna w Żłobku
- Ochotnicza Straż Pożarna w Lipiu
- Ochotnicza Straż Pożarna Michniowiec-Bystre

Jednostka OSP w Czarnej Górnej dysponuje remizą strażacką, dwoma samochodami bojowymi. We wszystkich jednostkach sprzęt ratowniczo – gaśniczy jest wystużony, budynki remiz są w złym stanie i wymagają prac remontowych w tym termomodernizacyjnych, uzupełnienia i wymiany wymaga też wyposażenie meblowe. Jedynie opisywana powyżej jednostka w Czarnej Górnej jest włączona do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego (KSRG), co jest sytuacją złą z punktu widzenia zabezpieczenia operacyjnego gminy i skutkuje wydłużeniem czasu niesienia pomocy. Szczególnie ze względu na duże odległości, które przekładają się na wydłużenie czasu dojazdu podmiotów ratowniczych. W złym stanie technicznym są także pojazdy OSP. Średni czas eksploatacji wszystkich pojazdów to około 30 lat (na terenie całego powiatu 36 lat), brak jest również zaplecza garażowego zgodnego z wymogami dla większości jednostek OSP.

2.5. Kondycja finansowa samorządu lokalnego.

Dochody gminy dzielą się na dochody własne (pochodzące m.in. z podatków, opłat, dochodów z majątku gminy i różnych wpływów, które są wymienione w przepisach prawnych, jako dochody gminy) oraz dochody pozyskane z zewnątrz (np. z budżetu państwa w postaci dotacji, subwencji; z budżetu Unii Europejskiej). W 2014 roku dochody gminy ogółem wynoszą 8 338 008 zł, przy czym udział poszczególnych składników wynosił: dochody własne 49%, dotacje 32%, subwencje ogólne 19%.

Wykres 46. Dochody gminy Czarna w podziale na dochody własne, dotacje i subwencje w latach 2010 – 2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miejskiego w Czarnej.

Sytuacja finansowa samorządu terytorialnego ma bezpośrednie przełożenie na możliwość realizacji zadań, a w konsekwencji wpływa na tworzenie warunków dla prowadzenia działalności gospodarczej oraz kształtuje poziom i warunki życia mieszkańców. Gminy o dobrze rozwiniętej infrastrukturze technicznej charakteryzują się większym udziałem dochodów własnych w budżecie niż gminy słabsze ekonomicznie.

Dochody gminy Czarna w 2013 roku zgodnie z danymi GUS przeliczeniu na jednego mieszkańca wynosiły 3 278,00. W relacji do wskaźnika dla województwa podkarpackiego wynoszącego 929,00 zł w 2013 r. są one ponad trzykrotnie wyższe.

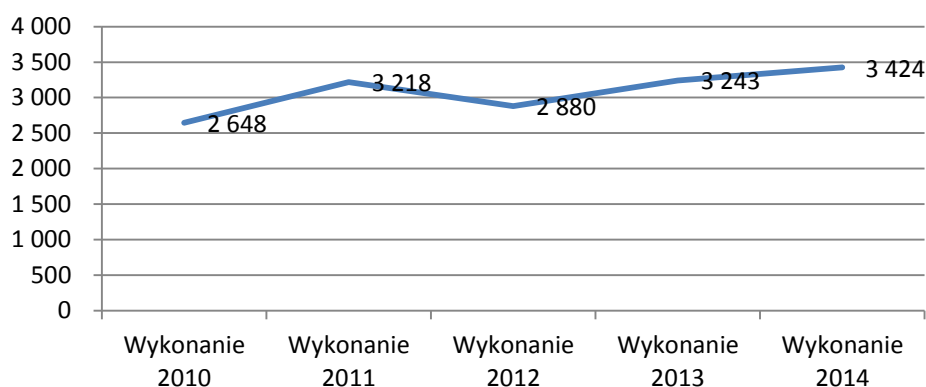
Tabela 44. Dochody w przeliczeniu na 1-go mieszkańca (stan 2013 r.).

	2013 r.
Dochody ogółem budżetu województwa podkarpackiego na 1 mieszkańca	929,00 zł
Dochody ogółem budżetu powiatu bieszczadzkiego na 1 mieszkańca	1 454,00 zł
Dochody ogółem budżetu gminy wiejskiej Sanok na 1 mieszkańca	2 905,00 zł
Dochody ogółem budżetu gminy miejsko- wiejskiej Lesko na 1 mieszkańca	2 962,00 zł
Dochody ogółem budżetu gminy wiejskiej Czarna na 1 mieszkańca	3 278,00 zł
Dochody ogółem budżetu gminy wiejskiej Lutowiska na 1 mieszkańca	3 939,00 zł
Dochody ogółem budżetu gminy miejsko- wiejskiej Ustrzyki Dolne na 1 mieszkańca	3 182,06 zł

Źródło: Opracowanie własne na podstawie GUS; Statystyczne Vademecum Samorządowca.

W analizowanym okresie udział dochodów własnych gminy w dochodach ogółem wzrasta. Odsetek dochodów własnych w poszczególnych latach wynosił w: 2010 r. 32%, w 2011 r. 37%, w 2012 r. 32%, w 2013 r. 42%, w 2014 r. 49%.

Wykres 47. Dochody ogółem w gminie Czarna w przeliczeniu na 1 mieszkańca, lata 2010 – 2014.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Urzędu Miejskiego w Czarniej.

W strukturze rodzajowej wydatków w gminie w 2014 r. dominowały wydatki na oświatę i wychowanie (dział 801, 34,10%) a następnie na gospodarkę mieszkaniową (dział 700, 17,36%) i pomoc społeczną (dział 852 - 16,11%).

Tabela 45. Zbiorcze wykonanie planu wydatków budżetowych w gminie Czarna w latach 2010-2014.

Numer i nazwa działu /Zbiorcze wykonanie planu wydatków budżetowych JST	2010	2011	2012	2013	2014
Ogółem	7 591 205,00	9 421 520,00	7 478 994,00	7 693 109,00	8 287 296,00
Dział 010 - Rolnictwo i łowiectwo	67 382,00	62 469,00	147 341,00	156 046,00	90 604,00
Dział 020 - Leśnictwo	-	-	-	-	-
Dział 400 - Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz i wodę	33 411,00	39 988,00	32 668,00	63 478,00	77 478,00
Dział 500 - Handel	-	-	-	-	-
Dział 600 - Transport i łączność	484 740,00	375 018,00	312 280,00	50 682,00	29 093,00
Dział 630 - Turystyka	65 770,00	40 064,00	9 443,00	24 538,00	2360
Dział 700 - Gospodarka mieszkaniowa	33 018,00	780 060,00	32 133,00	566 383,00	1 438 963,00
Dział 710 - Działalność usługowa	1 213,00	765,00	4 658,00	14 840,00	6 149,00
Dział 720 - Informatyka	-	22 017,00	396 419,00	392 710,00	203 689,00
Dział 750 - Administracja publiczna	1 313 408,00	1 297 634,00	1 216 821,00	1 150 510,00	1 188 837,00
Dział 751 - Urzędy naczelnych organów władzy państwowej, kontroli i ochrony prawa oraz sądownictwa	26 886,00	10 108,00	415,00	2 612,00	32 949,00
Dział 752 - Obrona narodowa	-	-	-	-	-
Dział 754 - Bezpieczeństwo publiczne i ochrona	115 116,00	180 841,00	115 840,00	95 331,00	72 662,00

przeciwpożarowa					
Dział 756 - Dochody od osób prawnych, od osób fizycznych i od innych jednostek nieposiadających osobowości prawnej oraz wydatki związane z ich poborem	17 916,00	18 670,00	-	-	-
Dział 757 - Obsługa długu publicznego	11 854,00	104 772,00	172 941,00	144 931,00	101 063,00
Dział 758 - Różne rozliczenia	-	224 699,00	-	-	-
Dział 801 - Oświata i wychowanie	2 820 679,00	3 072 242,00	3 057 228,00	2 876 575,00	2 826 225,00
Dział 851 - Ochrona zdrowia	37 585,00	38 469,00	43 143,00	51 256,00	42 928,00
Dział 852 - Pomoc społeczna	1 443 312,00	1 328 281,00	1 331 987,00	1 340 163,00	1 335 117,00
Dział 853 - Pozostałe zadania w zakresie polityki społecznej	-	-	-	-	-
Dział 854 - Edukacyjna opieka wychowawcza	127 712,00	119 771,00	42 291,00	54 742,00	45 325,00
Dział 900 - Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	265 894,00	408 874,00	262 933,00	323 319,00	340 176,00
Dział 921 - Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego	693 309,00	1 240 742,00	276 249,00	309 613,00	429 678,00
Dział 926 - Kultura fizyczna i sport	32 000,00	56 036,00	24 204,00	75 380,00	24 000,00
RAZEM:	7 591 205,00	9 421 520,00	7 478 994,00	7 693 109,00	8 287 296,00

Źródło: Urząd Gminy w Czarniej.

Tabela 46. Zbiornicze wykonanie planu w gminie Czarna w latach 2010-2014.

L.p.	Wyszczególnienie	Wykonanie 2010	Wykonanie 2011	Wykonanie 2012	Wykonanie 2013	Wykonanie 2014
1	Dochody ogółem	6 443 780	7 845 352	7 061 288	7 850 962	8 338 008
1.1	Dochody bieżące	6 308 135	7 080 341	6 769 066	7 245 294	8 240 924
	<i>Dochody własne (bieżące i majątkowe)</i>	<i>2 042 018</i>	<i>2 939 448</i>	<i>2 285 130</i>	<i>3 274 683</i>	<i>4 076 919</i>
1.1.1	dochody z tytułu udziału we wpływach z pod.doch.od osób fiz.	458 755	572 273	614 833	699 557	768 258
1.1.2	dochody z tytułu udziału we wpływach z pod.doch.od osób pr.	21 876	62 918	6 069	5 273	4 902
1.1.3	podatki i opłaty	1 425 742	2 101 546	1 617 399	2 446 032	3 293 496
1.1.3.1	z podatku od nieruchomości	841 684	1 583 593	928 778	1 380 228	2 326 050
1.1.4	z subwencji ogólnej	2 759 029	2 743 567	3 182 251	2 554 601	2 621 687
1.1.5	z tytułu dotacji i środków przeznaczonych na cele bieżące	1 642 733	1 600 037	1 348 514	1 539 831	1 552 581
1.2	Dochody majątkowe, w tym	135 645	765 011	292 221	605 669	97 084
1.2.1	ze sprzedaży majątku	135 645	202 711	46 828	123 822	10 263
1.2.2	z tytułu dotacji oraz środków przeznaczonych na inwestycje		562 300	245 393	481 847	86 821
2	Wydatki ogółem	7 591 205	9 421 520	7 478 994	7 693 109	8 287 296
2.1	Wydatki bieżące, w tym:	6 420 616	7 422 210	6 556 102	7 144 923	7 907 390
2.1.1	z tytułu poręczeń i gwarancji	0	0	0	0	0
2.1.3	wydatki na obsługę długu, w tym:	11 854	104 772	172 941	144 931	93 840
2.2	Wydatki majątkowe	1 170 589	1 999 310	922 892	548 186	379 906
3	Wynik budżetu	-1 147 425	-1 576 168	-417 706	157 853	50 713
4	Przychody budżetu	1 797 694	1 879 575	797 547	0	52 282
4.1	Kredyty, pożyczki, emisja papierów wartościowych	1 684 000	1 358 000	700 000	0	0
4.2	Środki z lat ubiegłych	113 694	521 575	97 547	0	52 282
5	Rozchody budżetu	0	227 525	379 842	54 000	85 000
5.1	Spląty rat kredytów i pożyczek oraz wykup pap.wart.		227 525	379 842	54 000	85 000
6	Kwota długu	1 684 000	2 814 475	3 134 633	3 080 633	2 995 633
6.1	Wskaźnik zadłużenia do dochodów	26,13	35,87	44,39	39,24	35,93
6.2	Wskaźnik spląt do dochodów	0,00	2,90	5,38	0,69	1,02
7	Liczba mieszkańców	2 433	2 438	2 452	2 421	2 435
7.1	Dochód gminy na mieszkańca	2 648	3 218	2 880	3 243	3 424

Źródło: Urząd Gminy w Czarniej.

2.6. Analiza strategiczna SWOT.

Analiza SWOT stanowi jedną z najpopularniejszych metod diagnozy sytuacji, w jakiej znajduje się społeczność lokalna. Jest pomocna przy dokonywaniu oceny zasobów i otoczenia danej jednostki samorządu terytorialnego, ułatwia identyfikację problemów i określenie priorytetów rozwoju. Prezentowana w niniejszym dokumencie analiza bazuje na dokonanej uprzednio diagnozie i analizie danych zastanych, wynikach badań ankietowych oraz wnioskach ze spotkań z mieszkańcami gminy, organizacjami pozarządowymi, radnymi sołtysami, pracownikami urzędu, przedsiębiorcami.

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
Sfera kapitału ludzkiego i społecznego	
<ul style="list-style-type: none"> – bezpieczeństwo (placówka Straży Granicznej) – wzrasta frekwencja mieszkańców na spotkaniach dotyczących działań społecznych – sport (Ludowy Klub Sportowy Jawornik Czarna) – zróżnicowanie społeczne, przenikanie się różnych kultur – prężna grupa seniorów – lokalni animatorzy i instruktorzy – aktywna grupa twórców lokalnych – ciekawa historia regionu – działalność różnych kół zainteresowań – Gminny Dom Kultury w Czarnej – bogata sztuka sakralna (np. cerkwie) – bogata oferta warsztatów artystycznych oferowanych na terenie gminy m.in. ceramika, malowanie na szkło, malarstwo, rzeźba, fotografika, decupage, warsztaty pisania ikon, taneczne, teatralne – duże chęci mieszkańców do realizacji przedsięwzięć – dobry czas dla gminy – zmiana władzy 	<ul style="list-style-type: none"> – dotkliwy problem braku wody w tym brak wody zdatnej do picia w okresie letnim – brak wodociągów – upadające w gminie rolnictwo – brak poczucia bezpieczeństwa na drogach – brzydki, mało estetyczne centrum Czarnej Górnej – jednostronna współpraca Urzędu Gminy w czarnej z Powiatem – brak miejsc pracy - bezrobocie – słaby dostęp do lekarzy specjalistów (np. dentyści) – niski przyrost naturalny (zagrożenie zamknięciem szkół) – zła organizacja pracy w placówkach oświatowych – porównywalnie niski poziom nauczania – małe zaangażowanie społeczności lokalnej, niska aktywność społeczna we wszystkich dziedzinach, nie tylko w kulturze – słabe więzi społeczne i ogólne zniechęcenie – miejscowość się starzeje, emigracja/migracja ludzi młodych – młodzież przejmuje złe wzorce i szybko się zniechęca, zanik tradycji w młodym społeczeństwie – działania w sferze kultury są podejmowane okolicznościowo – mało atrakcyjne formy spędzania wolnego czasu, brak zajęć kulturalnych dla różnych grup – ośrodek koordynacji w dziedzinie obsługi turystycznej (zła lokalizacja, brak pracownika etatowego, aktualnie jest zatrudniony jedynie stażysta) – wysokie ceny w ośrodkach wypoczynkowych – niewielki fundusz finansowy instytucji (<i>nagrody w konkursach i za osiągnięcia w nauce nie są atrakcyjne i motywujące, cykliczna impreza -Dni rodziny ma niski budżet i nieatrakcyjne nagrody</i>) – instytucje kultury są otwarte zbyt krótko – brak funduszy na zatrudnienie animatorów, instruktorów – brak oferty z zakresu kultury dla okolicznych

	<p>wiosek</p> <ul style="list-style-type: none"> – w porównaniu z latami ubiegłymi niższy sponsoring – migracja dobrej kadry, obecna nie mobilizuje młodzieży – słaba promocja gminy
--	---

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
Aspekty gospodarcze	
<ul style="list-style-type: none"> – fundusze sołeckie – ekologiczne tereny, możliwość produkcji ekologicznej, zdrowej żywności 	<ul style="list-style-type: none"> – zła kondycja finansowa gminy, brak środków własnych z przeznaczeniem na wkład własny w projektach unijnych – niski budżet Gminnego Domu Kultury (jedna osoba realizuje wiele zadań)

MOCNE STRONY	SŁABE STRONY
Środowisko, infrastruktura techniczna i dostępność przestrzenna.	
<ul style="list-style-type: none"> – atrakcje turystyczne np. stare szyby kopalni naftowej, jako element kultury i dziedzictwa – bogate walory turystyczne gminy (<i>m.in. szlaki, trasy turystyczne, ścieżki rowerowe</i>) – korzystne położenie geograficzne (<i>m. in. sąsiedztwo Zalewu Solińskiego</i>) – czyste środowisko naturalne (czyste powietrze, cisza, spokój) – dobrze wyposażone ośrodki wczasowe (<i>np. sauny, baseny, SPA</i>) – program Natura 2000 – źródła wód mineralnych zlokalizowane na terenie gminy – możliwość wykorzystania sieci dróg gminnych z przeznaczeniem na szlaki rowerowe i spacerowe – walory przyrodnicze np. bobrowiska – fotografia przyrodnicza 	<ul style="list-style-type: none"> – brak przedszkola – brak placów zabaw, boisk i miejsc dla dzieci (problem sygnalizowany na wioskach) – niezabezpieczone kontenery i kosze na śmieci, co skutkuje zaśmiecaniem terenu przez dziką zwierzynę – brak koszy na śmieci – niski poziom edukacji w zakresie segregacji śmieci- szczególnie wśród turystów w wyniku czego gmina ponosi wysokie koszty związane z utylizacją niesegregowanych odpadów – niski poziom poczucia bezpieczeństwa drogowego wynikający z braku chodników oraz braku oświetlenia drogowego (drogi powiatowe i wojewódzkie) – brak dróg na niektórych odcinkach, zły stan techniczny pozostałych – brak ścieżek rowerowych – brak nagłośnienia plenerowego – istniejące place zabaw są niedokończone – zaniedbane boisko do siatkówki z piaskiem – atrakcje turystyczne nie udostępnione do zwiedzania np. kopalnie ropy naftowej – słabe, nieaktualne oznakowanie tras, trasy i ścieżki rowerowe są zaniedbane – brak zainteresowania ze strony Państwa, właścicieli i dzierżawców udostępnieniem do zwiedzania kopalni/szybów – brak połączeń busowych i autobusowych

SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> – wykorzystanie potencjału natury i lokalnego środowiska: naturoterapia, ziołolecznictwo 	<ul style="list-style-type: none"> – wycofanie dopłat do rolnictwa skutkowałoby zupełnym brakiem opłacalności tej lokalnej

<p>(wody mineralne, ziola)</p> <p>wykorzystanie wód uzdrowiskowych</p> <p>aktywna turystyka (łyżwiarstwo lodowe na Zalewie, narty, żagle)</p> <p>utworzenie pływającego basenu na Zalewie (zmienny poziom wody)</p> <p>ekoturystyka, utworzenie budek dla fotografów przyrody, ornitologów i innych na obszarze zamulonego Chrewtu</p> <p>rozwój koziarstwa (potencjał mleka koziego na terenie gminy jest niewykorzystany)</p> <p>zła lokalizacja ostoi w Tworylnym (przeniesienie bliżej obwodnicy)</p> <p>wykorzystanie potencjału nieistniejących już wiosek np. Paniszczów</p> <p>zatrudnienie dodatkowych pracowników, instruktorów Gminnego Domu Kultury</p> <p>wyłonienie grupy liderów z różnych obszarów, w różnym wieku i grup społecznych</p> <p>opracowanie i organizacja „flagowej” imprezy kojarzonej z gminą</p> <p>wynajem sceny plenerowej w zamian za sponsoring lub inną nieodpłatną usługę</p> <p>zwiększenie budżetu na kulturę, pozyskanie nowych sponsorów</p> <p>zakup nagłośnienia plenerowego</p> <p>utworzenie spółdzielni socjalnej zajmującej się produkcją EKO wyrobów, stworzenie EKO bazarku</p> <p>promocja gminy np. poprzez wytworzenie produktów EKO lub poprzez zaproszenie znanej osoby do udziału w promocji gminy</p> <p>emisja reklamy multimedialnej (spot reklamujący gminę Czarna i jej atuty)</p> <p>kultywowanie tradycji kulinarnej</p> <p>utworzenie nowych, dodatkowych szlaków turystycznych</p> <p>oczyszczenie brzegów jeziora</p> <p>wykorzystanie posiadanego potencjału: lokalne źródła wody, gejzer ropy naftowej, jaskinia w Rosolinie, kapliczki w drodze do Michniowca, wpał węгля w Olchowcu, stadniny koni</p> <p>opracowanie programu zwiedzania dla turystów</p> <p>wyposażenie szlaków w ławeczki i śmietniki</p> <p>organizacja rajdów górskich</p> <p>budowa przydrożnych wiat i umieszczenie tablic informacyjnych w ciekawych miejscach</p> <p>utworzenie Muzeum osadnictwa i historii gminy Czarna (zakup oryginalnego domu bojkowskiego w Czarnej Dolnej)</p> <p>opracowanie programu zwiedzania wraz z warsztatami dla szkół (np. dzień w gospodarstwie)</p> <p>uruchomienie klimatycznego baru</p>	<p>gałęzi gospodarki</p> <p>dopłaty dla rolników w większości są demoralizujące (właściciele gruntów biorą dopłaty i nie wykazują innej aktywności)</p> <p>przecenianie roli ochrony przyrody, mieszkańcy mają poczucie, że ich pozycja jest gorsza niż pozycja zwierząt chronionych</p> <p>Program Natura 2000 blokuje część działań umożliwiających rozwój gminy</p> <p>zbyt dużo obszarów chronionych na terenie gminy, problemy z wyłączeniem obszarów chronionych</p> <p>brak możliwości prowadzenia odstrzału wilków, które zabijają zwierzęta gospodarskie (instytucje nie wypłacają odszkodowań w wyniku czego rolnictwo staje się coraz mniej opłacalne)</p> <p>degradacja środowiska przez bobry</p> <p>dzieci i młodzież wybierają szkoły zlokalizowane poza gminą</p> <p>niszczenie terenów leśnych przez nielegalne rajdy off roadowe</p> <p>bliskość granicy</p> <p>turyści (przez niesegregowanie śmieci i zaśmiecanie terenu gminy, gmina ponosi wysokie kary za niesegregowanie śmieci)</p> <p>susze i niski poziom wód w Zalewie Solińskim</p> <p>problemy małych przedsiębiorców (wysoki ZUS)</p> <p>działalności gospodarcze prowadzone są głównie sezonowo – sezonowość zatrudnienia</p> <p>agroturystyka nie tworzy stałego potencjału (rozwój skutkuje nieopłacalnym przejściem wysokie opłaty ZUS)</p> <p>brak liderów, którzy by zatrzymali młodzież</p> <p>brak kultywowania tradycji</p> <p>migracje zagraniczne</p> <p>starzenie się społeczeństwa</p> <p>zanieczyszczone jezioro</p> <p>teren Chrewtu nie jest terenem gminy tylko elektrowni</p> <p>niskie środki finansowe na promocję spowodują „odpływ” turystów do miejsc lepiej promowanych</p> <p>brak kultury u turystów</p> <p>brzydkie otoczenie np. budynki, reklamy, mało koszy na śmieci nasilą negatywny wizerunek gminy</p> <p>turyści, którzy widzą atrakcję w osamotnieniu i nie są zainteresowani zorganizowanymi formami wypoczynku</p> <p>brak pracy, brak rozwoju działalności gospodarczej</p> <p>spadek urodzin dzieci, wyludnienie gminy</p> <p>dostęp do jeziora generuje w gminie duże koszty (podatek), nie przynosi adekwatnych</p>
---	--

<ul style="list-style-type: none"> kojarzącego się tylko z Czarną, jak Siekierzada w Cisnej – budowa oczyszczalni i kanalizacji w gminie – rozwój miejscowych środków lokomocji – połączenie drogi Czarna Dolna – Teleśnica – parking dla autobusów (z toaletami i punktami sprzedaży ekoproduktów) – wyposażenie świetlic wiejskich – obniżenie kosztów wiercenia studni głębinowych, alternatywnie – budowa jednej studni głębinowej dla wielu mieszkańców – utworzenie spółdzielni socjalnej – przekazywanie dotacji rolnikom, nie pseudorolnikom – regulacja rzek (ograniczenie szkodliwych działań bobrów) – utworzenie szlaku turystycznego: Michniowiec – Lutowiska – przedłużenie ścieżki „W Krainie Lipeckiej” (Lipie) do Ekomuzeum „Trzech kultur” (Lutowiska) – utworzenie Inkubatora Przetwórstwa Lokalnego w centrum Czarnej – utworzenie punktów widokowych – współpraca z Urzędem Gminy w Czarnej w zakresie pozyskania środków unijnych – współpraca Urzędu Gminy Czarna z lokalnymi instytucjami w tym z Bieszczadzką Agencją Rozwoju Regionalnego i Starostwem Powiatowym – bliskość granicy – rewitalizacja części cypla w Chrewcie – budowa drogi dojazdowej do przystani w Olchowcu – program: dofinansowanie oczyszczalni i przydomowych oczyszczalni ścieków – zakładanie paneli fotowoltaicznych na budynkach użyteczności publicznej – realizacja małych projektów (granty bez konieczności ponoszenia wkładu własnego) – stworzenie imprezy na kształt „Dnia dobro sąsiedztwa” (na granicy polsko-ukraińskiej) – umieszczenie tablic informacyjnych dla turystów (segregacja śmieci) – zwiększyć ściągalność opłat środowiskowej – stworzenie i wypromowanie produktu lokalnego (np. wino) – utworzenie tras narciarskich dla biegaczy – zaprojektowanie aplikacji na telefon (forma promocji i informacji turystycznej o gminie) – intensywna promocja gminy – stworzenie wirtualnego muzeum Izby Historycznej – utworzenie szkoły dla dzieci z Ukrainy w Polanie (Karta Polaka) 	<p>zysków</p>
--	---------------

<ul style="list-style-type: none"> - uruchomienie legalnych tras off roadowych - budowa tras dla rowerów crossowych - opracowanie gminnego questu turystycznego - połączenie tras konnych, rowerowych oraz pieszych w spójny szlak komunikacyjny - kultywowanie i wykorzystanie potencjału sakralnego gminy (np. kult Św. Rity) - zwiększenie dostępu do Internetu 	
--	--

Źródło: Opracowanie własne na podstawie konsultacji społecznych.

III. Opis wyników badania ankietowego opinii społecznej.

3.1. Wyniki badań ilościowych.

W niniejszym rozdziale przedstawione zostały wyniki badania ankietowego. Dzięki badaniu mieszkańcy, osoby prowadzące działalność na terenie gminy, członkowie stowarzyszeń, organizacji społecznych oraz osoby pracujące na terenie gminy mogły wyrazić opinie na temat kierunków rozwoju, potrzeb społecznych i warunków życia w gminie Czarna. Intencją autorów było dotarcie do jak największej liczby odbiorców, tym samym zapewnienie możliwości wypowiedzenia się wszystkim zainteresowanym. Dlatego też, do realizacji badania wykorzystano kwestionariusz ankiety dostępny do wypełnienia online. Niewątpliwym walorem tego rodzaju zabiegu było pozyskanie informacji od osób rzeczywiście zainteresowanych badanym zagadnieniem. Kwestionariusz ankiety był dostępny na oficjalnej witrynie gminy Czarna, pod adresem: www.czarna.pl. Ponieważ grupą docelową była również grupa osób nie posługujących się biegle komputerem (m.in. seniorzy), na potrzeby badania przygotowano tradycyjne, papierowe wersje ankiety, udostępnione w Urzędzie Gminy.

Badanie opinii społecznej dotyczyło oceny:

- stanu infrastruktury technicznej i społecznej,
- stanu powiązań komunikacyjnych zewnętrznych i wewnętrznych,
- stanu zagospodarowania przestrzeni publicznej,
- zagospodarowania terenów inwestycyjnych,
- estetyki i środowiska naturalnego,
- warunków do prowadzenia działalności gospodarczej i rolniczej,
- występowania problemów społecznych,
- sytuacji na lokalnym rynku pracy,
- edukacji, kultury i oferty spędzania czasu wolnego,
- czynników kluczowych i szans rozwoju gminy.

Respondenci mieli również możliwość zaproponowania działań inwestycyjnych, społecznych do zrealizowania w gminie do 2025 roku.

Badanie zostało przeprowadzone przez Bieszczadzką Agencję Rozwoju Regionalnego Sp. z o.o. w dniach od 17 listopada do 11 grudnia 2015 roku. Informacje o możliwości wzięcia udziału w badaniu były rozpowszechniane przez lokalnych liderów, pracowników urzędu, nauczycieli, młodzież i seniorów. W sumie na ankietę wypełniło 126 osób tj. 73 kobiety i 53 mężczyzn.

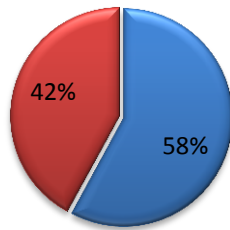
3.2.1. Charakterystyka grupy badawczej.

Ponad połowę ankietowanych stanowiły kobiety (58%). Najliczniejszą grupę badanych stanowiły osoby w wieku 36-45, równie mocno reprezentowaną grupą były osoby w wieku 46-55. Mieszkańcy gminy Czarna stanowili 94% respondentów, pozostałe 6% to osoby pracujące na terenie gminy. Wyniki prezentowane poniżej charakteryzują badaną próbę. Struktura badanych wg płci kształtowała się następująco:

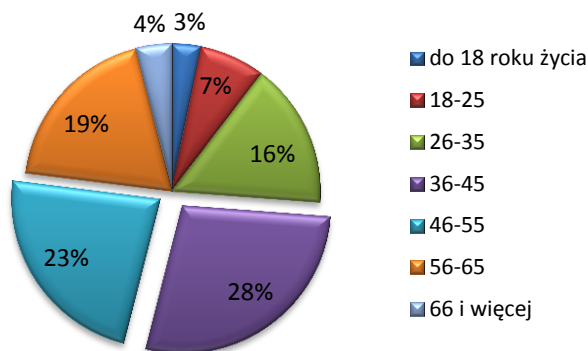
Wykres 48. Płeć.

■ kobieta ■ mężczyzna

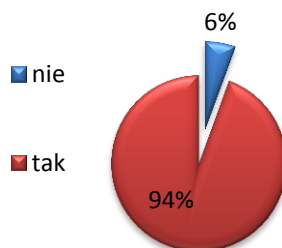
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Wykres 49. Wiek.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Wykres 50. Czy jest Pan/i mieszkańcem gminy Czarna?

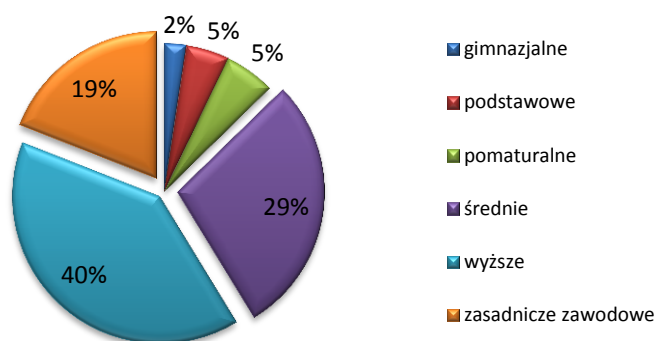

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Ze względu na wykształcenie wyodrębniono dwie najliczniejsze grupy - osoby z wykształceniem wyższym (40%) i średnim (29%). Najmniej liczną grupą respondentów okazały się osoby z wykształceniem gimnazjalnym.

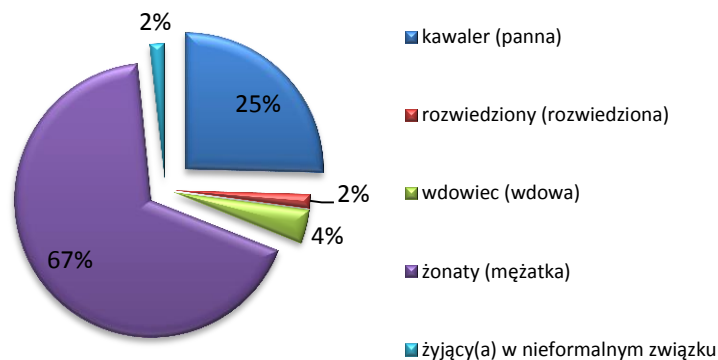
Wykres 51. Wykształcenie.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Większość respondentów żyła w związkach małżeńskich (67%), natomiast ¼ badanej grupy to kawalerowie lub panny.

Wykres 52. Stan cywilny.

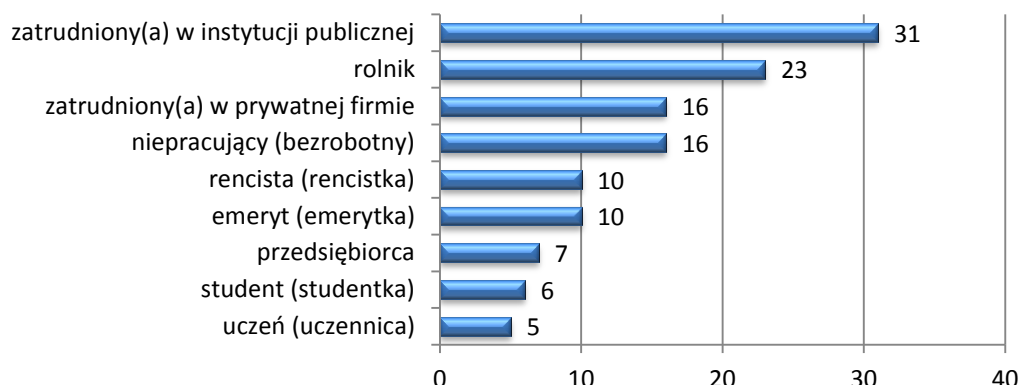

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Status osoby na rynku pracy w chwili przystąpienia do badania przedstawiał się następująco: co czwarty ankietowany zatrudniony był w instytucji publicznej, a co piąty deklarował pracę w rolnictwie. Udział procentowy osób bezrobotnych, jak też zatrudnionych w prywatnych firmach kształtował się na podobnym poziomie – 16 os. Niskie zainteresowanie badaniem obserwuje się w przypadku grup: uczniów (5 os.) i studentów (6 os.).

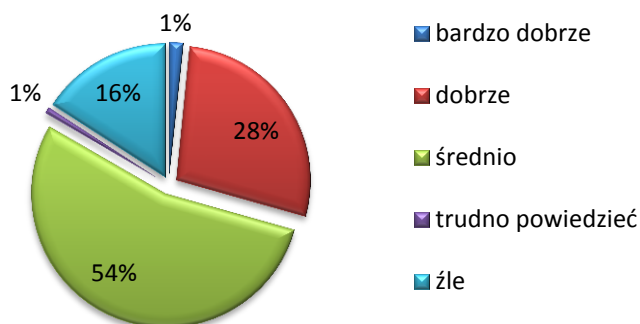
Wykres 53. Status na rynku pracy.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Subiektywna ocena sytuacji materialnej pokazuje, iż odpowiedzi „bardzo dobrze” lub „dobrze” udzielali najczęściej ankietowani zatrudnieni w instytucjach publicznych, rolnicy oraz osoby zatrudnione w prywatnych firmach. W najgorszej sytuacji (odpowiedzi „źle”) wg badania znajdowały się osoby bezrobotne, emeryci i renciści. Co drugi ankietowany ocenił swoją sytuację materialną na średnim poziomie.

Wykres 54. Jak ocenia Pan/Pani swoją sytuację materialną?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

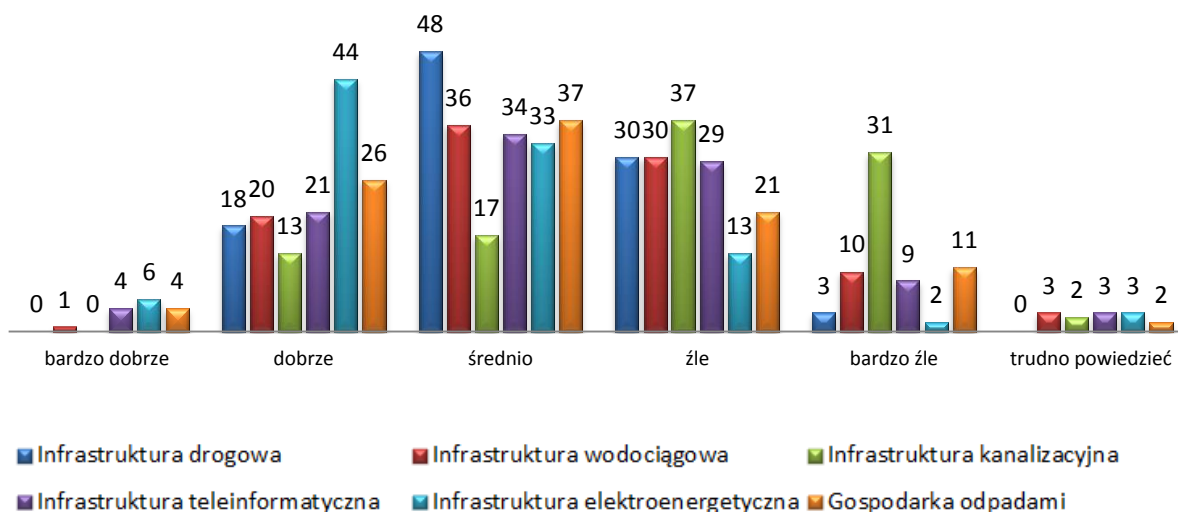
3.2.2. Stan infrastruktury technicznej.

Infrastruktura techniczna odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu osadnictwa rozwoju miast i wsi, jest ważnym czynnikiem stymulującym aktywizację społeczno – gospodarczą otoczenia. Odpowiednio wysoki poziom takich składowych jak drogi, zaopatrzenie w wodę, odprowadzenie ścieków, gospodarka odpadami i łączność teleinformatyczna, nie tylko wpływa na jakość życia mieszkańców, ale przyczynia się do zwiększenia atrakcyjności inwestycyjnej. Analizując otrzymane wyniki, zaobserwować można, iż wśród pozytywnych ocen (odpowiedzi „dobrze”) wyróżnia się infrastruktura elektroenergetyczna (44%). Najśłabsze noty otrzymała infrastruktura kanalizacyjna 37% - źle; 31% - bardzo źle. Wartości przedstawione na poniższym wykresie wyrażone są w procentach.

Wykres 55. Stan infrastruktury technicznej – wynik w%.

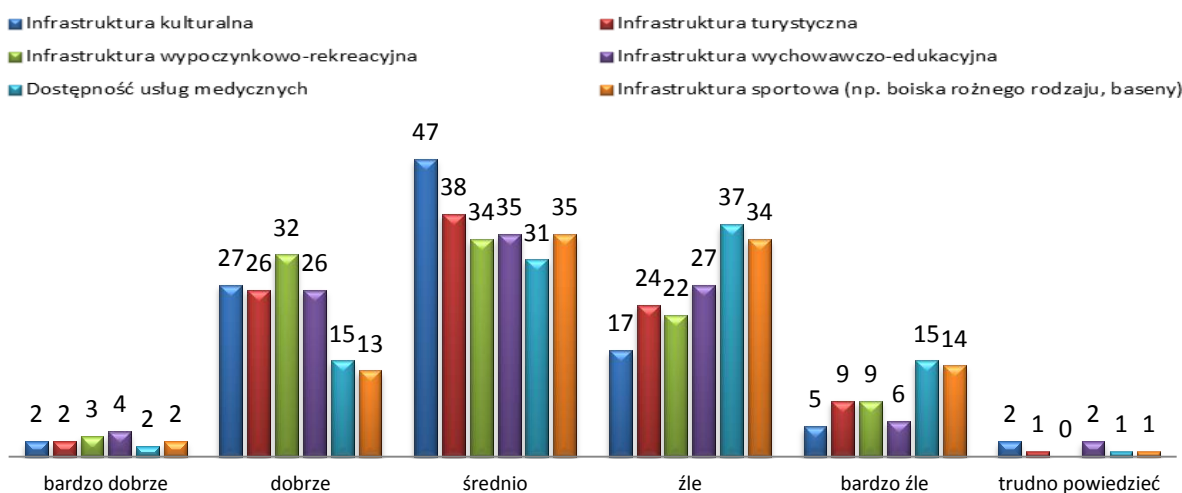
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

3.2.3. Stan infrastruktury społecznej.

Nauka, oświata i wychowanie, ochrona zdrowia, kultura i sztuka oraz szeroko rozumiana rekreacja to gałęzie infrastruktury społecznej. Jej kondycja wpływa na jakości życia mieszkańców, bo też oni są jej głównymi odbiorcami. Konsekwencją rozwoju infrastruktury społecznej jest wzrost jakości życia mieszkańców, co implikuje również rozwój lokalny, regionalny.

W ramach infrastruktury społecznej ankietowani dokonali oceny stanu infrastruktury: kulturalnej, turystycznej, sportowej, wypoczynkowo-rekreacyjnej, wychowawczo-edukacyjnej oraz dostępności usług medycznych. Respondenci, mieli do dyspozycji 6-cio stopniową skalę odpowiedzi: „bardzo dobrze”, „dobrze”, „średnio”, „źle”, „bardzo źle”, „trudno powiedzieć”. Analizując otrzymane wyniki, zaobserwować można, iż „bardzo dobrze” i „dobrze” ocenione zostały – oznaczone kolorem zielonym - infrastruktura wypoczynkowo - rekreacyjna. „Źle” i „bardzo źle” dostępność usług medycznych oraz infrastruktura sportowa. Wartości przedstawione na poniższym wykresie wyrażone są w procentach.

Wykres 56. Stan infrastruktury społecznej – wynik w%.

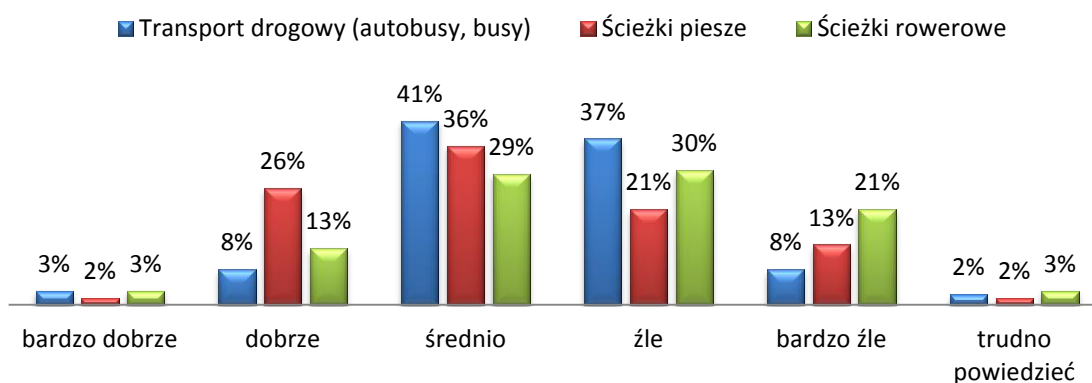

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

3.2.4. Stan powiązań komunikacyjnych.

Dostępność komunikacyjna jest ważnym elementem organizacji przestrzeni, mającym istotny wpływ na zróżnicowanie funkcjonalności poszczególnych regionów. Im lepsza dostępność komunikacyjna, tym lepsze potencjalne warunki dla rozwoju gospodarczego i podniesienia poziomu i jakości życia jego mieszkańców. Respondenci dokonali oceny stanu powiązań komunikacyjnych zewnętrznych i wewnętrznych gminy. W przypadku zewnętrznych połączeń na terenie gminy, ankietowani wyrażali częściej negatywne opinie (odpowiedzi „bardzo źle”, „źle”) w przypadku oceny ścieżek rowerowych (łącznie 51%) oraz transportu drogowego (45%). Odpowiedzi pozytywnie oceniające ten aspekt („bardzo dobrze”, „dobrze”) pojawiały się przy ocenie ścieżek pieszych jedynie w 28%.

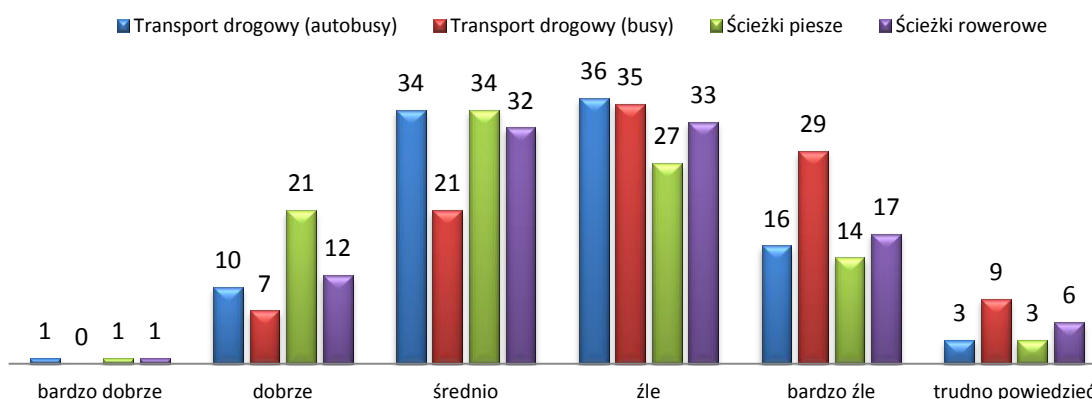
Wykres 57. Stan powiązań komunikacyjnych /zewnętrznych/.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Wewnętrzne połączenia na terenie gminy ocenione zostały negatywnie. Najbardziej w tej kategorii (odpowiedzi „bardzo źle”, „źle”) oceniono dostępność komunikacyjną busów (64%), autobusów (52%), ścieżek rowerowych (50%) oraz pieszych (41%). Pozytywnie oceniono („bardzo dobrze”, „dobrze”) ścieżki piesze (22%).

Wykres 58. Stan powiązań komunikacyjnych /wewnętrznych/ - wynik w %.

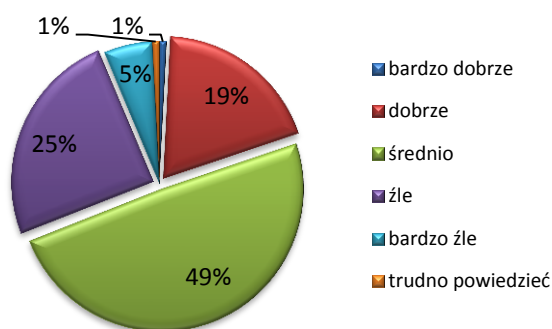
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

3.2.5. Estetyka gminy.

Czyste i zadbane otoczenie, dobrze utrzymana zieleń, wykoszone pobocza dróg gminnych to wizytówki każdej miejscowości. Jakość wizualna gminy determinuje jakość życia i znacząco wpływa na wzrost ruchu turystycznego. Analizując otrzymane wyniki zaobserwować można, iż estetyka gminy Czarna nie jest jej mocną stroną, jedynie co piąty ankietowany wyraża pozytywne opinie (suma ocen dobrze i bardzo dobrze). Prawie połowa respondentów estetykę gminy ocenia „średnio”.

Wykres 59. Estetyka gminy.

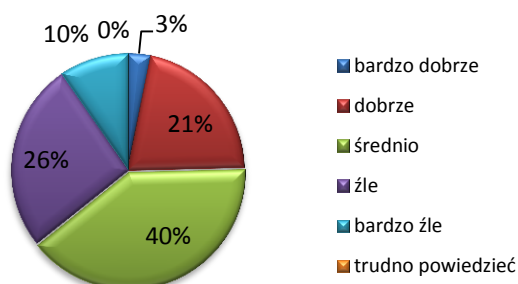

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

3.2.6. Stan zagospodarowania przestrzeni publicznej w gminie.

Przestrzeń publiczna jest wspólnym dobrem posiadającym nie tylko specyficzne cechy użytkowe (jak wyposażenie gminy w parkingi, chodniki, ławki itp.), ale jest miejscem transmisji różnych produktów materialnych i niematerialnych zaspokajających różnorodne potrzeby. Atrakcyjnie zagospodarowana np. w elementy małej architektury (rzeźby, fontanny) czy w przestrzenie zielone, zwiększa swoją wartość. Z tego względu jest dobrem i zasobem o strategicznym znaczeniu dla społeczności lokalnych. Ankietowani dokonali oceny stanu zagospodarowania przestrzeni publicznej w gminie Czarna, dysponując 6-cio stopniową skalą odpowiedzi: „bardzo dobrze”, „dobrze”, „średnio”, „źle”, „bardzo źle”, „trudno powiedzieć”. Najczęściej przydzielanymi ocenami były oceny „średnie” (40%) i „źle” (26%).

Wykres 60. Stan zagospodarowania przestrzeni publicznej w gminie (wyposażenie w parkingi, chodniki, ławki, kosze na śmieci).

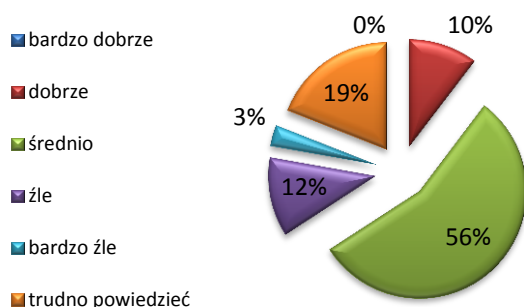
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Przestrzeń publiczna jest obszarem o szczególnym znaczeniu dla zaspokajania potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne. Funkcjonalnie zagospodarowana przestrzeń publiczna wywierać będzie dobroczynny wpływ na jednostki

ispołeczności, takiego zdania jest jedynie 10% ankietowanych. Większość respondentów uważa, że zagospodarowanie przestrzeni publicznej jest na średnim poziomie (56%).

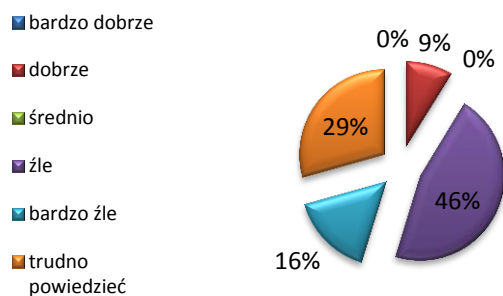
Wykres 66. Trafność, celowość zagospodarowania przestrzeni publicznej w gminie.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

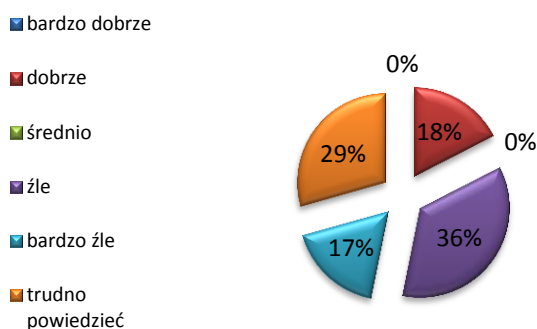
Ponad 60% ankietowanych uważa, że tereny inwestycyjne pod działalność gospodarczą są „źle” lub „bardzo źle” przygotowane, a prawie 30% badanych nie ma zdania. Podobne wyniki zaobserwować można w przypadku terenów inwestycyjnych przygotowanych pod budownictwo mieszkaniowe.

Wykres 61. Przygotowanie terenów inwestycyjnych pod działalność gospodarczą.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Wykres 62. Przygotowanie terenów inwestycyjnych pod budownictwo mieszkaniowe.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

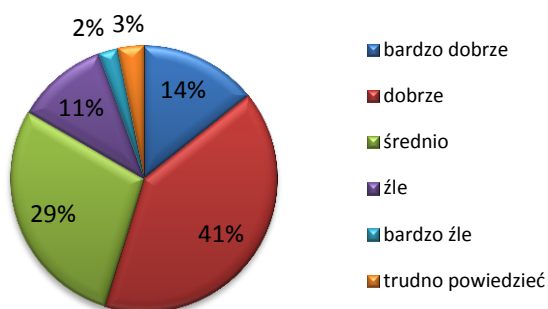
3.2.7. Stan środowiska naturalnego.

Odpowiedni stan środowiska naturalnego jest gwarancją bezpiecznego funkcjonowania człowieka we wszystkich wymiarach życia; społecznym, ekonomicznym czy kulturowym. Jakość elementów otoczenia silnie wpływa na zdrowie ludzi, dlatego też tak ważne jest zachowanie jego wysokich standardów. Elementy przyrodnicze, w tym także przekształcone w wyniku działalności

człowieka, wody, powietrze, krajobraz, klimat i inne, ocenione pozytywnie (suma ocen dobrze i bardzo dobrze) przez 55% ankietowanych.

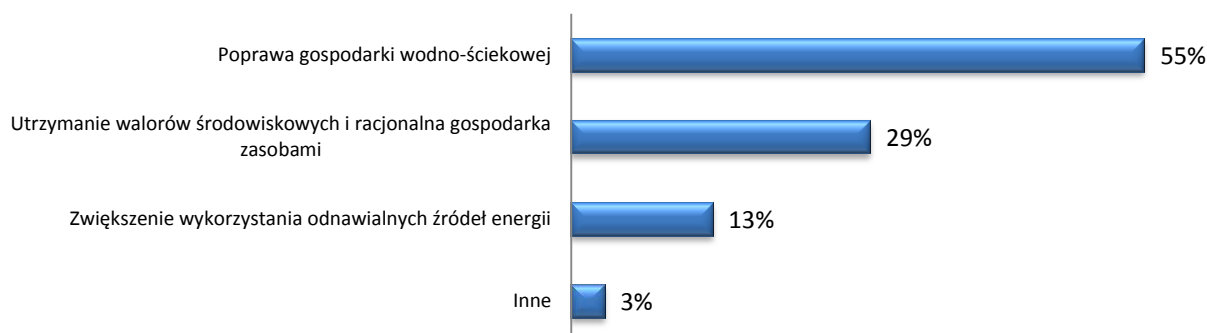
Wykres 63. Stan środowiska naturalnego na terenie gminy.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Ankietowanych zapytano również o to, jakie działania mogą mieć największy wpływ na ochronę środowiska naturalnego w gminie. Najczęściej wymienianymi była poprawa gospodarki wodno-ściekowej (55%), tak wskazywały osoby pracujące w instytucjach publicznych, rolnicy oraz osoby bezrobotne. Na utrzymanie walorów środowiskowych i racjonalną gospodarkę odpadami wskazywali najczęściej rolnicy.

Wykres 64. Działania mające wpływ na ochronę środowiska.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

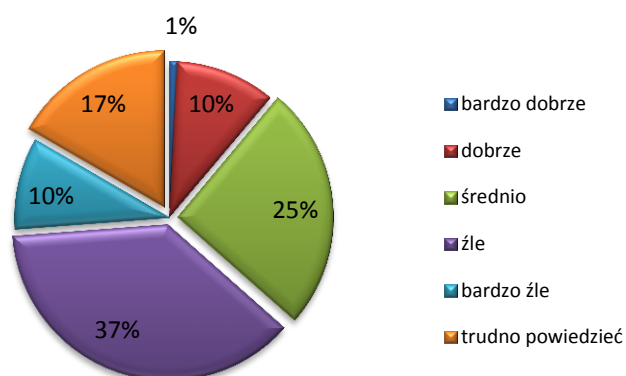
3.2.8. Warunki do prowadzenia działalności.

Wykonywanie niektórych rodzajów działalności gospodarczej wiąże się z koniecznością uzyskania koncesji, licencji, zezwolenia lub wpisu do rejestru działalności regulowanej. Dotyczy to na przykład: prowadzenia stacji benzynowej, sprzedaży alkoholu, założenia szkoły nauki jazdy, transportu osób i rzeczy itp. Często na podjęcie decyzji o uruchomieniu własnej firmy wpływają: ewentualne udogodnienia, ulgi, dostęp do informacji, szkoleń. ankietowanych zapytano o warunki do prowadzenia działalności gospodarczej oraz rolniczej.

Porównując otrzymane wyniki zauważyć można, że zarówno warunki do prowadzenia działalności gospodarczej jak też rolniczej oceniane zostały „źle” lub „średnio”.

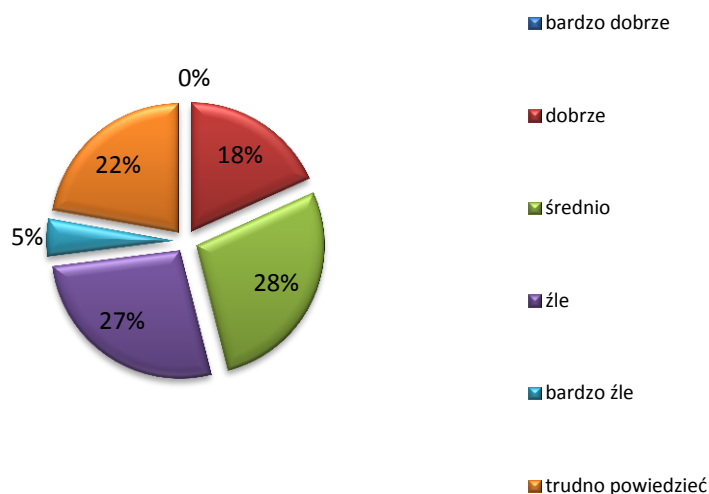

Wykres 65. Warunki do prowadzenia działalności gospodarczej.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Wykres 66. Warunki do prowadzenia działalności rolniczej.

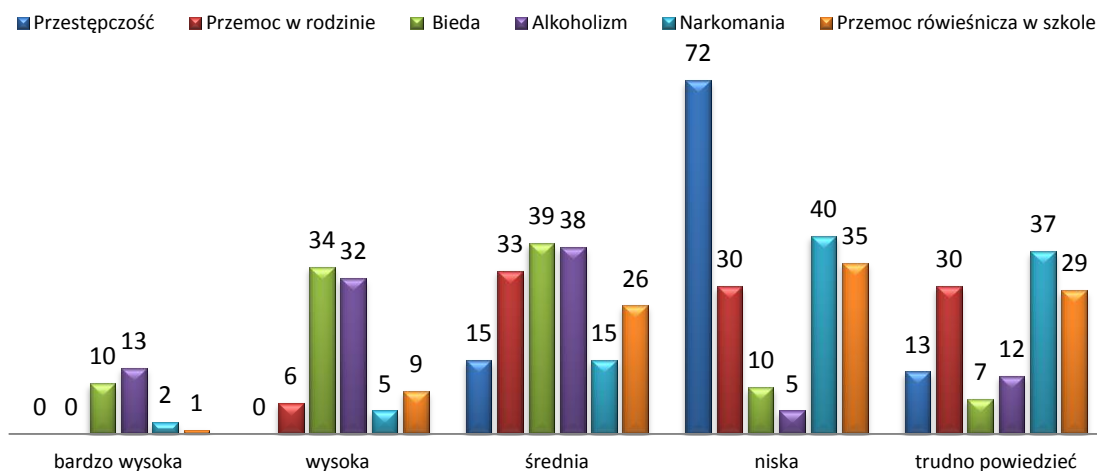
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

3.2.9. Problemy społeczne i bezpieczeństwo w gminie Czarna.

Problem społeczny jest zjawiskiem niepożądanym, w mniejszym lub większym stopniu destabilizującym działania zbiorowości społecznej, w tym gminnej. W opinii ankietowanych na terenie gminy zaobserwować można częste występowanie zjawisk tj. alkoholizm (45%) i bieda (44%). Profilaktyka w tym zakresie oceniona została na tzw. szkolną „3”, przez 46% respondentów (tabela poniżej). Narkomania nie jest wiodącym problemem społecznym na terenie gminy, jej występowanie ankietowani określili jako niskie (40%). Ankietowani czują się w miejscu swojego zamieszkania bezpiecznie (80%) – tabela poniżej - według 72% badanych występowanie przestępczości jest niskie. Szczegółowe zestawienie otrzymanych wyników przedstawia poniższy wykres, gdzie wartości wyrażone są w procentach.

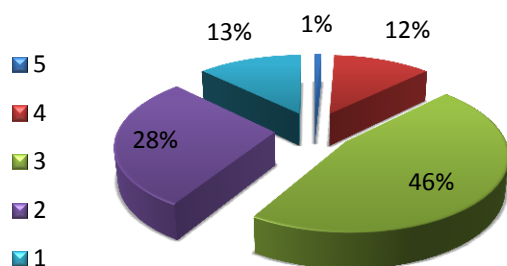

Wykres 67. Zjawiska społeczne.

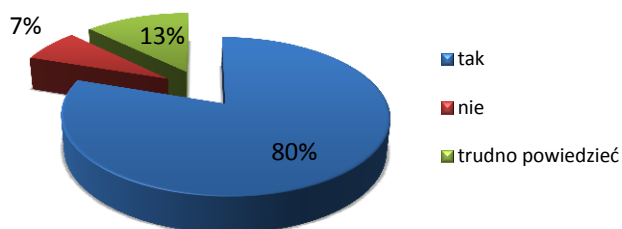
Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Wykres 68. Sposób rozwiązywania problemów społecznych w gminie i profilaktyki w tym zakresie?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Wykres 69. Czy w gminie można czuć się bezpiecznie?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

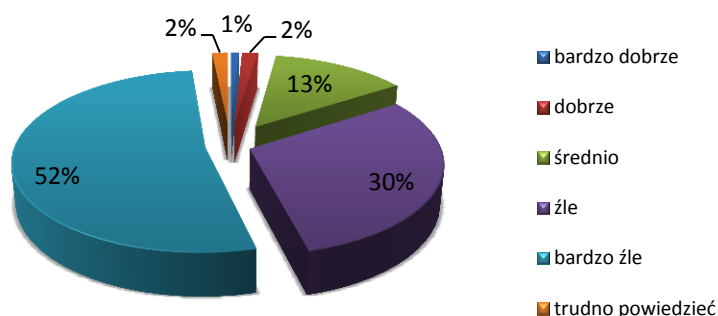

3.2.10. Sytuacja na lokalnym rynku pracy.

Ankietowani dokonali oceny możliwości uzyskania zatrudnienia na terenie gminy oraz wsparcia udzielanego osobom bezrobotnym (m.in. przy uruchamianiu działalności gospodarczej, dostępności kursów czy szkoleń). Możliwość uzyskania zatrudnienia w granicach obszaru gminy oceniona została „bardzo źle” (66 os.) i „źle” (38 os.), dla 13% możliwości uzyskania zatrudnienia są „średnie”, a tylko 2% ankietowanych uważa je za „dobre”. Odpowiedzi „bardzo źle” najczęściej udzielały osoby: zatrudnione w instytucji publicznej (20 os.), rolnicy (14 os.), zatrudnieni w prywatnych firmach (10 os.).

Szansę na uzyskanie zatrudnienia gorzej oceniły kobiety niż mężczyźni. Subiektywne odczucia respondentek potwierdzają wyniki ogólnopolskiej diagnozy przeprowadzonej przez MPiPS (2014r.), wg której, kobietom trudniej było powrócić do pracy zwłaszcza po dłuższej przerwie związanej z urlopem macierzyńskim bądź wychowawczym. W trudniejszej sytuacji były również kobiety poszukujące pracy po raz pierwszy. Stopa bezrobocia w IV kw. 2014 r. wyniosła 8,1%, przy czym stopa bezrobocia kobiet wynosiła 8,7%, natomiast mężczyzn 7,6%¹⁷.

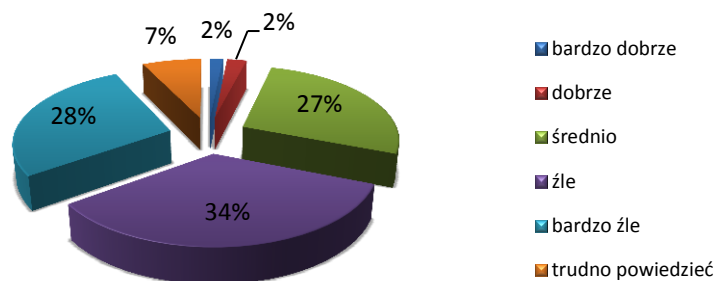
Wykres 70. Możliwości uzyskania zatrudnienia.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Ocena wsparcia w tym kursów, zajęć dla bezrobotnych, wsparcia w uruchamianiu działalności gospodarczej czy działalność klubu pracy, udzielanego osobom bezrobotnym - wg badanych - pozostaje na niezadowolającym poziomie. Najwyższą wartość procentową przypada w udziale odpowiedziom „źle” - 34%, tak oceniały osoby zatrudnione w instytucji publicznej i bezrobotni.

Wykres 71. Wsparcie osób bezrobotnych na terenie gminy.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

¹⁷ Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Departament Rynku Pracy, Wydział Analiz i Statystyki. Sytuacja kobiet i mężczyzn na rynku pracy w 2014 roku.

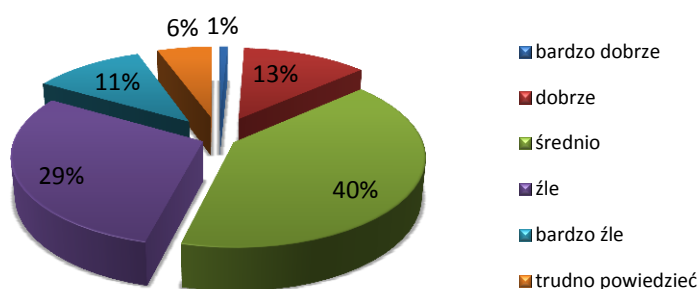

3.2.11. Edukacja, kultura, czas wolny.

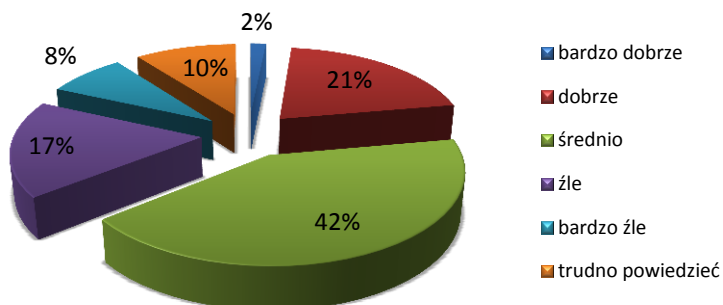
Kwestia czasu wolnego staje się coraz bardziej istotna, a to w jaki sposób mieszkańcy gminy chcą go spędzać i czy mają ku temu możliwości w coraz większym stopniu określa ich społeczną tożsamość. Ocenie podlegała dostępna oferta spędzania czasu wolnego (dla dzieci, dorosłych i seniorów), uczestnictwo w wydarzeniach oraz poziom edukacji w gminie. Różnorodność, jakość i dostępność oferty spędzania wolnego czasu oceniona została na poziomie raczej średnim (40%). Również poziom edukacji tj. jakość kształcenia, dostępność zajęć dodatkowych dla uczniów, zajęcia wyrównawcze, oceniono na poziomie „średnim” (42%).

Wykres 72. Oferta spędzania wolnego czasu na terenie gminy (dla dzieci, młodzieży, dorosłych, seniorów).

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Wykres 73. Poziom edukacji w gminie.

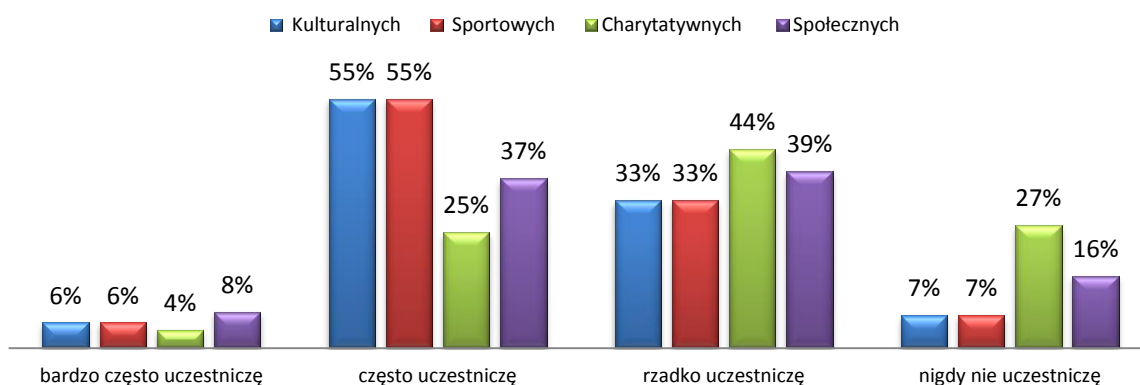

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Najpopularniejszą kategorią wydarzeń organizowanych na terenie gminy są wydarzenia kulturalne i sportowe. Preferencje kobiet co do wyboru rodzaju wydarzenia są następujące: rzadko lub nigdy nie uczestniczą w wydarzeniach sportowych, bardzo często uczestniczą w wydarzeniach kulturalnych i częściej niż mężczyźni uczestniczą w wydarzeniach społecznych. Wśród mężczyzn popularnymi są wydarzenia sportowe.

Wykres 74. Uczestnictwo w wydarzeniach organizowanych na terenie gminy.

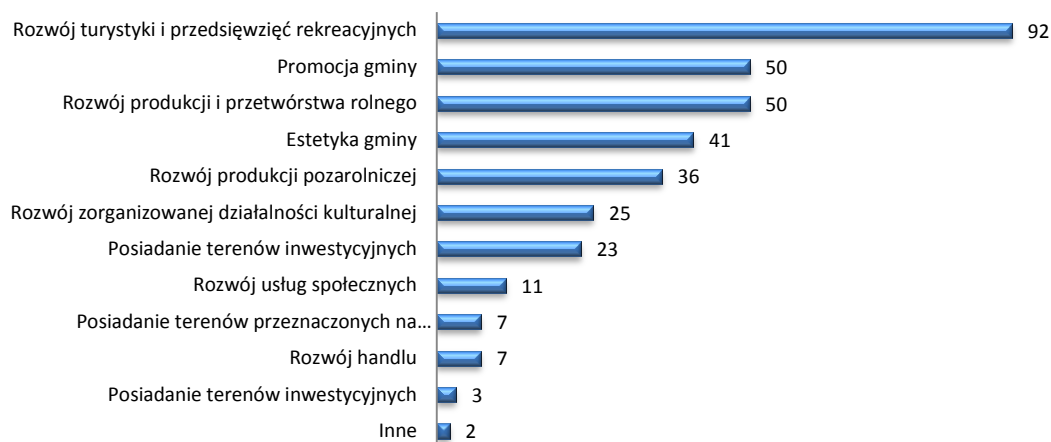

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

3.2.12. Czynniki kluczowe dla rozwoju gminy Czarna.

Ankietowani dokonali wyboru czynników kluczowych dla rozwoju gminy. Spośród przedstawionych propozycji mogli wybrać, ich zdaniem, trzy najważniejsze. Zdecydowanie najczęściej wskazywano rozwój turystyki i przedsięwzięć rekreacyjnych (92 gł.). Często wymieniano promocję gminy (50 gł.) i rozwój produkcji i przetwórstwa rolnego (50 gł.). Dla mieszkańców jednym z kluczowych czynników rozwoju gminy może być również jej estetyka.

Wykres 75. Najważniejsze czynniki dla społecznego i gospodarczego rozwoju gminy.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

3.2.13. Szanse dla rozwoju gminy Czarna.

Spośród jedenastu szans respondenci wybierali, ich zdaniem, trzy kluczowe dla rozwoju gminy. Przedstawione poniżej wyniki jednoznacznie wskazują, że zdaniem ankietowanych największą szansą dla rozwoju gminy jest: agroturystyka i ekoturystyka (70 gł.), nieco niżej walory środowiska naturalnego (57 gł.). Dużą szansą dla rozwoju gminy, zdaniem jej mieszkańców są środki z Unii Europejskiej (43 gł.). Ponadto dobre kształcenie młodzieży (39 gł.).

Wykres 76. Co Pana/Pani zdaniem jest największą szansą dla rozwoju gminy?

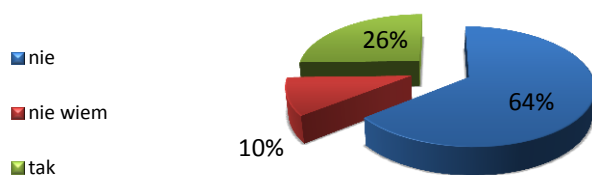

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

3.2.14. Przyszłość w gminie Czarna.

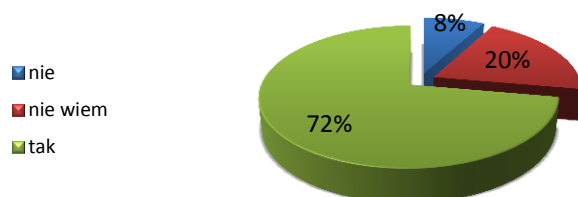
Czy według opinii ankietowanych pokolenie młodych ludzi może wiązać swoją przyszłość z gminą? I czy sami ankietowani planują mieszkać na terenie gminy w niedalekiej przyszłości? Zdecydowana większość osób w wieku 36-45 uważa, że młodzi ludzie nie mogą wiązać swojej przyszłości z gminą Czarna. Sceptycznie do przyszłości młodych podchodzą kobiety, które częściej niż mężczyźni planują pozostać na terenie gminy w najbliższej przyszłości.

Wykres 77. Czy uważa Pan/Pani, że młode pokolenie mieszkańców może wiązać swoją przyszłość z gminą?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Wykres 78. Czy planuje Pan/Pani mieszkać w gminie w ciągu następnych 5-10 lat?

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wyników badań.

3.2.15. Propozycje mieszkańców w zakresie realizacji działań inwestycyjnych i społecznych.

Ponad połowa ankietowanych (58%) zaproponowała działania w zakresie przedsięwzięć inwestycyjnych i społecznych do realizacji w gminie Czarna do 2025 r. Najczęściej pojawiającymi się sugestiami były¹⁸:

- I. Poprawa infrastruktury drogowej: modernizacja sieci dróg (30), budowa chodników (18), oświetlenie drogowe (8), budowa parkingów (4), poprawa mostów (3), budowa przystanków i zatok autobusowych (4).
- II. Rozwiązanie problemów z gospodarką wodno - ściekową: kanalizacja (29), wodociągi (9), budowa oczyszczalni ścieków (6). Poprawa gospodarki odpadami w Olchowcu, w Chrewcie, nad Zalewem Solińskim (5), uprzątnięcie linii brzegowej zalewu (5), zagospodarowanie terenu przystani wodnej w Olchowcu (3).
- III. Infrastruktura sportowo-rekreacyjno-turystyczna (21) w tym: ścieżki piesze i rowerowe, szlaki turystyczne, bieżąca konserwacja, utrzymanie i oczyszczanie, boiska sportowe i place zabaw (5), kąpielisko strzeżone (6).
- IV. Poprawa estetyki centrum Czarnej (11).
- V. Rozwój i wspieranie małych gospodarstw rodzinnych poprzez wydzielenie miejsca gdzie rolnicy mogliby sprzedawać własne produkty (mini targ z lokalnymi produktami) (7).
- VI. Poprawa dostępności do Internetu (6).
- VII. Walka z bezrobociem i zwiększenie ilości miejsc pracy (6).
- VIII. Gabinet stomatologiczny (3).
- IX. Podnoszenie kwalifikacji mieszkańców (4).

IV. Misja i Wizja gminy Czarna na lata 2015-2025.

Wizja rozwoju gminy stanowi opis pożądanego w perspektywie realizacji Strategii stanu rzeczywistości gminy za kilka lat. Ukierunkowana jest prognostycznie, określa cel, do którego zmierza gmina, wskazuje generalny kierunek jej rozwoju.

Wizja gminy Czarna do roku 2025:

Gmina Czarna jest otwarta na wszechstronny i zrównoważony rozwój, zapewnia mieszkańcom należyty poziom warunków życia, wspiera aktywność społeczną i lokalną przedsiębiorczość, dzięki czemu jest atrakcyjna dla mieszkańców, turystów i inwestorów.

Sposobem urzeczywistnienia zakładanej wizji jest natomiast misja, będąca nadrzędnym celem funkcjonowania wspólnoty samorządowej. Misja rozwoju gminy wskazuje na cel nadrzędny, do którego należy dążyć realizując poszczególne elementy strategii. Zawiera w sobie podstawowe wartości, na których zamierzają koncentrować swoje działania decydenci i mieszkańcy gminy.

Misja gminy Czarna:

Przyjazny, sprawny Urząd współpracujący z Partnerami i Grupami inicjatywnymi stwarzający warunki do rozwoju społeczno - gospodarczego, identyfikujący i realizujący zadania na rzecz społeczności gminnej.

¹⁸ W nawiasach podano ilość odpowiedzi.

Tabela 47. Cele, priorytety, działania.

CELE	PRIORYTETY	DZIAŁANIA
Cel I: Rozwój turystyki, sportu oraz usług okołoturystycznych z uwzględnieniem współpracy transgranicznej.	Turystyka i sport	Działanie I – Rozwój i poprawa funkcjonowania istniejącej infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej Działanie II – Rozwój i różnicowanie oferty turystycznej, w tym agroturystycznej i ekoturystycznej gminy w oparciu o zasoby przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz innowacyjne ich wykorzystanie Działanie III – Budowa partnerstwa z wykorzystaniem współpracy transgranicznej na rzecz zwiększania ruchu turystycznego, poprawa dostępności terenów przygranicznych Działanie IV - Rozwój zintegrowanych działań promocyjno-informacyjnych
Cel II: Ochrona środowiska naturalnego, wsparcie działań proekologicznych i działań związanych z wykorzystywaniem odnawialnych źródeł energii. Cel III: Rozwój systemów gospodarki odpadami.	Ochrona środowiska	Działanie I – Utrzymanie walorów środowiskowych i racjonalna gospodarka zasobami. Działanie II – Poprawa gospodarki wodno-ściekowej Działanie III - Poprawa zarządzania gospodarką odpadami i energii Działanie IV - Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii Działanie V - Zwiększenie bezpieczeństwa przeciwpożarowego w gminie
Cel IV: Rozwój infrastruktury w tym drogowej, publicznej teleinformatycznej.	Poprawa dostępności	Działanie I – Poprawa jakości infrastruktury drogowej Działanie II - Poprawa dostępności cyfrowej
Cel V: Poprawa stanu infrastruktury społecznej. Cel VI: Wzrost aktywności w tym zawodowej, świadomości społecznej i kulturalnej mieszkańców gminy. Cel VII: Rozwój systemów opieki i edukacji.	Kapitał Ludzki i Społeczny	Działanie I – Rozwiązywanie problemów społecznych i stymulowanie aktywności zawodowej sprzyjającej wykluczeniu społecznemu Działanie II - Zwiększenie dostępu i jakości usług publicznych Działanie III - Poprawa stanu służby zdrowia i dostępu do usług medycznych Działanie IV – Budowanie i upowszechnianie społeczeństwa informacyjnego Działanie V - Rozwijanie tożsamości i integracji społeczności Działanie VI - Dopasowanie poziomu wykształcenia i edukacji mieszkańców do zmieniających się warunków ekonomiczno – społecznych
Cel VIII: Planowanie rozwoju przestrzennego gminy zgodnie z założeniami zrównoważonego rozwoju. Cel IX: Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości w tym w sektorze rolno- spożywcym.	Przedsiębiorczość	Działanie I - Prowadzenie polityki proinwestycyjnej gminy celem spierania rozwoju mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw/ Kreowanie przyjaznego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości Działanie II – Rozwój inicjatyw klastrowych Działanie III – Rozwój przedsiębiorczości w sektorze rolno-spożywcym opartej na certyfikacji lokalnych i tradycyjnych produktów Działanie IV - Transfer nowych technologii opartych na kapitale intelektualnym zmierzających do wzrostu atrakcyjności i konkurencyjności sektora usług

Źródło: Opracowanie własne

V. Kluczowe kierunki rozwoju gminy Czarna.

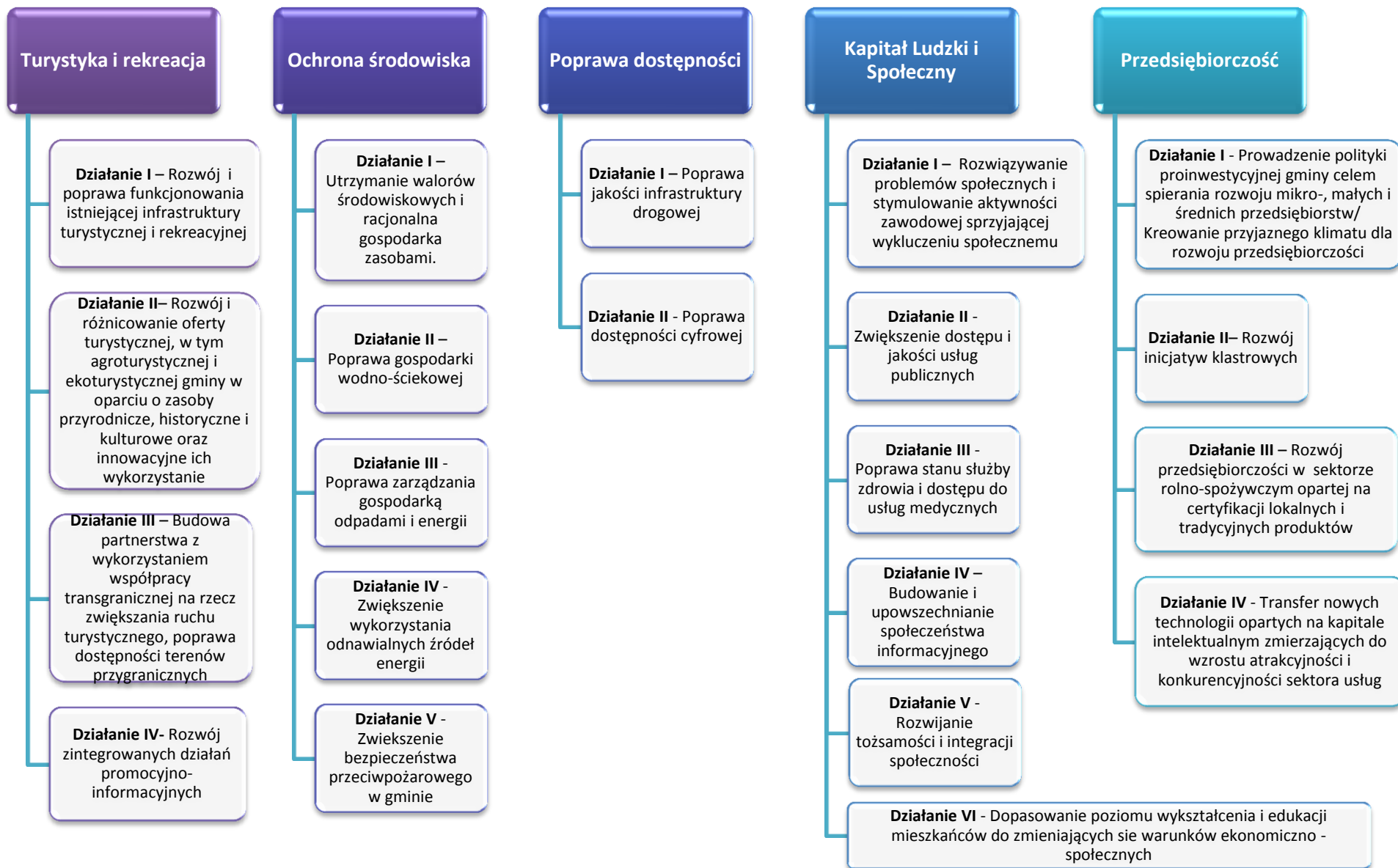
Określone w strategii obszary priorytetowe wynikają z przeprowadzonej diagnozy oraz analizy SWOT. Ich strategiczne znaczenie wynika z faktu, iż stwarzają największe możliwości wzrostu w długookresowej perspektywie. Wyodrębniono pięć obszarów priorytetowych, które są względem siebie równoważne i uzupełniające się:

- Turystyka i sport
- Ochrona środowiska
- Poprawa dostępności
- Kapitał Ludzki i Społeczny
- Przedsiębiorczość

Dla każdego z wymienionych powyżej obszarów priorytetowych sformułowane zostały działania strategiczne, których horyzont czasowy został wyznaczony okresem obowiązywania niniejszego dokumentu. Urzeczywistnieniem tak nakreślonych ram są propozycje zadań/projektów ujęte w otwartą listę przedsięwzięć określającą ogólne ramy koncentracji aktywności programowej, finansowej i organizacyjnej całej wspólnoty gminy Czarna w perspektywie długofalowej. Ponadto, dla zapewnienia kontroli nad stopniem realizacji poszczególnych celów niniejszej Strategii stworzono listę rekomendowanych mierników – z określeniem źródła ich uzyskania. Mierniki te są użyteczne przede wszystkim w czasie dokonywania monitoringu realizacji oraz aktualizacji dokumentu. Lista mierników stanowi bazową propozycję, która podczas prowadzenia procesów monitorowania i przeglądu strategicznego może być modyfikowana i uzupełniana – zgodnie z potrzebami jednostek wdrażających.

Poniżej przedstawiono szczegółową charakterystykę poszczególnych priorytetów będącą głównymi wyznacznikami kierunków rozwoju gminy w przyszłości. W ramach przedmiotowej Strategii i wyznaczono 21 działań oraz szereg przedsięwzięć pozwalających na realizację przyjętych założeń. Podkreślić należy, że Strategia Rozwoju Gminy Czarna nie jest dokumentem zamkniętym. W zależności od zaistniałych okoliczności możliwa jest weryfikacja powziętych założeń. Ponadto w trakcie uzupełniania listy zadań, dokonano niejako inwentaryzacji wszystkim aktualnie zidentyfikowanych i zgłaszanych inicjatyw. Zaplanowanie i wpisanie danego zadania do Strategii nie jest jednak równoznaczne z koniecznością jego realizacji w założonej perspektywie finansowej 2015-2025

Schemat 2. Kluczowe kierunki rozwoju.

5.1. Priorytet I - Turystyka i sport.

Rozwój turystyki stanowi jeden z elementów ogólnego rozwoju społeczno-gospodarczego gminy Czarna. Założenia niniejszego działania wychodzą naprzeciw zidentyfikowanym na etapie analizy SWOT potrzebom i słabym stronom rozwoju gminy związanym z obecnym poziomem rozwoju usług turystycznych i około turystycznych na terenie gminy.

5.1.1. Działanie I – Rozwój i poprawa funkcjonowania istniejącej infrastruktury turystycznej i sportowej.

Opis kierunku: Dla zapewnienia efektywności sektora turystyki niezbędne jest podjęcie działań o charakterze wspierającym i komplementarnym do działań już zrealizowanych. Sytuacja ta dotyczy przede wszystkim turystyki, agroturystyki oraz rekreacji i odnosi się do możliwości wykorzystania dużego popytu na usługi turystyki weekendowej i aktywnej ze strony mieszkańców. Na tej podstawie wskazano, że do głównych wyzwań należą przede wszystkim:

Zadania:

1. Renowacja architektury drewnianej i sakralnej, poprawa stanu zabytkowych cmentarzy na terenie gminy Czarna – zachowanie dziedzictwa lokalnego.
2. Rewitalizacja parku w centrum m. Czarna Górna.
3. Budowa boiska wielofunkcyjnego na terenie gminy Czarna.
4. Budowa, przebudowa ogólnodostępnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej na terenie gminy Czarna.
5. Budowa, remont i modernizacja placów zabaw, siłowni plenerowych, punktów widokowych, wiat, plaży w Olchowcu, boisk sportowych etc.
6. Budowa, przebudowa, remont lub wyposażanie budynków pełniących funkcje rekreacyjne, sportowe i społeczno – kulturalne na terenie gminy Czarna.
7. Budowa oraz modernizacja infrastruktury turystycznej, urządzeń nawodnych w m. Olchowiec nad zalewem Solińskim.
8. Budowa, rozbudowa, modernizacja obiektów sportowo - rekreacyjnych z uwzględnieniem obiektów sportów zimowych.
9. Budowa ścieżek rowerowych, rowerowo-spacerowych, konnych.
10. Budowa oraz organizacja wiosek tematycznych.
11. Utworzenie Centrum Rzemiosła Tradycyjnego.

5.1.2. Działanie II– Rozwój i różnicowanie oferty turystycznej, w tym agroturystycznej i ekoturystycznej gminy w oparciu o zasoby przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz innowacyjne ich wykorzystanie.

Opis kierunku: Składowymi planowanego w ramach działania rozwoju są: wzrost liczby i rozwój wewnętrzny podmiotów gospodarczych świadczących usługi turystyczno-rekreacyjne, wzrost liczby i rozwój publicznych urządzeń turystyczno-rekreacyjnej infrastruktury technicznej wzrost dostępności zakresu usług turystyczno-rekreacyjnych, wzrost liczby osób korzystających z funkcji turystyczno-rekreacyjnych gminy.

Zadania:

1. Organizacja wydarzeń kulturowych, edukacyjnych, sportowo-rekreacyjnych.
2. Współdziałanie i wspieranie procesu kreowania wysokiej jakości produktów turystycznych.
3. Kształtowanie przestrzeni turystycznej poprzez wytyczanie, znakowanie i konserwację szlaków pieszych oraz konnych na terenie gminy Czarna, łączenie istniejących ścieżek i szlaków w jedną wspólną sieć.
4. Tworzenie gminnych tras off roadowych.

5.1.3. Działanie III – Budowa partnerstwa z wykorzystaniem współpracy transgranicznej na rzecz zwiększania ruchu turystycznego, poprawa dostępności terenów przygranicznych.

Opis kierunku: Założeniem działania jest kontynuacja inicjatyw w zakresie współpracy transgranicznej. Powinna ona mieć wymiar zarówno infrastrukturalny jak i kulturalny. Powyższe działania wspierają obopólny rozwój gospodarczy współpracujących jednostek oraz wpływają na poprawę integracji społecznej mieszkańców.

Zadania:

1. Utworzenie przejścia granicznego Michniowiec-Łopuszanka.
2. Wypracowanie współpracy transgranicznej na bazie zasobów dziedzictwa kulturowego, historycznego i przyrodniczego.
3. Identyfikacja, zacieśnianie więzi społecznych, rozwój społeczno –gospodarczy.
4. Organizacja i prowadzenie wymiany szkolnej i edukacyjnej.

5.1.4. Działanie IV- Rozwój zintegrowanych działań promocyjno-informacyjnych.

Opis kierunku: Założeniem kierunku jest działanie na rzecz wszechstronnej promocji walorów gminy, poprzez organizowanie wszelkiego rodzaju imprez promocyjnych dla podmiotów gospodarczych, potencjalnych inwestorów, mieszkańców oraz turystów. Dążenia ukierunkowane będą na wykorzystanie szerokiego wachlarza możliwych rodzajów promocji przy wykorzystaniu najnowszych trendów marketingowych stosowanych przez jednostki samorządu terytorialnego.

Zadania:

1. Zwiększenie informacji o gminie poprzez wydanie materiałów promocyjnych, publikacji, słowników etc.
2. Uczestnictwo w targach krajowych i zagranicznych.
3. Uczestnictwo w wyjazdach studyjnych w kraju i zagranicą.
4. Filmy, spoty reklamowe promujące gminę.
5. Wykorzystanie dostępnej przestrzeni publicznej oraz obiektów na potrzeby kultury, edukacji i promocji.
6. Tworzenie różnorodnej oferty turystycznej przez gospodarstwa agroturystyczne.
7. Wspieranie procesu identyfikacji i rozwoju „markowych” produktów gminy w obszarze turystyki, agroturystyki i ekoturystyki.

5.2. Priorytet II - Ochrona środowiska

5.2.1. Działanie I – Utrzymanie walorów środowiskowych i racjonalna gospodarka zasobami.

Opis kierunku: Jedną z najważniejszych kwestii w koncepcji zrównoważonego rozwoju są zasoby naturalne. Przy czym bardzo istotne jest zarówno oszczędne korzystanie z nieodnawialnych zasobów jak i racjonalne korzystanie z zasobów odnawialnych, takich jak woda, gleba, drewno. Wymienione poniżej zadania docelowo przyczyniać się będą do utrzymania aktualnych walorów środowiskowych, które stanowią niewątpliwą atut opisywanego regionu.

Zadania:

1. Aktualizacja studium uwarunkowań oraz Planu Zagospodarowania Przestrzennego, stworzenie nowych planów.
2. Opracowanie dokumentacji strategicznych z zakresu ochrony środowiska (np. Planów Gospodarki Niskoemisyjnej i innych adekwatnych dokumentów dot. ochrony środowiska).
3. Podnoszenie świadomości ekologicznej, aktywizacja lokalnej społeczności do działań na rzecz ochrony środowiska.
4. Ochrona bioróżnorodności - działania ograniczające negatywne skutki turystyki na obszarach cennych przyrodniczo.

5. Zapobieganie rozprzestrzenianiu się i zwalczanie w razie konieczności Barszczu Sosnowskiego.
6. Zagospodarowanie terenów zielonych z poszanowaniem istniejących gatunków.

5.2.2. Działanie II – Poprawa gospodarki wodno-ściekowej.

Opis kierunku: Woda jest odnawialnym surowcem, o zmiennych w czasie zasobach i spełnia wiele podstawowych funkcji w gospodarce. Te szczególne funkcje sprawiają, że konieczna jest nie tylko ochrona jej przed zanieczyszczeniami, ale również racjonalne, oszczędne gospodarowanie jej zasobami. Podczas opracowywania niniejszego dokumentu na etapie konsultacji społecznych problem słabo rozwiniętej gospodarki wodno – ściekowej na terenach wiejskich był często zgłaszany przez mieszkańców gminy.

Zadania:

1. Budowa, rozbudowa, przebudowa i modernizacja infrastruktury kanalizacji sanitarnej wraz z oczyszczalniami ścieków, przepompowniami na terenie gminy Czarna.
2. Budowa, rozbudowa, przebudowa i modernizacja infrastruktury sieci wodociągowej wraz z nowymi ujęciami wody i przepompowniami na terenie gminy Czarna.
3. Budowa, przebudowa stacji uzdatniania wody na terenie gminy Czarna.

5.2.3. Działanie III - Poprawa zarządzania gospodarką odpadami i energią.

Opis kierunku: Zagospodarowanie odpadów i odpowiednie zarządzanie energią staje się dużym problemem społeczeństw i gospodarek w Polsce i poza jej granicami. To, co jest szczególnie istotne w perspektywie kolejnych pokoleń oraz właściwego komfortu życia to podejmowania takich działań, które nie powodują szkód w środowisku naturalnym. Planowane zadania w powyższym zakresie przedstawiono poniżej:

Zadania:

1. Budowa, rozbudowa, przebudowa i doposażenie Gminnego Punktu Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych w Czarnej Górnej.
2. Kontynuacja *Programu usuwania wyrobów zawierających azbest* z terenu gminy Czarna, inwentaryzacja oraz dotacje na usuwanie eternitu.
3. Termomodernizacja energetyczna gminnych budynków użyteczności publicznej oraz budynków mieszkalnych.

5.2.4. Działanie IV - Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii.

Opis kierunku: Energetyka jest sektorem silnie oddziałującym na środowisko naturalne zarówno z racji korzystania z zasobów przyrodniczych, jak i z powodu negatywnego wpływu procesów przetwarzania energii w przypadku energetyki konwencjonalnej na otoczenie. Ograniczanie wpływu sektora energetycznego na otoczenie powinno być jednym z priorytetów działań samorządów. Sektor ten leży również w kręgu zainteresowań władz lokalnych ze względu na nałożony na gminy przez Prawo energetyczne obowiązek opracowania projektów założeń do planów zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe.

Zadania:

1. Rozwój, wykorzystanie przez gospodarstwa indywidualne, podmioty prywatne i użyteczności publicznej Odnawialnych Źródeł Energii.

5.2.5. Działanie V - Zwiększenie bezpieczeństwa przeciwpożarowego w gminie.

Zadania:

1. Zwalczanie i zapobieganie zagrożeniom poprzez modernizację, remont, przebudowę remiz Ochotniczych Straży Pożarnych, zakup i wymianę sprzętu ratowniczo-gaśniczego, zakup i wymianę samochodów pożarniczych.

5.3. Priorytet III - Poprawa dostępności.

5.3.1. Działanie I – Poprawa jakości infrastruktury drogowej.

Opis kierunku: Jednym z czynników wpływających na tempo rozwoju gminy jest jakość infrastruktury drogowej i wynikająca z niej płynność ruchu. Planowane zadania w powyższym zakresie zmierzające do realizacji priorytetu przedstawiono poniżej:

Zadania:

1. Rozwój sieci dróg gminnych (publicznych i niepublicznych), dróg powiatowych i dróg wojewódzkich przebiegających przez teren gminy wraz z infrastrukturą towarzyszącą poprzez budowę, przebudowę, modernizację i remont infrastruktury drogowej.
2. Budowa i modernizacja sieci dróg dojazdowych do terenów przyległych do J. Solińskiego (tereny wypoczynkowe).
3. Budowa i modernizacja oświetlenia ulicznego oraz terenów o szczególnym znaczeniu dla mieszkańców.
4. Budowa, przebudowa parkingów i chodników wraz z wjazdami na drogi o wyższej kategorii
5. Budowa toalet publicznych przy parkingach.
6. Budowa, przebudowa zatok autobusowych oraz wiat przystankowych.
7. Przebudowa infrastruktury mostowej na drogach gminnych, powiatowych i wojewódzkich.

5.3.2. Działanie II - Poprawa dostępności cyfrowej.

Opis kierunku: Zadania realizowane w niniejszym działaniu ukierunkowane są na zwiększenie dostępności oraz poprawę jakości informacji sektora publicznego, a także zwiększenie możliwości ich ponownego wykorzystania, umożliwienie podmiotom publicznym cyfrowego udostępniania zasobów oraz digitalizację, wyeliminowanie terytorialnych różnic w możliwości dostępu do szerokopasmowego Internetu o wysokich przepustowościach.

Zadania:

1. Rozwój Internetu szerokopasmowego.
2. Rozbudowa infrastruktury teleinformatycznej (3G, LTE, WiFi).

5.4. Priorytet IV – Kapitał Ludzki i Społeczny

5.4.1. Działanie I – Rozwiązywanie problemów społecznych i stymulowanie aktywności zawodowej sprzyjającej włączeniu społecznemu.

Opis kierunku: Rozwój rynku pracy w gminie Czarna polegać powinien na zwiększeniu liczby miejsc pracy, dostosowaniu struktury jakościowej podaży i popytu na tym rynku, zmniejszeniu liczby osób bezrobotnych, zmniejszeniu zjawiska nielegalnego zatrudnienia.

Zadania:

1. Opracowanie Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Czarna.
2. Rewitalizacja obszarów zdegradowanych na terenie gminy Czarna.
3. Aktywizacja społeczno – zawodowa poprzez podnoszenie i zdobywanie nowych kwalifikacji i kompetencji zawodowych, wspieranie procesu edukacyjnego.
4. Aktywizacja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.
5. Reintegracja i zwiększenie aktywności społecznej seniorów, rozszerzenie działań skierowanych na utrzymanie zdrowia i rozwój aktywności fizycznej.
6. Organizacja zajęć integracyjnych, tworzenie świetlic socjoterapeutycznych organizacja oraz turnusów rehabilitacyjnych dla potrzeb osób niepełnosprawnych.
7. Rozwój partycypacji społecznej i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.
8. Zwalczenie ubóstwa przy współpracy z NGO, instytucjami publicznymi, kościołem.
9. Budowa, modernizacja, remont mieszkań komunalnych lub adaptacja istniejących budynków na cele mieszkaniowe.
10. Wspieranie inicjatyw organizacji pozarządowych; lokalnych liderów.

5.4.2. Działanie II– Zwiększenie dostępu i jakości usług publicznych.

Opis kierunku: Usługi publiczne obejmują dobra publiczne w odniesieniu, do których niemożliwe jest wykluczenie kogokolwiek z korzystania z nich. Są to dobra, od których oczekujemy określonej, jakości - niezależnie od liczby osób z nich korzystających (każdy nowy konsument nie narusza uprawnień pozostałych). Wyznaczone działanie ma za zadanie poprawić dostęp do podstawowych o charakterze publicznym. Osiągnięcie założeń celu zostanie spełnione poprzez realizację następujących przedsięwzięć:

Zadania:

1. Cyfryzacja usług publicznych.
2. Dostosowanie obiektów publicznych do potrzeb osób niepełnosprawnych.
3. Tworzenie i/lub dostosowanie infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych.

5.4.3. Działanie III– Poprawa stanu ochrony zdrowia i dostępu do usług medycznych.

Opis kierunku: Realizacja działania docelowo poprawi dostęp mieszkańców gminy do podstawowych usług opieki medycznej. W tym zakresie przewidziano do realizacji działania zmierzające do podniesienia jakości oraz zwiększenia dostępności ww. usług. Jednocześnie działanie to obejmuje realizację zadań o charakterze profilaktyki prozdrowotnej.

Zadania:

1. Stwarzanie warunków dla rozwoju i poszerzenia usług medycznych.

5.4.4. Działanie IV – Budowanie i upowszechnianie społeczeństwa informacyjnego.

Opis kierunku: Intensywny rozwój społeczeństwa informacyjnego i rosnące zapotrzebowanie na wyższą jakość usług i produktów ICT są przyczyną powszechnego stosowania komputerów w różnych dziedzinach życia. **Informatyka i telekomunikacja** to branże istotne w perspektywie finansowej 2014-2020 z uwagi na potrzeby społeczeństwa i gospodarki związane z rozwojem cyfrowym. Województwo podkarpackie należy do regionów o wyróżniających się zasobach potencjału naukowo-badawczego w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych. Dodatkowo znajduje się tu także siedziba największej firmy informatycznej w skali kraju, która posiada statut dużej korporacji międzynarodowej (ASSECO). Dlatego też jest to jedna z trzech kluczowych dziedzin, które będą mogły liczyć na wsparcie finansowe ze środków Unii Europejskiej.

Zadania:

1. Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu poprzez upowszechnianie korzystania z Internetu i rozwój kompetencji cyfrowych wśród mieszkańców gminy Czarna.

5.4.5. Działanie V- Rozwijanie tożsamości i integracji społecznej.

Opis kierunku: Kształtowanie lokalnej tożsamości to obowiązek wspólnego działania najważniejszych podmiotów funkcjonujących w sferze administracji, życia społecznego, gospodarczego, kulturalnego czy edukacyjnego. Inicjatywy lokalne powinny mieć wpływ na samoorganizację małych społeczności. Poprzez przekazywane treści należy zwiększać identyfikację z miejscem urodzenia, zamieszkania oraz środowiskiem lokalnym. Więzy powinny być oparte na świadomości i pielęgnowaniu wspólnego dziedzictwa kulturowego, poszanowaniu praw i tradycji oraz rozwijaniu postaw tolerancji. Istotną rolę w przyszłości gminy odgrywają młodzi ludzie, należy już w początkowym etapie ich życia kształtować postawy patriotyzmu lokalnego, stwarzać dla nich możliwości do prowadzenia działań społecznych oraz rozwijać w nich ducha aktywności społecznej. Niezbędne jest stwarzanie warunków dla młodzieży w zakresie możliwości spędzania czasu wolnego, m.in. poprzez organizację zajęć sportowych, doskonalenia oraz rozwijanie ich zainteresowań.

Zadania:

1. Rozwój życia społeczno – kulturalnego poprzez zatrudnianie animatorów, instruktorów w świetlicach wiejskich.

2. Budowa i modernizacja obywatelskiej infrastruktury proobronnej oraz wspieranie organizacji proobronnych.

5.4.6. Działanie VI - Dopasowanie poziomu wykształcenia i edukacji mieszkańców do zmieniających się warunków ekonomiczno – społecznych.

Opis kierunku: Zadania realizowane Działaniu VI mają na celu poprawę warunków dostępu do edukacji i kształcenia na terenie gminy na wszystkich jego poziomach, za które odpowiada samorząd: przedszkolnym, podstawowym i gimnazjalnym. Jednocześnie cel odnosi się do ogólnego podnoszenia kwalifikacji mieszkańców gminy – także tych w wieku dorosłym – i rozwoju systemu kształcenia ustawicznego. W ramach Działania założono realizację przedsięwzięć o charakterze zarówno typowo inwestycyjnym, polegających przede wszystkim na doposażeniu obiektów edukacyjnych w pomoce dydaktyczne, jak i realizację projektów nie inwestycyjnych o charakterze szkoleniowym, doradczym czy planistycznym. Osiągnięcie założeń zostanie spełnione poprzez realizację następujących zadań:

Zadania:

1. Wyposażenie w sprzęt i niezbędne pomoce dydaktyczne Szkoły Podstawowej oraz gimnazjum w Czarnej Górnjej.
2. Remont hali sportowej (m.in. poszycie dachu hali sportowej), remont budynku szkoły (m.in. poszycie dachowe budynku szkoły oraz remont instalacji wod.- kan. wewnątrz budynku wraz przyłączami do istniejącej oczyszczalni ścieków w Czarnej Górnjej).
3. Poprawa jakości oraz zwiększenie poziomu bezpieczeństwa dowozu dzieci do szkół na terenie gminy.
4. Wyposażenie w sprzęt i niezbędne pomoce dydaktyczne oddziałów przedszkolnych w Czarnej Górnjej.
5. Adaptacja szkolnego strychu na zorganizowanie całorocznego szkolnego schroniska młodzieżowego w Czarnej Górnjej.
6. Podnoszenie jakości kształcenia na terenie gminy poprzez uzupełnienie wyposażenia szkół i oddziałów przedszkolnych w Czarnej Górnjej.
7. Tworzenie ośrodków wychowania przedszkolnego na terenie gminy Czarna a następnie wyposażenie ich w meble, sprzęt i niezbędne pomoce dydaktyczne.
8. Podniesienie oferty i atrakcyjności zajęć pozalekcyjnych; aktywizacja i wspieranie zajęć sportowych oraz kółek zainteresowań.
9. Aktywizacja i wspieranie inicjatyw edukacyjnych wśród uczniów pomagających zdobyć wiedzę oraz wypracować przedsiębiorcze umiejętności, a także przygotowujących do podejmowania decyzji edukacyjno – zawodowych.

5.5. Priorytet V - Przedsiębiorczość.

5.5.1. Działanie I - Prowadzenie polityki proinwestycyjnej gminy celem wspierania rozwoju mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw/ Kreowanie przyjaznego klimatu dla rozwoju przedsiębiorczości.

Opis kierunku: Działania z zakresu szeroko rozumianego rozwoju przedsiębiorczości oraz dostępnych form wsparcia dla przedsiębiorców powinny docelowo pobudzać przedsiębiorców do inwestowania w swoje firmy oraz przyczyniać się powstawania nowych trwałych miejsc pracy. Jednym z elementów, który może wpłynąć na wzrost liczby przedsiębiorstw powstających na terenie gminy może być utworzenie „Inkubatora przedsiębiorczości”, który będzie wspierał mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa na wczesnym etapie ich działalności oraz późniejszym etapie funkcjonowania.

Zadania:

1. Tworzenie i wdrażanie turystyczno – gospodarczych planów inwestycyjnych gminy celem pozyskania inwestorów.
2. Wspieranie tworzenia nowych miejsc pracy i rozwój lokalnej przedsiębiorczości.

3. Utworzenie stref aktywności gospodarczej, zagospodarowanie terenu pod inwestycje o charakterze turystycznym, rekreacyjnym, sportowym.
4. Efektywne wykorzystanie zasobów (naturalnych surowców, walorów przyrodniczych) oraz położenia dla rozwoju lokalnej przedsiębiorczości.
5. Edukacja i promocja kształcenia w zakresie specjalizacji istotnych dla rozwoju gminy /rolnictwo ekologiczne, turystyka wiejska i agroturystyka, finanse i rachunkowość, przedsiębiorczość/.
6. Tworzenie obszarów o preferencyjnych warunkach prowadzenia działalności gospodarczej dla przedsiębiorców i potencjalnych inwestorów.

5.5.2. Działanie II– Rozwój inicjatyw klastrowych w branży turystycznej.

Opis kierunku: Turystyka staje się coraz ważniejszym sektorem zarówno globalnie jak i regionalnie. Jej dynamiczny rozwój wynika z rosnącego popytu na produkty i usługi turystyczne. Szczególnie z uwagi na położenie, charakterystykę oraz kierunki wyznaczone dokumentami strategicznymi wyższego szczebla nabiera ona dla omawianego obszaru. Klastering jest niezwykle przyszłościowym kierunkiem rozwoju branży turystycznej. W perspektywie finansowej Unii Europejskiej na lata 2014–2020 podmioty zrzeszone w inicjatywach klastrowych traktowane będą preferencyjnie, co wiąże się z tym, że będą miały dużo większe szanse na uzyskanie dofinansowania. Główne zadania w przedmiotowym działaniu to:

Zadania:

1. Udzielanie wsparcia na etapie powoływania i funkcjonowania inicjatyw klastrowych funkcjonujących w branży turystycznej, agroturystycznej i ekoturystycznej.

5.5.3. Działanie III – Rozwój przedsiębiorczości w sektorze rolno-spożywczym opartej na certyfikacji lokalnych i tradycyjnych produktów.

Opis kierunku: Konkurencyjność podmiotów przemysłu rolno-spożywczego pozostaje pod wpływem wielu czynników m.in. koszty produkcji i dystrybucji, jakości produktów żywnościowych, poziom rozwoju technologicznego. Na terenie gminy użytki rolne stanowią 28% obszaru gminy. Z uwagi na stosunkowo niski stopień wykorzystania potencjału kulturowego i kulinarnego regionu zasadne wydaje się wprowadzenie efektywnego systemu wsparcia przedsiębiorców – producentów i wytwórców produktów tradycyjnych, regionalnych, lokalnych, ekologicznych oraz zbieraczy leśnych.

Zadania:

1. Propagowanie sprzedaży bezpośredniej produktów rolniczych.
2. Utworzenie miejsc sprzedaży produktów lokalnych.

5.5.4. Działanie IV - Transfer nowych technologii opartych na kapitale intelektualnym zmierzających do wzrostu atrakcyjności i konkurencyjności sektora usług.

Opis kierunku: Kierunek interwencji powinien koncentrować się na stymulowaniu (np. poprzez wsparcie przepływu informacji dot. innowacji, stymulowanie rozwoju powiązań kooperacyjnych opartych na kapitale intelektualnym) działań mających na celu utworzenie na terenie gminy strefy wysokorozwiniętych usług.

Zadania:

1. Wspieranie innowacyjności w gospodarce lokalnej.

VI. System wdrażania i źródła finansowania.

Działania zawarte w Strategii będą finansowane przez różne podmioty. W tabeli poniżej przedstawione zostały potencjalne źródła finansowania zadań zaplanowanych do realizacji w ramach opracowanej Strategii. Wskazano priorytety inwestycyjne (określone na okres programowania UE 2014-2020) w ramach, których można uzyskać wsparcie finansowe dla zawartych w strategii zadań.

Tabela 48. Potencjalne źródła finansowania zadań wskazanych w Strategii.

LP.	Nazwa zadania	Priorytet inwestycyjny / inne	Program operacyjny / inne
Priorytet I - TURYSTYKA I SPORT			
1.	Renowacja architektury drewnianej i sakralnej, poprawa stanu zabytkowych cmentarzy na terenie gminy Czarna – zachowanie dziedzictwa lokalnego.	Priorytet Inwestycyjny 6c: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego	RPO WP 2014-2020
2.	Rewitalizacja parku w centrum m. Czarna Górna.	Priorytet inwestycyjny 9b: Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich	RPO WP 2014-2020
3.	Budowa boiska wielofunkcyjnego na terenie gminy Czarna.	Fundusz Rozwoju Kultury Fizycznej	Budżet państwa
4.	Budowa, przebudowa ogólnodostępnej infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej lub kulturalnej na terenie gminy Czarna.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
5.	Budowa, remont i modernizacja placów zabaw, siłowni plenerowych, punktów widokowych, wiat, plaży Olchowiec, boisk sportowych etc.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
6.	Budowa, przebudowa, remont lub wyposażenie budynków pełniących funkcje rekreacyjne, sportowe i społeczno – kulturalne na terenie gminy Czarna.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
7.	Budowa oraz modernizacja infrastruktury turystycznej, urządzeń nawodnych w m. Olchowiec nad zalewem Solińskim.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
8.	Budowa, rozbudowa, modernizacja obiektów sportowo - rekreacyjnych z uwzględnieniem obiektów sportów zimowych.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
9.	Budowa ścieżek rowerowych, rowerowo-	Priorytet Inwestycyjny 6c: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój	RPO WP 2014-

	spacerowych, konnych.	dziedzictwa naturalnego i kulturowego	2020 PL-SK Polska – Słowacja
10.	Budowa oraz organizacja wiosek tematycznych.	Budżet Wojewody/ Inne	Inne
11.	Utworzenie Centrum Rzemiosła Tradycyjnego.	Budżet Wojewody/ Inne	Inne
12.	Organizacja wydarzeń kulturowych, edukacyjnych, sportowo-rekreacyjnych.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014- 2020
13.	Współdziałanie i wspieranie procesu kreowania wysokiej jakości produktów turystycznych.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014- 2020
14.	Kształtowanie przestrzeni turystycznej poprzez wytyczanie, znakowanie, i konserwację szlaków pieszych na terenie gminy Czarna, łączenie istniejących ścieżek i szlaków w jedną wspólną sieć.	6.iii Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zieloną infrastrukturę	PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020
15.	Tworzenie gminnych tras off roadowych.	Budżet Wojewody/ Inne	Inne
16.	Utworzenie przejścia granicznego Michniowiec-Łopuszanka.	Budżet Wojewody/ Inne	Inne
17.	Wypracowanie współpracy transgranicznej na bazie zasobów dziedzictwa kulturowego, historycznego i przyrodniczego.	Priorytet Inwestycyjny 6c: Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego	RPO WP 2014- 2020 PL-SK Polska – Słowacja
18.	Identyfikacja, zacieśnianie więzi społecznych, rozwój społeczno –gospodarczy.	Komponent II. Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie	Europa dla obywateli 2014- 2020
19.	Organizacja i prowadzenie wymiany szkolnej i edukacyjnej.	Komisja Europejska	Erasmus+
20.	Zwiększenie informacji o gminie poprzez wydanie materiałów promocyjnych, publikacji, słowników	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014- 2020

	etc.	Inne	Granty Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
21.	Uczestnictwo w targach krajowych i zagranicznych.	Priorytet inwestycyjny 6 c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego	PL-SK Polska – Słowacja 2014-2020
22.	Uczestnictwo w wyjazdach studyjnych w kraju i zagranicą.	Priorytet inwestycyjny 6 c Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego	PL-SK Polska – Słowacja 2014-2020
23.	Filmy, spoty reklamowe promujące gminę	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
		Inne	Granty Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
24.	Wykorzystanie dostępnej przestrzeni publicznej oraz obiektów na potrzeby kultury, edukacji i promocji.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
25.	Tworzenie różnorodnej oferty turystycznej przez gospodarstwa agroturystyczne.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
26.	Wspieranie procesu identyfikacji i rozwoju „markowych” produktów gminy w obszarze turystyki, agroturystyki i ekoturystyki.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020

Priorytet II - OCHRONA ŚRODOWISKA			
27.	Aktualizacja studium uwarunkowań oraz Planu Zagospodarowania Przestrzennego, stworzenie nowych planów.	Priorytet inwestycyjny 3a Promowanie przedsiębiorczości, w szczególności poprzez ułatwianie gospodarczego wykorzystywania nowych pomysłów oraz sprzyjanie tworzeniu nowych firm, w tym również poprzez inkubatory przedsiębiorczości	RPO WP 2014-2020
28.	Opracowanie dokumentacji strategicznych z zakresu ochrony środowiska (np. Planów Gospodarki Niskoemisyjnej i innych adekwatnych dokumentów dot. ochrony środowiska).	Priorytet inwestycyjny 4e Promowanie strategii niskoemisyjnych dla wszystkich rodzajów terytoriów, w szczególności dla obszarów miejskich, w tym wspieranie zrównoważonej multimodalnej mobilności miejskiej i działań adaptacyjnych mających oddziaływanie łagodzące na zmiany klimatu	RPO WP 2014-2020
		Inne	WFOŚiGW
29.	Podnoszenie świadomości ekologicznej, aktywizacja lokalnej społeczności do działań na rzecz ochrony środowiska.	Priorytet inwestycyjny 5.ii. Wspieranie inwestycji ukierunkowanych na konkretne rodzaje zagrożeń przy jednoczesnym zwiększeniu odporności na klęski i katastrofy i rozwijaniu systemów zarządzania klęskami i katastrofami	PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020
30.	Ochrona bioróżnorodności - działania ograniczające negatywne oddziaływanie turystyki na obszary cenne przyrodniczo.	Priorytet inwestycyjny 6d Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zieloną infrastrukturę	RPO WP 2014-2020
31.	Zapobieganie rozprzestrzenianiu się i zwalczanie w razie konieczności barszczu Sosnowskiego.	Program 4.1. Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej	NFOŚiGW 2015-2020
		Priorytet inwestycyjny 6.iii Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zieloną infrastrukturę	PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020
31.	Zagospodarowanie terenów zielonych z poszanowaniem istniejących gatunków.	Priorytet inwestycyjny 6.iii Ochrona i przywrócenie różnorodności biologicznej, ochrona i rekultywacja gleby oraz wspieranie usług ekosystemowych, także poprzez program „Natura 2000” i zieloną infrastrukturę	PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020
32.	Budowa, rozbudowa, przebudowa i modernizacja	Priorytet inwestycyjny 6b Inwestowanie w sektor gospodarki wodnej celem wypełnienia zobowiązań określonych w dorobku prawnym Unii w zakresie	RPO WP 2014-2020

	infrastruktury kanalizacji sanitarnej wraz z oczyszczalniami ścieków, przepompowniami na terenie gminy Czarna.	środowiska oraz zaspokojenia wykraczających poza te zobowiązania potrzeb inwestycyjnych, określonych przez państwa członkowskie	
		Priorytet inwestycyjny 6.ii. Inwestowanie w sektor gospodarki wodnej celem wypełnienia zobowiązań określonych w dorobku prawnym Unii w zakresie środowiska oraz zaspokojenia wykraczających poza te zobowiązania potrzeb inwestycyjnych, określonych przez państwa członkowskie;	PROW 2014-2020
		Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
33.	Budowa, rozbudowa, przebudowa i modernizacja infrastruktury sieci wodociągowej wraz nowymi ujęciami wody i przepompowniami na terenie gminy Czarna.	Priorytet inwestycyjny 6b Inwestowanie w sektor gospodarki wodnej celem wypełnienia zobowiązań określonych w dorobku prawnym Unii w zakresie środowiska oraz zaspokojenia wykraczających poza te zobowiązania potrzeb inwestycyjnych, określonych przez państwa członkowskie	PROW 2014-2020
		Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
34.	Budowa, przebudowa stacji uzdatniania wody na terenie gminy Czarna.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
35.	Budowa, rozbudowa, przebudowa i doposażenie Gminnego Punktu Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych w Czarnej Górnej.	Program 2.1. Racjonalna gospodarka odpadami	NFOŚiGW 2015-2020
36.	Kontynuacja Programu usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu gminy wraz z inwentaryzacją oraz dotacja na usuwanie eternitu.	Program priorytetowy „Gospodarowanie odpadami innymi niż komunalne, Część II - Usuwanie wyrobów zawierających azbest”	NFOŚiGW i WFOŚiGW
37.	Termomodernizacja energetyczna gminnych budynków użyteczności publicznej oraz budynków mieszkalnych.	Priorytet inwestycyjny 4c: Wspieranie efektywności energetycznej, inteligentnego zarządzania energią i wykorzystania odnawialnych źródeł energii w infrastrukturze publicznej, w tym w budynkach publicznych, i w sektorze mieszkaniowym.	RPO WP 2014-2020
38.	Rozwój, wykorzystanie przez gospodarstwa indywidualne, podmioty prywatne i użyteczności publicznej Odnawialnych Źródeł Energii.	Priorytet inwestycyjny 4a Wspieranie wytwarzania i dystrybucji energii pochodzącej ze źródeł odnawialnych	RPO WP 2014-2020
39.	Zwalczanie i zapobieganie zagrożeniom poprzez modernizację, remont, przebudowę remiz Ochotniczej Straży Pożarnej, zakup i wymianę	Dofinansowanie z Zarządu Głównego Związku OSP RP / Inne	Inne

	sprzętu ratowniczo-gaśniczego, zakup i wymianę samochodów pożarniczych.		
Priorytet III - POPRAWA DOSTĘPNOŚCI			
40.	Rozwój sieci dróg gminnych (publicznych i niepublicznych), dróg powiatowych i dróg wojewódzkich przebiegających przez teren gminy wraz z infrastrukturą towarzyszącą poprzez budowę, przebudowę, modernizację i remont infrastruktury drogowej.	Priorytet 2.1 Poprawa i rozwój usług transportowych i infrastruktury	Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020
		Program Rozwoju Gminnej i Powiatowej Infrastruktury Drogowej na lata 2016-2019	Budżet państwa
		Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
		Priorytet inwestycyjny 7b Zwiększanie mobilności regionalnej poprzez łączenie węzłów drugorzędnych i trzeciorzędnych z infrastrukturą TEN-T, w tym z węzłami multimodalnymi.	RPO WP 2014-2020
41.	Budowa i modernizacja sieci dróg dojazdowych do terenów przyległych do J. Solińskiego (tereny wypoczynkowe).	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
42.	Budowa i modernizacja oświetlenia ulicznego oraz terenów o szczególnym znaczeniu dla mieszkańców.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
43.	Budowa, przebudowa parkingów i chodników wraz z wjazdami na drogi o wyższej kategorii.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
44.	Budowa toalet publicznych przy parkingach	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
45.	Budowa, przebudowa zatok autobusowych oraz wiat przystankowych.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
46.	Przebudowa infrastruktury mostowej na drogach gminnych, powiatowych i wojewódzkich.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
47.	Rozwój Internetu szerokopasmowego.	Priorytet Inwestycyjny 2.a Poszerzanie zakresu dostępności do łącz	PO Polska

		szerokopasmowych oraz wprowadzanie szybkich sieci internetowych oraz wspieranie wprowadzania nowych technologii i sieci dla gospodarki cyfrowej	Cyfrowa na lata 2014-2020
48.	Rozbudowa infrastruktury teleinformatycznej (3G, LTE, WiFi)	Priorytet Inwestycyjny 2.a Poszerzanie zakresu dostępności do łączności szerokopasmowych oraz wprowadzanie szybkich sieci internetowych oraz wspieranie wprowadzania nowych technologii i sieci dla gospodarki cyfrowej	PO Polska Cyfrowa na lata 2014-2020
Priorytet IV - KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY			
49.	Opracowanie Lokalnego Programu Rewitalizacji Gminy Czarna.	Funduszu Spójności w ramach Programu Operacyjnego Pomoc Techniczna 2014-2020 (POPT 2014-2020)	RPO WP 2014-2020
50.	Rewitalizacja obszarów zdegradowanych na terenie gminy Czarna	Priorytet inwestycyjny 9b: Wspieranie rewitalizacji fizycznej, gospodarczej i społecznej ubogich społeczności na obszarach miejskich i wiejskich	RPO WP 2014-2020
51.	Aktywizacja społeczno – zawodowa poprzez podnoszenie i zdobywanie nowych kwalifikacji i kompetencji zawodowych, wspieranie procesu edukacyjnego	Priorytet inwestycyjny 8i: Dostęp do zatrudnienia dla osób poszukujących pracy i osób biernych zawodowo, w tym długotrwale bezrobotnych oraz oddalonych od rynku pracy, także poprzez lokalne inicjatywy na rzecz zatrudnienia oraz wspieranie mobilności pracowników	RPO WP 2014-2020
		Priorytet inwestycyjny 10iv Lepsze dostosowanie systemów kształcenia i szkolenia do potrzeb rynku pracy, ułatwianie przechodzenia z etapu kształcenia do etapu zatrudnienia oraz wzmacnianie systemów kształcenia i szkolenia zawodowego i ich jakości, w tym poprzez mechanizmy prognozowania umiejętności, dostosowania programów nauczania oraz tworzenia i rozwoju systemów uczenia się poprzez praktyczną naukę zawodu realizowaną w ścisłej współpracy z pracodawcami.	RPO WP 2014-2020
52.	Aktywizacja społeczna i zawodowa osób zagrożonych wykluczeniem społecznym	Priorytet inwestycyjny 8i: Dostęp do zatrudnienia dla osób poszukujących pracy i osób biernych zawodowo, w tym długotrwale bezrobotnych oraz oddalonych od rynku pracy, także poprzez lokalne inicjatywy na rzecz zatrudnienia oraz wspieranie mobilności pracowników	RPO WP 2014-2020
		Priorytet inwestycyjny 9i: Aktywne włączenie, w tym z myślą o promowaniu	RPO WP 2014-

		równych szans oraz aktywnego uczestnictwa i zwiększaniu szans na zatrudnienie	2020
53.	Reintegracja i zwiększenie aktywności społecznej seniorów, rozszerzenie działań skierowanych na utrzymanie zdrowia i rozwój aktywności fizycznej.	Program Aktywności Społecznej Osób Starszych ASOS	MRPiPS
54.	Organizacja zajęć integracyjnych, tworzenie świetlic socjoterapeutycznych oraz organizacja turnusów rehabilitacyjnych dla potrzeb osób niepełnosprawnych.	Inne	Inne
55.	Rozwój partycypacji społecznej i rozwoju społeczeństwa obywatelskiego	Komponent II. Demokratyczne zaangażowanie i uczestnictwo obywatelskie	Europa dla Obywateli 2014-2020
56.	Zwalczanie ubóstwa przy współpracy z NGO, instytucjami publicznymi, kościołem.	Priorytet inwestycyjny 9i: Aktywne włączenie, w tym z myślą o promowaniu równych szans oraz aktywnego uczestnictwa i zwiększaniu szans na zatrudnienie	RPO WP 2014-2020
57.	Budowa, modernizacja, remont mieszkań komunalnych lub adaptacja istniejących budynków na cele mieszkaniowe.	Priorytet inwestycyjny 9iv: Ułatwianie dostępu do przystępnych cenowo, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług społecznych świadczonych w interesie ogólnym Priorytet inwestycyjny 9a Inwestycje w infrastrukturę zdrowotną i społeczną, które przyczyniają się do rozwoju krajowego, regionalnego i lokalnego, zmniejszania nierówności w zakresie stanu zdrowia, promowanie włączenia społecznego poprzez lepszy dostęp do usług społecznych, kulturalnych i rekreacyjnych, oraz przejścia z usług instytucjonalnych na usługi na poziomie społeczności lokalnych	RPO WP 2014-2020
58.	Wspieranie inicjatyw organizacji pozarządowych; lokalnych liderów.	Priorytet 2. Aktywne społeczeństwo; Priorytet 3. Aktywni obywatele; Priorytet 4. Silne organizacje pozarządowe;	P FIO
59.	Cyfryzacja usług publicznych.	Priorytet inwestycyjny 2c: Wzmocnienie zastosowań TIK dla e-administracji,	RPO WP 2014-

		e-uczenia się, e-włączenia społecznego, e-kultury i e-zdrowia	2020 PO Polska Cyfrowa na lata 2014-2020
60.	Dostosowanie obiektów publicznych do potrzeb osób niepełnosprawnych.	Program wyrównywania różnic między regionami III	PFRON
61.	Tworzenie i/lub dostosowanie infrastruktury do potrzeb osób niepełnosprawnych.	Program wyrównywania różnic między regionami III	PFRON
62.	Stwarzanie warunków dla rozwoju i poszerzenia usług medycznych.	Priorytet inwestycyjny giv: Ułatwianie dostępu do przystępnych cenowo, trwałych oraz wysokiej jakości usług, w tym opieki zdrowotnej i usług socjalnych świadczonych w interesie ogólnym	RPO WP 2014-2020 Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020 (PO WER 2014-2020)
63.	Przeciwdziałanie wykluczeniu cyfrowemu poprzez upowszechnianie korzystania z Internetu i rozwój kompetencji cyfrowych wśród mieszkańców gminy Czarna.	Priorytet inwestycyjny 2c: Wzmocnienie zastosowań TIK dla e-administracji, e-uczenia się, e-włączenia społecznego, e-kultury i e-zdrowia	RPO WP 2014-2020 PO Polska Cyfrowa na lata 2014-2020
64.	Rozwój życia społeczno – kulturalnego poprzez zatrudnianie animatorów, instruktorów w świetlicach wiejskich.	Inne	Granty Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego
65	Budowa i modernizacja obywatelskiej infrastruktury proobronnej oraz wspieranie organizacji proobronnych.	Inne	Inne
66.	Wyposażenie w sprzęt i niezbędne pomoce dydaktyczne Szkoły Podstawowej oraz Gimnazjum w Czarnej.	Priorytet inwestycyjny 10i Ograniczenie i zapobieganie przedwczesnemu kończeniu nauki szkolnej oraz zapewnianie równego dostępu do dobrej jakości wczesnej edukacji elementarnej oraz kształcenia podstawowego,	RPO WP 2014-2020

		gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego, z uwzględnieniem formalnych, nieformalnych i pozaformalnych ścieżek kształcenia umożliwiających ponowne podjęcie kształcenia i szkolenia EFS	
67.	Remont hali sportowej (m.in. poszycie dachu hali sportowej), remont budynku szkoły (m.in. poszycie dachowe budynku szkoły oraz remont instalacji wod.- kan. wewnątrz budynku wraz przyłączami do istniejącej oczyszczalni ścieków w Czarnej Górnjej).	Priorytet inwestycyjny 10 Inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój infrastruktury edukacyjnej i szkoleniowej	RPO WP 2014-2020
68.	Poprawa jakości oraz zwiększenie poziomu bezpieczeństwa dowozu dzieci do szkół na terenie gminy.	Inne	Inne
69.	Wyposażenie w sprzęt i niezbędne pomoce dydaktyczne oddziałów przedszkolnych w Czarnej Górnjej	Priorytet inwestycyjny 10i Ograniczenie i zapobieganie przedwczesnemu kończeniu nauki szkolnej oraz zapewnianie równego dostępu do dobrej jakości wczesnej edukacji elementarnej oraz kształcenia podstawowego, gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego, z uwzględnieniem formalnych, nieformalnych i pozaformalnych ścieżek kształcenia umożliwiających ponowne podjęcie kształcenia i szkolenia EFS	RPO WP 2014-2020
70.	Adaptacja szkolnego strychu na zorganizowanie całorocznego szkolnego schroniska młodzieżowego w Czarnej Górnjej.	Inne	Inne
71.	Podnoszenie jakości kształcenia na terenie gminy poprzez uzupełnienie wyposażenia szkół i oddziałów przedszkolnych w Czarnej Górnjej.	Priorytet inwestycyjny 10i Ograniczenie i zapobieganie przedwczesnemu kończeniu nauki szkolnej oraz zapewnianie równego dostępu do dobrej jakości wczesnej edukacji elementarnej oraz kształcenia podstawowego, gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego, z uwzględnieniem formalnych, nieformalnych i pozaformalnych ścieżek kształcenia umożliwiających ponowne podjęcie kształcenia i szkolenia EFS	RPO WP 2014-2020
72.	Tworzenie ośrodków wychowania przedszkolnego na terenie gminy Czarna a następnie wyposażenie ich w meble, sprzęt i	Priorytet inwestycyjny 10 Inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie poprzez rozwój infrastruktury edukacyjnej i szkoleniowej	RPO WP 2014-2020

	niezbędne pomoce dydaktyczne.	Priorytet inwestycyjny 10i Ograniczenie i zapobieganie przedwczesnemu kończeniu nauki szkolnej oraz zapewnianie równego dostępu do dobrej jakości wczesnej edukacji elementarnej oraz kształcenia podstawowego, gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego, z uwzględnieniem formalnych, nieformalnych i pozaformalnych ścieżek kształcenia umożliwiających ponowne podjęcie kształcenia i szkolenia EFS	RPO WP 2014-2020
73.	Podniesienie oferty i atrakcyjności zajęć pozalekcyjnych; aktywizacja i wspieranie zajęć sportowych oraz kółek zainteresowań.	Priorytet inwestycyjny 10i Ograniczenie i zapobieganie przedwczesnemu kończeniu nauki szkolnej oraz zapewnianie równego dostępu do dobrej jakości wczesnej edukacji elementarnej oraz kształcenia podstawowego, gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego, z uwzględnieniem formalnych, nieformalnych i pozaformalnych ścieżek kształcenia umożliwiających ponowne podjęcie kształcenia i szkolenia EFS	RPO WP 2014-2020
74.	Aktywizacja i wspieranie inicjatyw edukacyjnych wśród uczniów pomagających zdobyć wiedzę oraz wypracować przedsiębiorcze umiejętności, a także przygotowujących do podejmowania decyzji edukacyjno – zawodowych.	Priorytet inwestycyjny 10i Ograniczenie i zapobieganie przedwczesnemu kończeniu nauki szkolnej oraz zapewnianie równego dostępu do dobrej jakości wczesnej edukacji elementarnej oraz kształcenia podstawowego, gimnazjalnego i ponadgimnazjalnego, z uwzględnieniem formalnych, nieformalnych i pozaformalnych ścieżek kształcenia umożliwiających ponowne podjęcie kształcenia i szkolenia EFS	RPO WP 2014-2020
Priorytet V - PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ			
75.	Tworzenie i wdrażanie turystyczno – gospodarczych planów inwestycyjnych gminy celem pozyskania inwestorów.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
76.	Wspieranie tworzenia nowych miejsc pracy i rozwój lokalnej przedsiębiorczości.	Priorytet inwestycyjny 8iii: Praca na własny rachunek, przedsiębiorczość i tworzenie przedsiębiorstw w tym innowacyjnych mikro-, małych i średnich przedsiębiorstw	RPO WP 2014-2020
		Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
77.	Utworzenie stref aktywności gospodarczej,	Priorytet inwestycyjny 3a: Promowanie przedsiębiorczości, w szczególności	RPO WP 2014-

	zagospodarowanie terenu pod inwestycje o charakterze turystycznym, rekreacyjnym, sportowym.	poprzez ułatwianie gospodarczego wykorzystywania nowych pomysłów oraz sprzyjanie tworzeniu nowych firm, w tym również poprzez inkubatory przedsiębiorczości	2020
78	Efektywne wykorzystanie zasobów (naturalnych surowców, walorów przyrodniczych) oraz położenia dla rozwoju lokalnej przedsiębiorczości.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
79	Edukacja i promocja kształcenia w zakresie specjalizacji istotnych dla rozwoju gminy /rolnictwo ekologiczne, turystyka wiejska i agroturystyka, finanse i rachunkowość, przedsiębiorczość/.	Priorytet inwestycyjny 10iv Lepsze dostosowanie systemów kształcenia i szkolenia do potrzeb rynku pracy, ułatwianie przechodzenia z etapu kształcenia do etapu zatrudnienia oraz wzmacnianie systemów kształcenia i szkolenia zawodowego i ich jakości, w tym poprzez mechanizmy prognozowania umiejętności, dostosowania programów nauczania oraz tworzenia i rozwoju systemów uczenia się poprzez praktyczną naukę zawodu realizowaną w ścisłej współpracy z pracodawcami.	RPO WP 2014-2020
80.	Tworzenie obszarów o preferencyjnych warunkach prowadzenia działalności gospodarczej dla przedsiębiorców i potencjalnych inwestorów.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
81.	Udzielanie wsparcia na etapie powoływania i funkcjonowania inicjatyw kalstrowych funkcjonujących w branży turystycznej, agroturystycznej i ekoturystycznej	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
82.	Propagowanie sprzedaży bezpośredniej produktów rolniczych.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
83.	Utworzenie miejsc sprzedaży produktów lokalnych.	Cel szczegółowy 6B) Wspieranie lokalnego rozwoju na obszarach wiejskich	PROW 2014-2020
84.	Wspieranie innowacyjności w gospodarce lokalnej.	Priorytet inwestycyjny 3a: Promowanie przedsiębiorczości, w szczególności poprzez ułatwianie gospodarczego wykorzystywania nowych pomysłów oraz sprzyjanie tworzeniu nowych firm, w tym również poprzez inkubatory przedsiębiorczości	RPO WP 2014-2020

Źródło: Opracowanie własne.

VII. Spójność Strategii z dokumentami strategicznymi wyższego rzędu.

W ramach Strategii będą realizowane cele główne i działania wpisujące się w strategiczne dokumenty planistyczne i programowe szczebla wspólnotowego, krajowego i regionalnego. Opracowana strategia jest również spójna z lokalnymi dokumentami strategicznymi i planistycznymi.

Zestawienie tych dokumentów wraz z nawiązaniem do ich założeń przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 49. Wykaz powiązań celów Strategii z dokumentami strategicznymi wyższego rzędu.

Lp.	Program	Misja/Cel/Priorytet/Działanie
1.	Strategia Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu	<p>Celem strategii „Europa 2020” jest osiągnięcie wzrostu gospodarczego, który będzie: inteligentny – dzięki bardziej efektywnym inwestycjom w edukację, badania naukowe i innowacje; zrównoważony – dzięki zdecydowanemu przesunięciu w kierunku gospodarki niskoemisyjnej; oraz sprzyjający włączeniu społecznemu, ze szczególnym naciskiem na tworzenie nowych miejsc pracy i ograniczanie ubóstwa.</p> <p>Strategia koncentruje się na pięciu dalekosiężnych celach w dziedzinie zatrudnienia, innowacyjności, edukacji, walki z ubóstwem oraz w zakresie klimatu i energii, tj:</p> <p>Cel 1: Osiągnięcie wskaźnika zatrudnienia na poziomie 75%, wśród kobiet i mężczyzn w wieku 20–64 lat, w tym poprzez zwiększenie zatrudnienia młodzieży, osób starszych i pracowników nisko wykwalifikowanych oraz skuteczniejszą integrację legalnych imigrantów.</p> <p>Cel 3: Zmniejszenie emisji gazów cieplarnianych o 20%, w porównaniu z poziomami z 1990 r.; zwiększenie do 20% udziału energii odnawialnej w ogólnym zużyciu energii; dążenie do zwiększenia efektywności energetycznej o 20%. Unia Europejska zdecydowana jest podjąć decyzję o osiągnięciu do 2020 r. 30-procentowej redukcji emisji w porównaniu z poziomami z 1990 r., o ile inne kraje rozwinięte zobowiążą się do porównywalnych redukcji emisji, a kraje rozwijające się wniosą wkład na miarę swoich zobowiązań i możliwości.</p> <p>Cel 4: Podniesienie poziomu wykształcenia, zwłaszcza poprzez dążenie do zmniejszenia odsetka osób zbyt wcześnie kończących naukę do poniżej 10% oraz poprzez zwiększenie do co najmniej 40% odsetka osób w wieku 30–34 lat mających wykształcenie wyższe lub równoważne.</p> <p>Cel 5: Wspieranie włączenia społecznego, zwłaszcza przez ograniczanie ubóstwa, mając na celu wydzwignięcie z ubóstwa lub wykluczenia społecznego co najmniej 20 mln obywateli.</p> <p>W strategii uwzględniono działania w obszarze zdrowia, opieki społecznej, rynku pracy, edukacji infrastruktury i środowiska, których realizacja wpisuje się w cele wskazane w Strategii Europa 2020.</p>
2.	Strategia Rozwoju Kraju do roku 2020.	<p>Celem głównym strategii średniookresowej staje się wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności.</p> <p>Spójność Strategią Rozwoju Gminy Czarna 2015 – 2025 związana jest w wymienionych poniżej obszarach strategicznych i celami.</p> <p>Obszar strategiczny II. Konkurencyjna gospodarka .</p> <p>Cel II.2. Wzrost wydajności gospodarki.</p> <p>Cel II.4. Rozwój kapitału ludzkiego.</p>

		<p>Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych. Cel II.6. Bezpieczeństwo energetyczne i środowisko. Obszar strategiczny III. Spójność społeczna i terytorialna. Cel III.1. Integracja społeczna. Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych. Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych.</p>
3.	<p>Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju.</p>	<p>Celem głównym realizowanych działań jest poprawa jakości życia Polaków. Osiągnięcie tego celu powinno być mierzone, z jednej strony, wzrostem produktu krajowego brutto (PKB) na mieszkańca, a z drugiej zwiększeniem spójności społecznej oraz zmniejszeniem nierównomierności o charakterze terytorialnym, jak również skalą skoku cywilizacyjnego społeczeństwa oraz innowacyjności gospodarki w stosunku do innych krajów. Spójność Strategią Rozwoju Gminy Czarna 2015 – 2025 związana jest w wymienionych poniżej celami.</p> <p>Cel 3 - Poprawa dostępności i jakości edukacji na wszystkich etapach oraz podniesienie konkurencyjności nauki. Cel 4 - Wzrost wydajności i konkurencyjności gospodarki. Cel 5 – Stworzenie Polski Cyfrowej. Cel 6 - Rozwój kapitału ludzkiego poprzez wzrost zatrudnienia i stworzenie „workfare state” . Cel 7 – Zapewnienie bezpieczeństwa energetycznego oraz ochrona i poprawa stanu środowiska. Cel 11 – Wzrost społecznego kapitału rozwoju.</p>
4.	<p>Krajowa Strategia Rozwoju regionalnego 2010 – 2020: regiony, Miasta, Obszary Wiejskie (KSRR).</p>	<p>Obszary wiejskie w KSRR postrzegane są w sensie funkcjonalnym, nie tylko jako obszary o funkcji rolniczej. Planowana interwencja polityki regionalnej odnosi się do różnych typów obszarów wiejskich i będzie zróżnicowana nie tylko w zależności od funkcji i stopnia ich rozwoju, ale również w zależności od położenia wobec ośrodków miejskich. W związku z tym działania polityki regionalnej dla rozwoju obszarów wiejskich nakierowane będą na różne typy obszarów wiejskich. Powiązania ze Strategią widoczne są we wszystkich celach.</p> <p>Cel 1. Konkurencyjność. Cel 2. Spójność. Cel 3. Sprawność.</p>
5.	<p>Narodowy Plan Rewitalizacji do 2022.</p>	<p>Głównym celem Narodowego Planu Rewitalizacji jest poprawa warunków rozwoju obszarów zdegradowanych w wymiarze przestrzennym, społecznym, kulturowym i gospodarczym. Realizacji tego celu służyć będzie tworzenie korzystnych warunków dla prowadzenia rewitalizacji w Polsce i położenie nacisku na holistyczne, zintegrowane podejście do prowadzenia takich działań. Cele tematyczne o kluczowym oraz uzupełniającym znaczeniu dla rewitalizacji spójne ze Strategią Rozwoju Gminy Czarna 2015 – 2025 to:</p> <p>Cel Tematyczny 3 Wzmacnianie konkurencyjności MŚP.</p>

		<p>Cel tematyczny 6 Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami.</p> <p>Cel tematyczny 8 Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników.</p> <p>Cel tematyczny 9 Wspieranie włączenia społecznego i walka z ubóstwem.</p> <p>Cel tematyczny 10 Inwestowanie w edukację, umiejętności i uczenie się przez całe życie.</p> <p>Cel tematyczny 11. Wzmacnianie potencjału instytucjonalnego i skuteczności administracji publicznej.</p>
6.	<p>Umowa Partnerstwa 2014-2020 – Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020</p>	<p>Umowa Partnerstwa zawiera 3 cele główne określa 11 celów tematycznych:</p> <p>Cel główny 1. Zwiększenie konkurencyjności gospodarki.</p> <p>Cel główny 2. Poprawa spójności społecznej i terytorialnej.</p> <p>Cel główny 3. Podniesienie sprawności i efektywności państwa.</p> <p>Cel tematyczny 1. Wzmacnianie badań naukowych, rozwoju technologicznego i innowacji.</p> <p>Cel tematyczny 2. Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych.</p> <p>Cel tematyczny 3. Wzmacnianie konkurencyjności małych i średnich przedsiębiorstw, sektora rolnego (w odniesieniu do EFRROW) oraz sektora rybołówstwa i akwakultury (w odniesieniu do EFMR).</p> <p>Cel tematyczny 4. Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach.</p> <p>Cel tematyczny 5. Promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem.</p> <p>Cel tematyczny 6. Zachowanie i ochrona środowiska naturalnego oraz wspieranie efektywnego gospodarowania zasobami.</p> <p>Cel tematyczny 7. Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszej infrastruktury sieciowej.</p> <p>Cel tematyczny 8. Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników.</p> <p>Cel tematyczny 9. Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją.</p> <p>Cel tematyczny 10. Inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie.</p> <p>Cel tematyczny 11. Wzmacnianie zdolności instytucjonalnych instytucji publicznych i zainteresowanych stron oraz sprawności administracji publicznej.</p>
7.	<p>Strategia Rozwoju Społeczno - Gospodarczego Polski Wschodniej do roku 2020</p>	<p>Cel główny Strategii – „Wzrost wydajności pracy we wszystkich sektorach gospodarki Polski Wschodniej” – ma być osiągnięty dzięki działaniom pogrupowanym w trzy strategiczne obszary:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) innowacyjność, 2) zasoby pracy i jakość kapitału ludzkiego, 3) infrastruktura transportowa i elektroenergetyczna <p>oraz siedem kierunków działań.</p> <p>Powiązania ze Strategią widoczne są we wszystkich celach Strategii rozwoju społeczno-gospodarczego Polski Wschodniej.</p>

8.	Strategia Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2020	<p>Cel główny: Efektywne wykorzystanie zasobów wewnętrznych i zewnętrznych dla zrównoważonego i inteligentnego rozwoju społeczno-gospodarczego drogą do poprawy jakości życia mieszkańców.</p> <p>Spójność celów Strategii widoczny jest w następujących celach strategicznych Strategii Rozwoju Województwa - Podkarpackie 2020</p> <p>Cel strategiczny 1: Rozwijanie przewag regionu w oparciu o kreatywne specjalizacje jako przejaw budowania konkurencyjności krajowej i międzynarodowej</p> <p>1.3. Turystyka</p> <p>1.5. Instytucje otoczenia biznesu</p> <p>Cel strategiczny 2: Rozwój kapitału ludzkiego i społecznego jako czynników: innowacyjności regionu oraz poprawy poziomu życia mieszkańców.</p> <p>2.1. Edukacja</p> <p>2.2. Kultura i dziedzictwo kulturowe</p> <p>2.3. Społeczeństwo obywatelskie</p> <p>2.4. Włączenie społeczne</p> <p>2.5. Zdrowie publiczne</p> <p>2.6. Sport powszechny</p> <p>Cel strategiczny 3: Podniesienie dostępności oraz poprawa spójności funkcjonalno-przestrzennej jako element budowania potencjału rozwojowego regionu.</p> <p>3.1. Dostępność komunikacyjna</p> <p>3.2. Dostępność technologii informacyjnych</p> <p>3.4. Funkcje obszarów wiejskich</p> <p>Cel strategiczny 4: Racjonalne i efektywne wykorzystanie zasobów z poszanowaniem środowiska naturalnego sposobem na zapewnienie bezpieczeństwa i dobrych warunków życia mieszkańców oraz rozwoju gospodarczego województwa</p> <p>4.1. Zapobieganie i przeciwdziałanie zagrożeniom oraz usuwanie ich negatywnych skutków</p> <p>4.2. Ochrona środowiska</p> <p>4.3. Bezpieczeństwo energetyczne i racjonalne wykorzystanie energii</p>
9.	Regionalny Program Operacyjny Województwa Podkarpackiego na lata 2014-2020	<p>PRO WP 2014-2020 zawiera IX osi priorytetowych. Powiązania Strategii z RPO WP widoczne są w następujących osiach i celach tematycznych RPO WP:</p> <p>Oś priorytetowa I. Konkurencyjna i innowacyjna gospodarka</p> <p>Cel tematyczny 3. Wzmacnianie konkurencyjności MŚP</p> <p>Oś priorytetowa II. Cyfrowe podkarpacie</p> <p>Cel tematyczny 2. Zwiększenie dostępności, stopnia wykorzystania i jakości technologii informacyjno-komunikacyjnych</p>

		<p>Oś priorytetowa III. Czysta energia Cel tematyczny 4 Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach Oś priorytetowa IV. Ochrona środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego Cel tematyczny 5. Promowanie dostosowania do zmian klimatu, zapobiegania ryzyku i zarządzania ryzykiem Cel tematyczny 6. Zachowanie i ochrona środowiska oraz promowanie efektywnego gospodarowania zasobami Oś priorytetowa V. Infrastruktura komunikacyjna Cel tematyczny 4 Wspieranie przejścia na gospodarkę niskoemisyjną we wszystkich sektorach Cel tematyczny 7. Promowanie zrównoważonego transportu i usuwanie niedoborów przepustowości w działaniu najważniejszej infrastruktury sieciowej Oś priorytetowa VI. Spójność przestrzenne i społeczna Cel tematyczny 8. Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników Cel tematyczny 9. Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją Cel tematyczny 10. Inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie Oś priorytetowa VII. Regionalny rynek pracy Cel tematyczny 8. Promowanie trwałego i wysokiej jakości zatrudnienia oraz wsparcie mobilności pracowników Oś priorytetowa VIII. Integracja społeczna Cel tematyczny 9. Promowanie włączenia społecznego, walka z ubóstwem i wszelką dyskryminacją Oś priorytetowa IX. Jakość edukacji i kompetencji w regionie Cel tematyczny 10. Inwestowanie w kształcenie, szkolenie oraz szkolenie zawodowe na rzecz zdobywania umiejętności i uczenia się przez całe życie</p>
10.	Program Strategiczny Rozwoju Bieszczad	<p>Powiązania Strategii z PSRB widoczne są we wszystkich priorytetach PSRB</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Priorytet TURYSTYKA i REKREACJA 2. Priorytet PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ 3. Priorytet KAPITAŁ LUDZKI i SPOŁECZNY 4. Priorytet INFRASTRUKTURA SŁUŻĄCA POPRAWIE DOSTĘPNOŚCI i OCHRONIE ŚRODOWISKA
11.	Program Strategiczny „Błękitny San”	<p>Powiązania Strategii z PS „Błękitny San” widoczne są we wszystkich priorytetach PS „Błękitny San”</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Priorytet INNOWACYJNA PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ 2. Priorytet TURYSTYKA 3. Priorytet KAPITAŁ LUDZKI I SPOŁECZNY 4. Priorytet ŚRODOWISKO I ENERGETYKA

Źródło: Opracowanie własne

Ponadto strategia wpisuje się w logikę interwencji programów operacyjnych o zasięgu krajowym i europejskim, takich jak Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020, Program Operacyjny Polska Cyfrowa 2014-2020, Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020, Program Operacyjny Inteligentny Rozwój oraz Programy Operacyjne Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014-2020. Nie wszystkie z w/w programów operacyjnych otwierają możliwości pozyskiwania środków dla samorządu gminnego, ale spójność Strategii umożliwia aplikowanie o środki finansowe innym podmiotom, które bezpośrednio lub pośrednio przyczyniają się do rozwoju obszaru.

VIII. System monitoringu i ewaluacji.

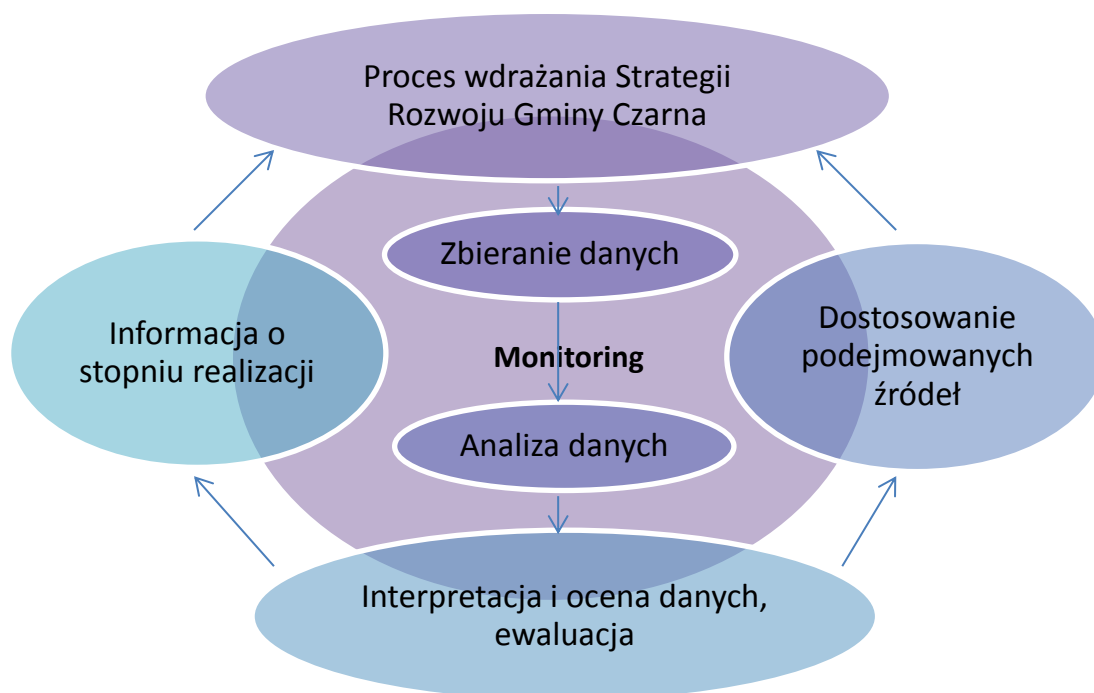
Sprawne osiągnięcie założonych celów wymaga systematycznego monitorowania zmian, wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań rozwoju gminy, ciągłej obserwacji i oceny pozytywnych i negatywnych doświadczeń przy wdrażaniu Strategii oraz opracowywania i wdrażania programów korygujących odstępstwa od planów.

W celu uzyskania właściwej kontroli nad procesem monitorowania postępów w realizacji i weryfikacji postępów, konieczne jest wprowadzenie zasad stałego, okresowego monitoringu, którego celem jest uzyskanie konkretnych mierników osiągnięcia założonych celów.

Wybór właściwych, mierzalnych wskaźników, wartości bazowej i docelowej, powinny uwzględniać zapisy niniejszej Strategii, dane dostępne w statystyce publicznej i wewnętrznej gminy. Konieczne jest zatem powołanie jednostki ds. Strategii odpowiedzialnej za monitoring i ewaluację oraz wybór wskaźników. W skład zespołu powinny wchodzić osoby z różnych środowisk opiniotwórczych. Rekomenduje się, aby powołany zespół dokonywał szczegółowej analizy realizacji celów strategicznych, nie rzadziej niż raz na okres wyborczy tj. raz na cztery lata. Analiza powinna być przygotowana w oparciu o opracowane wskaźniki dostępne w statystyce publicznej i wewnętrznej gminy. Ważnym elementem tego sprawozdania powinna być również analiza zagrożeń utrudniających jej realizację oraz opracowanie systemu działań naprawczych. Zaleca się, aby szczegółowa, systematyczna analiza opierała się na sporządzaniu rocznych sprawozdań tj. oceny stopnia realizacji Strategii do założonych wskaźników, prawidłowości ich realizacji, oceny przyjętych wskaźników w odniesieniu do celów strategicznych i operacyjnych. Rekomenduje się publikowanie raportów w wersji elektronicznej w Internecie, co ułatwia upowszechnianie wiedzy na temat postępu realizacji Strategii. Stworzenie obserwatorium na stronie www umożliwi mieszkańcom włączenie się do procesu monitoringu Strategii. Ewaluacja powinna dostarczyć odpowiedzi na pytanie, jakie są efekty realizacji Strategii, pokazać szanse i zagrożenia z nią związane oraz celowość przyjętych zasad i procedur, może także zmierzyć poziom zadowolenia mieszkańców z dokonanych zmian.

Schemat 3, System monitoringu i ewaluacji.

Źródło: Opracowanie własne.

Poniżej przedstawiona została lista rekomendowanych mierników realizacji strategii. Stanowi propozycję oraz może podlegać modyfikacjom.

Tabela 50. Rekomendowane mierniki realizacji Strategii Rozwoju Gminy Czarna.

Obszar	Przykładowe mierniki
SPOŁECZEŃSTWO	<ul style="list-style-type: none"> — liczba osób bezrobotnych zarejestrowanych w Powiatowym Urzędzie Pracy, — liczba osób/ rodzin korzystających z pomocy społecznej, — liczba udzielonych porad medycznych, — wydatki na opiekę społeczną w roku – kwota, — liczba dzieci w przedszkolach, — wartość inwestycji infrastrukturalnych w zakresie wyposażania placówek edukacyjnych (w tym sprzętu technologii teleinformatycznych), — ilość organizacji pozarządowych zarejestrowanych w rejestrze REGON,
INFRASTRUKTURA	<ul style="list-style-type: none"> — długość nowo wybudowanej lub zmodernizowanej sieci dróg — długość nowo wybudowanych lub zmodernizowanych chodników, kładek, mostków in. — liczba odbiorców sieci światłowodowej — liczba obiektów użyteczności publicznej, w których przeprowadzono termomodernizację, — liczba odnowionych obiektów zabytkowych i historycznych,
GOSPODARKA	<ul style="list-style-type: none"> — liczba podmiotów gospodarki narodowej zarejestrowanych w rejestrze REGON, — liczba podmiotów gospodarki narodowej zrzeszonych w klastrach — liczba gospodarstw rolnych zrzeszonych w grupach producenckich i kooperacyjnych, — liczba utworzonych miejsc pracy poza rolnictwem, — liczba zakładów przetwórstwa rolno - spożywczego i rzemiosła, — powierzchnia terenów zarezerwowana pod działalność usługowo- handlową, — liczba wydanych publikacji informacyjnych,

ŚRODOWISKO	— liczba zorganizowanych wydarzeń kulturalnych o tematyce gospodarczej,
	— ilość przeprowadzonych przedsięwzięć o charakterze edukacyjnym – szkoleń, warsztatów,
	— ilość obiektów prowadzących obsługę ruchu turystycznego, w tym gospodarstw agroturystycznych,
	— wartość inwestycji przeznaczonych na budowę i modernizację infrastruktury turystycznej,
	— liczba instytucji i podmiotów zaangażowanych w tworzenie i funkcjonowanie systemu promocji inwestycyjnej i gospodarczej gminy,
	— długość nowo wybudowanej lub zmodernizowanej sieci wodociągowej i kanalizacyjnej/ ilość przyłączy,
	— liczba nowo wybudowanych przydomowych oczyszczalni ścieków,
	— liczba gospodarstw domowych korzystających z innowacyjnych technologii grzewczych,
	— liczba powstałych na terenie gminy źródeł energii odnawialnych,
	— powierzchnia zrekultywowanych terenów przyrodniczo zdegradowanych.

Źródło: Opracowanie własne.

Dla zwiększenia efektywności procesu sprawozdawczego z postępów wdrażania Strategii, sprawozdania składane są na ujednoczonym protokole, sprawdzającym postępy w realizacji Strategii, wg następującego wzoru:

Tabela 51. Protokół sprawdzający postępy w realizacji Strategii /wzór/.

PROTOKÓŁ SPRAWOZDAWCZY za rok...../wzór/			
- tytuł projektu -			
Cel	PRIORYTET	DZIAŁANIE	JEDNOSTKA REALIZUJĄCA
OPIS STANU REALIZACJI (m.in.: zrealizowane przedsięwzięcia w danym okresie, stopień realizacji, skuteczność zastosowanych instrumentów realizacyjnych, ocena partnerów realizacyjnych, sukcesy realizacyjne, uzyskane efekty)			
OPIS POWSTAŁYCH TRUDNOŚCI REALIZACYJNYCH (m.in.: problemy powstałe na etapie realizacji, opóźnienia i ich przyczyny, rekomendacje dotyczące zmian w realizacji, możliwe usprawnienia)			
OPIS ZASTOSOWANYCH DZIAŁAŃ NAPRAWCZYCH (m.in.: środki podjęte w celu przezwyciężenia trudności)			
OPIS ŹRÓDEŁ FINANSOWANIA (wielkość środków finansowych wydatkowanych na realizację zadania w danym okresie (lata realizacji), w podziale na źródła finansowania)			
Budżet gminy	.....(kwota w zł)	.....(% kwoty ogółem)	
Budżet jednostki realizującej	.....(kwota w zł)	.....(% kwoty ogółem)	
Środki zewnętrzne	.....(kwota w zł)	.....(% kwoty ogółem)	
Ogółem	.....(kwota w zł)	.....(% kwoty ogółem)	

Źródło: Opracowanie własne.

Załącznik 1. Badanie ankietowe opinii społecznej dotyczące kierunków rozwoju, potrzeb społecznych i warunków życia w gminie Czarna.

Szanowni Państwo!

W związku z prowadzeniem prac nad Strategią Rozwoju Gminy Czarna na lata 2015-2025, zwracamy się do Państwa z prośbą o wypełnienie poniższej ankiety. Zależy nam, aby jak największa liczba mieszkańców gminy udzieliła odpowiedzi na pytania zawarte w ankiecie tylko wtedy, bowiem będzie można uznać prowadzone badanie za w pełni wartościowe i miarodajne.

Ankieta jest całkowicie anonimowa – wszelkie zebrane informacje będą wykorzystywane wyłącznie do sporządzenia zbiorczych zestawień, a wypełnione przez Państwa ankiety nie będą publicznie udostępniane. Po wypełnieniu ankiety prosimy o kliknięcie przycisku „prześlij” lub w przypadku wersji papierowej o złożenie jej w miejscu jej pobrania. Państwa opinie, jako cenne i ważne źródło informacji na temat konkretnych potrzeb mieszkańców gminy, zostaną uwzględnione w procesie przygotowywania Strategii w zakresie jej celów i priorytetów. Ponadto wyniki badania umożliwią przygotowanie raportu z przeprowadzonych konsultacji społecznych.

W przyszłości Strategia Rozwoju Gminy Czarna będzie dokumentem niezbędnym, między innymi przy pozyskiwaniu środków zewnętrznych (krajowych, Unii Europejskiej i innych).

Ankieta przeznaczona jest dla:

- mieszkańców gminy,
- podmiotów gospodarczych działających na terenie gminy,
- stowarzyszeń oraz organizacji społecznych,
- osób przebywających na terenie gminy.

Termin zbierania ankiet upływa 11.12.2015 r.

Prosimy o odpowiedź na każde pytanie, poprzez zaznaczenie odpowiedniego pola.

1. Jak ocenia Pan/Pani stan infrastruktury technicznej na terenie gminy Czarna?

	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
Infrastruktura drogowa	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Infrastruktura wodociągowa	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Infrastruktura kanalizacyjna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Infrastruktura teleinformatyczna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Infrastruktura elektroenergetyczna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Gospodarka odpadami	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2. Jak ocenia Pan/Pani stan infrastruktury społecznej na terenie gminy Czarna?

	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
Infrastruktura kulturalna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Infrastruktura turystyczna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Infrastruktura wypoczynkowo-rekreacyjna	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Infrastruktura wychowawczo-educacyjna	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
Dostępność usług medycznych	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Infrastruktura sportowa (np. boiska różnego rodzaju, baseny)	☐	☐	☐	☐	☐	☐

3. Jak ocenia Pan/Pani stan powiązań komunikacyjnych gminy Czarna (zewnątrznych)?

	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
Transport drogowy (autobusy, busy)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ścieżki piesze	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ścieżki rowerowe	☐	☐	☐	☐	☐	☐

4. Jak ocenia Pan/Pani stan powiązań komunikacyjnych gminy Czarna (wewnętrznych)?

	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
Transport drogowy (autobusy)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Transport drogowy (busy)	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Ścieżki piesze	☐	☐	☐	☐	☐	☐

	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
Ścieżki rowerowe	☐	☐	☐	☐	☐	☐

5. Jak ocenia Pan/Pani estetykę gminy?

bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
☐	☐	☐	☐	☐	☐

6. Jak ocenia Pan/Pani stan zagospodarowania przestrzeni publicznej w gminie (wyposażenie w parkingi, chodniki, ławki, kosze na śmieci)?

bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
☐	☐	☐	☐	☐	☐

7. Jak ocenia Pan/Pani stan środowiska naturalnego na terenie gminy?

bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
☐	☐	☐	☐	☐	☐

8. Jak ocenia Pan/Pani warunki do prowadzenia działalności gospodarczej w gminie, np. ewentualne udogodnienia i ulgi dla przedsiębiorców, dostęp do informacji na temat zakładania własnej działalności?

bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Jak ocenia Pan/Pani warunki do prowadzenia działalności rolniczej w gminie, np. czy organizowane są szkolenia, czy rolnicy mają dostęp do informacji na temat korzystnej specjalizacji gospodarstwa rolnego lub jej zmiany?

bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
☐	☐	☐	☐	☐	☐

9. Jaka jest Pana/Pani zdaniem skala występowania wymienionych poniżej zjawisk:

	bardzo wysoka	wysoka	średnia	niska	trudno powiedzieć
Przestępczość	☐	☐	☐	☐	☐
Przemoc w rodzinie	☐	☐	☐	☐	☐
Bieda	☐	☐	☐	☐	☐
Alkoholizm	☐	☐	☐	☐	☐
Narkomania	☐	☐	☐	☐	☐
Przemoc rówieśnicza w szkole	☐	☐	☐	☐	☐

10. Jak ocenia Pan/Pani sposób rozwiązywania problemów społecznych w gminie i profilaktyki w tym zakresie?

(1-bardzo źle, 2-źle, 3-średnio, 4-dobrze, 5-bardzo dobrze)

	1	2	3	4	5	
bardzo źle	☐	☐	☐	☐	☐	bardzo dobrze

11. Czy Pana/Pani zdaniem w gminie można się czuć bezpiecznie?

- tak
- nie
- trudno powiedzieć

12. Sytuacja na lokalnym rynku pracy

	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
--	---------------	--------	---------	-----	------------	-------------------

Jak ocenia Pan/Pani możliwości uzyskania zatrudnienia na terenie gminy?

☐	☐	☐	☐	☐	☐
-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------

Jak ocenia Pan/Pani wsparcie osób bezrobotnych na terenie gminy (ewentualne kursy i zajęcia dla bezrobotnych, wsparcie w uruchamianiu działalności gospodarczej)

☐	☐	☐	☐	☐	☐
-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------

13. Edukacja, kultura, czas wolny

	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
--	---------------	--------	---------	-----	------------	-------------------

Jak ocenia Pan/Pani ofertę spędzania wolnego czasu na terenie

☐	☐	☐	☐	☐	☐
-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------	-----------------------

	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
gminy (dla dzieci, młodzieży, dorosłych, seniorów)?						
Jak ocenia Pan/Pani poziom edukacji w gminie (jakość kształcenia, dostępność zajęć dodatkowych dla uczniów, zajęcia wyrównawcze)?	☐	☐	☐	☐	☐	☐

15. Jak ocenia Pan/Pani trafność, celowość zagospodarowania przestrzeni w gminie?

	bardzo dobrze	dobrze	średnio	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
	☐	☐	☐	☐	☐	☐

16. Jak ocenia Pan/Pani przygotowanie terenów inwestycyjnych na terenie gminy Czarna

	bardzo dobrze	dobrze	źle	bardzo źle	trudno powiedzieć
Pod działalność gospodarczą	☐	☐	☐	☐	☐
Pod budownictwo mieszkaniowe	☐	☐	☐	☐	☐

17. Które z wymienionych poniżej działań mogą znacząco wpłynąć na ochronę środowiska w gminie?

- Utrzymanie walorów środowiskowych i racjonalna gospodarka zasobami
  - Poprawa gospodarki wodno-ściekowej
  - Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii
  -
- Inne: .....

18. Co Pana/Pani zdaniem jest najważniejsze dla społecznego i gospodarczego rozwoju gminy

(proszę wskazać nie więcej niż 3 czynniki kluczowe dla rozwoju Gminy)

- Rozwój produkcji i przetwórstwa rolnego
- Rozwój produkcji pozarolniczej
- Rozwój handlu
- Rozwój turystyki i przedsięwzięć rekreacyjnych
- Rozwój usług społecznych
- Rozwój zorganizowanej działalności kulturalnej
- Posiadanie terenów inwestycyjnych

14. Jak określiliby Pan/Pani swoje uczestnictwo w wydarzeniach organizowanych na terenie gminy:

	bardzo często uczestniczę	często uczestniczę	rzadko uczestniczę	nigdy nie uczestniczę
Kulturalnych	☐	☐	☐	☐
Sportowych	☐	☐	☐	☐
Charytatywnych	☐	☐	☐	☐
Społecznych	☐	☐	☐	☐

- Posiadanie terenów przeznaczonych na budownictwo mieszkaniowe
 Promocja gminy
 Estetyka gminy
 Inne: .....
19. Co Pana/Pani zdaniem jest największą szansą dla rozwoju gminy?
(proszę wskazać nie więcej niż 3 punkty)
- Dobre kształcenie młodzieży
 Walory środowiska naturalnego
 Agroturystyka i ekoturystyka
 Przeznaczenie więcej terenów pod inwestycje
 Produkcja rolnicza
 Rozwój małej przedsiębiorczości (handel, usługi)
 Podnoszenie/zmiana kwalifikacji osób pracujących w celu dostosowania do potrzeb rynku
 Produkcja pozarolnicza
 Przetwórstwo rolne
 Środki z Unii Europejskiej
- Inne:.....
20. Czy uważa Pan/Pani, że młode pokolenie mieszkańców może wiązać swoją przyszłość z gminą?
- tak
 nie
 nie wiem
21. Czy planuje Pan/Pani mieszkać w gminie w ciągu następnych 5-10 lat?
- tak
 nie
 nie wiem
22. Jakie działanie – inwestycyjne, społeczne – powinny zostać zrealizowane w gminie Czarna do 2025 roku?
- .....
- .....
- .....

METRYCZKA

PŁEĆ

 mężczyzna kobieta

Wiek

 do 18 roku życia 36-45 18-25 46-55 26-35 56-65 66 i więcej

Jestem mieszkańcem gminy Czarna

 Tak Nie

Stan cywilny

 kawaler (panna) rozwiedziony (rozwiedziona) żonaty (mężatka) żyjący(a) w nieformalnym związku wdowiec (wdowa)

Status na rynku pracy

 uczeń (uczennica) zatrudniony(a) w prywatnej firmie student (studentka) zatrudniony(a) w instytucji publicznej emeryt (emerytka) zatrudniony(a) w NGO rencista (rencistka) niepracujący (bezrobotny) przedsiębiorca rolnik

Wykształcenie

 podstawowe średnie gimnazjalne pomaturalne zasadnicze zawodowe wyższe

Jak ocenia Pan/Pani swoją sytuację materialną?

bardzo
dobrze

dobrze

średnio

źle

bardzo
źletrudno
powiedzieć

Dziękujemy za wypełnienie ankiety!

Spis map:

Mapa 1. Park Narodowy i Parki Krajobrazowe.....	11
Mapa 2. Rezerwat przyrody.....	12
Mapa 3. Obszar chronionego krajobrazu.	12
Mapa 4. Obszary NATURA 2000.	13

Spis schematów:

Schemat 1. Kluczowe kierunki rozwoju gminy Czarna na lata 2015-2025.	85
Schemat 2. Kluczowe kierunki rozwoju.....	86
Schemat 3, System monitoringu i ewaluacji.....	113

Spis tabel:

Tabela 1. Złoża udokumentowane ropy naftowej (tys. t) w gm. Czarna.....	14
Tabela 2. Złoża udokumentowane gazu ziemnego (w mln m ³) w gm. Czarna.	14
Tabela 3. Wielkość gospodarstw rolnych w 2014 r.....	15
Tabela 4. Ilość zwierząt w gminie Czarna 2013-2015 r./stan koniec danego roku/.	15
Tabela 5. Ilość złożonych wniosków przez rolników o dopłaty i wartość wypłacanego wsparcia w gminie Czarna /2009-2014/.	16
Tabela 6. Praca w usługach na terenie gminy Czarna.	17
Tabela 7. Zakłady pracy na terenie gminy Czarna.	17
Tabela 8. Lokale gastronomiczne, sklepy na terenie gminy Czarna.....	18
Tabela 9. Wykaz obiektów wpisanych do ewidencji zabytków.	20
Tabela 10. Cmentarze zabytkowe gminy Czarna.....	20
Tabela 11. Galerie, pracownie, muzea.....	21
Tabela 12. Wykaz szlaków i ścieżek turystycznych na terenie gminy Czarna.	21
Tabela 13. Stadniny koni.....	22
Tabela 14. Baza noclegowa w gminie Czarna.	22
Tabela 15. Miejsca noclegowe w agroturystyce ogółem.	22
Tabela 16. Miejsca noclegowe.	23
Tabela 17. Baza gastronomiczna w gminie Czarna.	23
Tabela 18. Sieć wodociągowa w gminie Czarna.	24
Tabela 19. Oczyszczalnie ścieków na terenie gminy Czarna /komunalne/.	26
Tabela 20. Linie magistralne SN zasilające teren gminy Czarna.	27
Tabela 21. Liczba odbiorców energii elektrycznej wg napięcia zasilania w powiecie bieszczadzkim w 2014 r. .	28
Tabela 22. Zużycie energii elektrycznej w powiecie bieszczadzkim w 2014 r.	28
Tabela 23. Lokalizacje stacji bazowych na terenie gminy Czarna.	29
Tabela 24. Inwestycje w infrastrukturę w latach 2000-2015 /drogi gminne/.	29
Tabela 25. Wykaz odcinków dróg powiatowych przebiegających przez teren gminy Czarna.	30
Tabela 26. Liczba mieszkańców wg wykazu sołectw i miejscowości w gminie Czarna.	32
Tabela 27. Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem.	34
Tabela 28. Różnica liczby uczniów, którzy ukończyli SP w Czarnej i zostali przyjęci do Gimnazjum w Czarnej.	36
Tabela 29. Różnica liczby uczniów, którzy ukończyli SP w Polanie i zostali przyjęci do Gimnazjum w Polanie. .	37
Tabela 30. Nauczyciele w roku 2015 - Gimnazjum im. Profesora Stefana Myczkowskiego /liczba etatów /	37
Tabela 31. Ilości awansów nauczycieli w ostatnich 10 latach- Gimnazjum im. Profesora Stefana Myczkowskiego.....	37
Tabela 32. Nauczyciele w roku 2015 - Szkoła Podstawowa w Czarnej Górnej /liczba etatów/.	38
Tabela 33. Ilości awansów nauczycieli w ostatnich 10 latach- Szkoła Podstawowa w Czarnej Górnej.....	38

Tabela 34. Szkoła Podstawowa im. Ignacego Łuksiewicza w Czarnej liczba oddziałów w latach 2002 – 2015. .	39
Tabela 35. Szkoła Podstawowa im. Ignacego Łuksiewicza w Czarnej liczba oddziałów w latach 2002 – 2015...	39
Tabela 36. Zasoby mieszkaniowe gminy znajdujące się w budynkach stanowiących własność gminy Czarna..	42
Tabela 37. Liczba imprez zorganizowanych przez GDK w Czarnej.	43
Tabela 38. Formy promocji książki w gminie Czarna w roku 2014.	44
Tabela 39. Stopa bezrobocia (osoby bezrobotne do osób aktywnych zawodowo) w %	49
Tabela 40. Liczba bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym.....	49
Tabela 41. Rzeczywista liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenie lata 2009 – 2014 (liczba osób w rodzinach).	56
Tabela 42. Wskaźnik deprivacji lokalnej, stan za 2013 r.	57
Tabela 43. Liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenie w postaci odpłatność za pobyt w Domu Pomocy Społecznej.	57
Tabela 44. Dochody w przeliczeniu na 1-go mieszkańca (stan 2013 r.).	62
Tabela 45. Zbiorcze wykonanie planu wydatków budżetowych w gminie Czarna w latach 2010-2014.	62
Tabela 46. Zbiorcze wykonanie planu w gminie Czarna w latach 2010-2014.	63
Tabela 47. Cele, priorytety, działania.	84
Tabela 48. Potencjalne źródła finansowania zadań wskazanych w Strategii.	94
Tabela 49. Wykaz powiązań celów Strategii z dokumentami strategicznymi wyższego rzędu.	107
Tabela 50. Rekomendowane mierniki realizacji Strategii Rozwoju Gminy Czarna.	113
Tabela 51. Protokół sprawdzający postępy w realizacji Strategii /wzór/.	114

Spis wykresów:

Wykres 1. Gospodarstwa rolne na terenie gminy Czarna.....	15
Wykres 2. Podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności.	16
Wykres 3. Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności.	17
Wykres 4. Podmioty gospodarki narodowej na terenie gminy Czarna wg klas wielkości.	18
Wykres 5. Liczba ludności w gminie Czarna w latach 2006- 2014.	31
Wykres 6. Prognoza liczby ludności dla powiatu bieszczadzkiego na lata 2014 - 2050.....	31
Wykres 7. Przyrost naturalny na 1000 ludności w gminie Czarna w latach 2005-2014.	32
Wykres 8. Przyrost naturalny na 1000 ludności w podziale na płeć w gminie Czarna - lata 2005-2014.	33
Wykres 9. Urodzenia żywe w podziale na płeć w gminie w gminie Czarna - lata 2005-2014.....	33
Wykres 10. Struktura mieszkańców gminy Czarna wg płci.	34
Wykres 11. Struktura mieszkańców gminy Czarna wg. grup wieku (stan na 31.12.2014 r.).	34
Wykres 12. Saldo migracji zagranicznych oraz wewnętrznych w gminie Czarna – 2005- 2014.	35
Wykres 13. Saldo migracji wewnętrznych w gminie Czarna z podziałem na płeć – 2005- 2014.....	35
Wykres 14. Liczba uczniów w Gimnazjum im. prof. Stefana Myczkowskiego w Czarnej, lata 2002 – 2015.	37
Wykres 15. Liczba uczniów w Szkole Podstawowej im. Ignacego Łuksiewicza w Czarnej – lata 2002 – 2015....	39
Wykres 16. Wysokość dotacji - Zespół Szkół Salezjańskich w Polanie, lata 2006 - 2014.	40
Wykres 17. Liczba uczniów SP - Zespół Szkół Salezjańskich w Polanie, lata 2006 - 2014.	40
Wykres 18. Liczba uczniów Gimnazjum - Zespół Szkół Salezjańskich w Polanie, lata 2006 - 2014.....	40
Wykres 19. Średnia wypożyczeń księgozbioru na 1 czytelnika w gminie Czarna w woluminach.	44
Wykres 20. Średnia liczba wypożyczeń na 1 czytelnika w gminie Czarna. Podział na GBP w Czarnej oraz jej filię w Polanie.....	45
Wykres 21. Liczba wypożyczeń na zewnątrz.	45
Wykres 22. Liczba czytelników w gminie Czarna.	46
Wykres 23. Liczba czytelników w gminie Czarna. Podział na GBP w Czarnej oraz jej filię w Polanie.	46
Wykres 24. Księgozbiór w gminie Czarna.	47

Wykres 25. Wysokość wydatków na kulturę w gminie Czarna w latach 2009 - 2014.	47
Wykres 26. Procentowy udział wydatków na kulturę w wydatkach gminy Czarna w latach 2009 - 2014.	48
Wykres 27. Wysokość dotacji udzielonych GBP oraz GDK w latach 2009 - 2014.	48
Wykres 28. Wysokość wydatków poniesionych na kulturę w przeliczeniu na 1 mieszkańca gminy Czarna w latach 2009 – 2014.	48
Wykres 29. Liczba osób bezrobotnych w podziale na grupy wiekowe i płeć stan na 2015 r.	50
Wykres 30. Liczba osób bezrobotnych w podziale na posiadane kwalifikacje i doświadczenie zaw. oraz płeć stan na 2015 r.	50
Wykres 31. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna z prawem i bez prawa do zasiłku w latach 2007-2014.	50
Wykres 32. Liczba osób bezrobotnych z prawem do zasiłku w gminie Czarna w latach 2007-2014 z podziałem na płeć.	51
Wykres 33. Liczba osób bezrobotnych bez prawa do zasiłku w gminie Czarna w latach 2007-2014 z podziałem na płeć.	51
Wykres 34. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na grupy wiekowe w latach 2008 -2014.	52
Wykres 35. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na grupy wiekowe i płeć – stan na 2014.	52
Wykres 36. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na staż pracy w latach 2008 -2014.	53
Wykres 37. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na okres pozostawania w ewidencji PUP w latach 2008 -2014.	53
Wykres 38. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na okres pozostawania w ewidencji PUP i płeć stan na 2014.	54
Wykres 39. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na wykształcenie w latach 2008 -2014.	54
Wykres 40. Liczba osób bezrobotnych w gminie Czarna w podziale na wykształcenie i płeć stan na 2014 r.	55
Wykres 41. Główne powody trudnej sytuacji życiowej będące podstawą do udzielenia pomocy z GOPS stan na 2014 r.	56
Wykres 42. Frekwencja w gminie Czarna wyborach do sejmiku w % - lata 2001 - 2015.	58
Wykres 43. Frekwencja w gminie Czarna wyborach do sejmiku w % - 2015 r.	59
Wykres 44. Liczba przestępstw popełnionych wg. kategorii na terenie gminy Czarna w latach 2013 – 2014 r.	60
Wykres 45. Poziom wykrywalności kategorii przestępstw w gminie Czarna.	60
Wykres 46. Dochody gminy Czarna w podziale na dochody własne, dotacje i subwencje w latach 2010 – 2014.	61
Wykres 47. Dochody ogółem w gminie Czarna w przeliczeniu na 1 mieszkańca, lata 2010 – 2014.	62
Wykres 48. Płeć.	69
Wykres 49. Wiek.	69
Wykres 50. Czy jest Pan/i mieszkańcem gminy Czarna?	69
Wykres 51. Wykształcenie.	70
Wykres 52. Stan cywilny.	70
Wykres 53. Status na rynku pracy.	71
Wykres 54. Jak ocenia Pan/Pani swoją sytuację materialną?	71
Wykres 55. Stan infrastruktury technicznej – wynik w%.	72
Wykres 56. Stan infrastruktury społecznej – wynik w %.	72
Wykres 57. Stan powiązań komunikacyjnych /zewnętrznych/.	73
Wykres 58. Stan powiązań komunikacyjnych /wewnętrznych/ - wynik w %.	73
Wykres 59. Estetyka gminy.	74
Wykres 60. Stan zagospodarowania przestrzeni publicznej w gminie (wyposażenie w parkingi, chodniki, ławki, kosze na śmieci).	74
Wykres 61. Przygotowanie terenów inwestycyjnych pod działalność gospodarczą.	75
Wykres 62. Przygotowanie terenów inwestycyjnych pod budownictwo mieszkaniowe.	75
Wykres 63. Stan środowiska naturalnego na terenie gminy.	76
Wykres 64. Działania mające wpływ na ochronę środowiska.	76

Wykres 65. Warunki do prowadzenia działalności gospodarczej.	77
Wykres 66. Warunki do prowadzenia działalności rolniczej.	77
Wykres 67. Zjawiska społeczne.	78
Wykres 68. Sposób rozwiązywania problemów społecznych w gminie i profilaktyki w tym zakresie?	78
Wykres 69. Czy w gminie można czuć się bezpiecznie?	78
Wykres 70. Możliwości uzyskania zatrudnienia.	79
Wykres 71. Wsparcie osób bezrobotnych na terenie gminy.	79
Wykres 72. Oferta spędzania wolnego czasu na terenie gminy (dla dzieci, młodzieży, dorosłych, seniorów)... ..	80
Wykres 73. Poziom edukacji w gminie.	80
Wykres 74. Uczestnictwo w wydarzeniach organizowanych na terenie gminy.	81
Wykres 75. Najważniejsze czynniki dla społecznego i gospodarczego rozwoju gminy.	81
Wykres 76. Co Pana/Pani zdaniem jest największą szansą dla rozwoju gminy?	82
Wykres 77. Czy uważa Pan/Pani, że młode pokolenie mieszkańców może wiązać swoją przyszłość z gminą?.. ..	82
Wykres 78. Czy planuje Pan/Pani mieszkać w gminie w ciągu następnych 5-10 lat?	82

Spis załączników:

Załącznik 1. Badanie ankietowe opinii społecznej dotyczące kierunków rozwoju, potrzeb społecznych i warunków życia w gminie Czarna.	115
--	-----